

Cilt: 3 Sayı: 1 Yıl: 2022
e-ISSN: 2718-0824

INTERNATIONAL JOURNAL OF MARDİN STUDİES

e-ISSN: 2718-0824

Cilt: 3 , Sayı: 1, Yıl: 2022

Volume:3 No: 1 Spring: 2022

Mardin Artuklu Üniversitesi Adına:

Owner on Behalf of Mardin Artuklu University:

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR
(Rektör)

EDİTÖR / EDITOR

Öğr. Gör. Aysel FEDAI (Mardin Artuklu Üniversitesi)

EDİTÖR YARDIMCISI / EDITOR ASSISTANT

Öğr. Gör. Ferhat DEMİRALP (Mardin Artuklu Üniversitesi)

EDİTÖR KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Ö. Osman UMAR (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya/Üsküp Bilimler ve Sanatlar Akademisi)

Prof. Dr. Shobistahon ULJAEVA (Özbekistan)

Prof. Dr. Mustafa BUDAK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet AKSİN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOŞAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman KÖSE (Ankara Polis Akademisi Güvenlik Bil. Ens.)

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

BİLİM / DANIŞMA KURULU - SCIENCE / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR (Mardin Artuklu Üniversitesi), Prof. Dr. Ömer Osman UMAR (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Selma YEL (Gazi Üniversitesi), Prof. Dr. Mustafa BUDAK (İstanbul Üniversitesi), Prof. Dr. Özden Zeynep OKTAV (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Necdet HAYTA (Gazi Üniversitesi), Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Fırat Üniversitesi), Prof. Dr. M. Sait TOPRAK (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK (Gazi Üniversitesi), Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOŞAN (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Numan ARUÇ (Makedonya/Üsküp Bilimler ve Sanatlar Akademisi), Prof. Dr. Beyhan KANTER (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet AKSİN (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Cebi BEHRAMOV (Azerbaycan- Milli Bilimler Akademisi)

Doç. Dr. İrade MEMMEDOVA (Azerbaycan İlimler Akademisi Tarih Ens.), Doç. Dr. Mirzahan Egamberdiyev (Kazakistan-Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi)

Doç. Dr. Dirk KRAUSMÜLLER (Avusturya), Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT (Dumlupınar Üniversitesi),

Doç. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Doç. Dr. Yıldız Deveci BOZKUŞ (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi), Doç. Dr. Ahmet KÜTÜK (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail ŞAHİN (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet IŞIK (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Doç. Dr. Meliha KÖSE (Gazi Üniversitesi) Doç. Dr. Zafer DUYGU (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Doç. Dr. Cengiz KARTIN (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Doç. Dr. Veysi ÜNVERDİ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Dr. Murat ÇAŞLAYAN (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Dr. Shahlaa Wali Jabbar (Sallahaddin Uni - Erbil, IRAQ), Dr. Latif ÇELİK (İKG-Kültür, Tarih ve Entegrosyon Araş. Ens.-Almanya)

Dr. Süleyman TEKİR (Sinop Üniversitesi), Dr. Tuğba BATUHAN (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Dr. Mehmet BİÇİCİ (Gaziantep Üniversitesi), Dr. Entela MUÇO (Arnavutluk)

REDAKSİYON (Türkçe)

Dr. Özlem ÇAYILDAK (Mardin Artuklu Üniversitesi), Araş. Gör. Burçin ÖZDEMİR (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Araş. Gör. Gamze MUTLU (Mardin Artuklu Üniversitesi), Araş. Gör. Burcu Ece ERKINAY (Mardin Artuklu Üniversitesi)

REDAKSİYON (İngilizce)

Öğr. Gör. Abdülkadir ERCAN (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Öğr. Gör. Ahmet BOZ (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Öğr. Gör. Zana HANAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of This Issue

Doç. Dr. Üyesi Ercan ÇALIŞ (Van Yüzcüncü Yıl Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Ufuk ELYİĞİT (Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi),

Dr. Öğr. Üyesi Saeid ZARDARI (İstanbul Okan Üniversitesi), Araş. Gör. Dr. Aslan NAYEB (Yeditepe Üniversitesi),

Prof. Dr. M. Sait TOPRAK (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Öğretim Gör. Dr. Saide Selin ERAY (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi),

Öğretim Gör. Dr. Elif Gizem YETKİN (Alanya Hamdullah Emin Paşa Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Onur TÜRKÖLMEZ (Gaziantep Üniversitesi),

Dr. Öğr. Üyesi Mesut ŞÖHRET (Gaziantep Üniversitesi), Dr. Murat TURAN, Öğr. Gör. Aysel FEDAI (Mardin Artuklu Üniversitesi),

Araş. Gör. Dr. Ruhan GÜÇLÜ (Adıyaman Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Örhun Burak SÖZEN (Gaziantep Üniversitesi),

Dr. Öğr. Üyesi Rojhat AKSOY IŞIK (Mardin Artuklu Üniversitesi), Dr. Asil KAYA, Dr. Yeter MENGES

Araş. Gör. Dr. Seyit HAYRAN (Çukurova Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KÖTEN (Kilis Üniversitesi),

Dr. Mehmet ARSLAN, Dr. Mehmet Sabri DENİZ,

Yazı İşleri Müdürü | Editor In Chief

Dr. Öğr. Üyesi Murat Çağlayan

Yayinevi | Publisher

Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları

Mizanpaj ve Tasarım | Layout and Design

Araş. Gör. İzzettin KUTLU

Yönetim Yeri | Head Office

Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin Araştırmaları Uygulama ve

Araştırma Merkezi Rektörlük Ek Binası Yerleşkesi Artuklu/Mardin

Tlf: +90 482 213 4002 Fax: +90 482 213 4004

e-mail: ijms@artuklu.edu.tr - web: http://www.artuklu.edu.tr/ijms

©Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin akademik ve bilimsel bir yayın organı olan International Journal of Mardin Studies (IJMS) dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup, altı ayda bir (Ekim-Nisan) yılda iki sayı olmak üzere İngilizce veya Türkçe olarak hazırlanmış çalışmalarını kabul etmektedir. Dergide; sosyal ve beşeri bilimler (dil, edebiyat, tarih, halkbilimi, sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi vb.) ile Mardin kentine katkıda bulunması vesilesiyle her türlü interdisipliner konuları ele alan, topluma ilişkin tüm konularda yapılacak olan bilimsel çalışmalara yer verilecektir.

The International Journal of Mardin Studies (IJMS), an academic and scientific journal of the Mardin Artuklu University Mardin Researches Application and Research Center, is an international refereed journal and is published every six months (October-April) twice a year in English or Turkish. It accepts prepared studies. In the magazine; Social and human sciences (language, literature, history, folklore, sociology, psychology, philosophy, anthropology, archeology, art history, etc.), as well as scientific studies on all kinds of interdisciplinary issues related to society, through its contribution to the city of Mardin, will be given.

İçindekiler / Contents

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), Nisan 2022 / April 2022

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- 1 Mimari Proje Dersi Kapsamında Mardin'in Yerel Bağlamını Anlamak**
Understanding the Local Context of Mardin in the Scope of the Architectural Project Course
Cemre KILINÇ, Gonca ÖZER YAMAN, Süleyman İPEK 7-20
- 2 Mardin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi:
2002-2015 Dönemi Üzerine Bir Analiz**
Evaluation of Mardin Deputies and Their Political Activities:
An Analysis of the Period between 2002 and 2015
Amine YÜREK 22-37
- 3 Mimarlık Mirası Yapılarda Ek Mekân Tasarımlarının Değerlendirilmesi**
Evaluation of Additional Space Designs in Architectural Heritage Buildings
Sema BALÇIK, Gizem KARAOĞLU, Burcu AYAZ 39-53
- 4 Anadolu'daki Kilim Motiflerinin Gümüş-Telkari Alanına Uygulanması:
Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Örneği**
The Application Of Kilim Motifs In Anatolia To The Silver-Filigree Area:
The Case Of Mardin Maturation Institute
Fırat ALLAK 55-72
- 5 19. Yüzyılda Batılı Seyyâhların Mardin İzlenimleri**
Mardin Impressions of Western Travelers in the 19th Century
M. Rahmi AKBULUT 74-91

DERLEMELER / COMPILATIONS

- 1 Mezopotamya'da Doğan ve Hiç Batmayan Mardin Güneşi: Bulgur**
The Mardin Sun That Rises and Never Sets in Mesopotamia: Bulgur
Serap TOPRAK DÖŞLÜ 94-103
- 2 18. ve 19. Yüzyılda Mardin'de Faaliyet Gösteren Katolik ve Protestan Misyoner Okullar**
Catholic and Protestant Missionary Schools Operating in Mardin in the 18th and 19th Centuries
Engin ARSLAN 105-115

KİTAP TANITIMI - ARAŞTIRMA NOTLARI / BOOK REVIEWS - RESEARCH NOTES

- 1 Adnan Demircan, Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar**
Urfa-Mardin Line Articles About My Hometown
Mihriban BİLGE 118-122
- 2 Engin Sarı, Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık**
Culture, Identity, Politics: Interculturalism in Mardin
Zeliha KATKAY 124-128

Editörden

Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde yer alan Mardin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin, bilimsel ve akademik yayın organı olan International Journal of Mardin Studies (IJMS), Nisan 2022 tarihli 4. sayısıyla bir kez daha akademik camiaya sunulmaktadır. Bu sayımızda; 5 araştırma makalesi, 2 derleme, 2 kitap tanıtımına yer verdik.

Bu sayının ilk makalesi, Cemre KILINÇ, Gonca ÖZER YAMAN ve Süleyman İPEK'in birlikte hazırladıkları "Mimari Proje Dersi Kapsamında Mardin'in Yerel Bağlamını Anlamak" başlıklı yazısıdır. Bu makalede, Mardin tarihî kent dokusunda bağlam kavramının, öğrencilerin mimari proje yaratım sürecindeki etkileri araştırılmıştır. Böylece Mardin tarihî kent dokusunda tasarlanan konaklama mekân projeleri değerlendirilmiş ve bağlam kavramının yaratım sürecindeki etkileri ve gereklilikleri ortaya konmuştur.

Amine YÜREK tarafından kaleme alınan "Mardin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi: 2002-2015 Dönemi Üzerine Bir Analiz" adlı çalışma ile TBMM'de 2002-2015 yılları arasında görev almış Mardin milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri sunulmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda 2002-2015 yıllarında Mardin şehrinin Türkiye nüfusuna ve milletvekili sayısına göre oranları incelenmiş ve söz konusu dönemde seçilmiş yirmi Mardin milletvekilinin meclisteki yasama faaliyetleri analiz edilmiştir.

Sema BALÇIK, Gizem KARAOĞLU ve Burcu AYAZ'ın, "Mimarlık Mirası Yapılarda Ek Mekân Tasarımlarının Değerlendirilmesi" adlı çalışmalarında, yeniden kullanılmak üzere binalarda ihtiyaç duyulan ekler, konumlanmalarına, malzemelerine, formlarına ve yapıya kazandırdıkları işlevlerine göre incelenmiş ve örnekler doğrultusunda ek mekan tasarımlarına önerilerde bulunulmuştur.

Fırat ALLAK'ın kaleme aldığı "Anadolu'daki Kilim Motiflerinin Gümüş-Telkâri Alanına Uygulanması: Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Örneği" adlı çalışmada ise Mardin Olgunlaşma Enstitüsü bünyesinde yer alan takı imalatı atölyesindeki kilim motiflerinden üretilen takılar ve kilim motiflerinin taşıdığı anlamlardan bahsedilip gümüş telkâri alanına yansıtılan örnekleri görselleriyle aktarılmaya çalışılmıştır.

M. Rahmi AKBULUT'un, "19. Yüzyılda Batılı Seyyâhların Mardin İzlenimleri" adlı çalışması kapsamında, 19. yüzyılda Mardin'e gelen Batılı seyyâhların etnik, dini, mimari, ekonomik, toplumsal ve kültürel gözlemleri mukayeseli bir biçimde incelenmeye çalışılmıştır.

Dergimizin derleme bölümünde ilk olarak Serap TOPRAK DÖŞLÜ tarafından kaleme alınan "Mezopotamya'da Doğan ve Hiç Batmayan Mardin Güneşi: Bulgur" başlıklı yazısında, Mardin bulgurunun hem beslenmedeki hem de mutfak kültüründeki önemi vurgulanmıştır.

Engin ARSLAN'ın, "18. ve 19. Yüzyılda Mardin'de Faaliyet Gösteren Katolik ve Protestan Misyoner Okullar" adlı çalışmasında, 18 ve 19. yüzyıllarda Mardin'de, Osmanlı arşivi ve basılı kaynaklardan elde edilen veriler ışığında misyonerlerin açmış oldukları okullar, okullarda bulunan öğrenci sayıları ve misyonerlerin eğitim faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Dergimizin kitap tanıtımı bölümünde ise Mihriban BİLGE tarafından, Adnan DEMİRCAN'ın, "Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar" adlı eserinin kritiği yapılarak, bu örneklem çerçevesinde şehir tarihi çalışmaları üzerinde durulmuş ve Urfa, Diyarbakir, Siirt ve Mardin'in panoraması sunulmuştur.

Son olarak ikinci kitap tanıtımı Zeliha KATKAY tarafından kaleme alınan, "Kültür, Kimlik, Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık" adlı çalışma ile Mardin'de kültürlerarasılık mozağinin, toplumlardaki önemi üzerinde durulmuş ve incelemesi yapılmıştır.

Dergimizin bu sayısına çalışmalarını göndererek katkıda bulunmuş tüm yazarlara, bu çalışmaların değerlendirme sürecinde yer alan tüm hakemlere ve editöryel&danışma kuruluna teşekkürü bir borç bilir; ulusal ve uluslararası akademik camiadan dergimize yönelik ilginin sürmesini dileriz.

Zengin içerikli yeni sayılarda görüşmek temennisiyle...

Aysel FEDÂİ
Editör

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 7-20.

**Mimari Proje Dersi Kapsamında
Mardin'in Yerel Bağlamını Anlamak**

Öğr. Gör. Cemre KILINÇ
Dr. Öğr. Üyesi Gonca ÖZER YAMAN
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman İPEK

Mimari Proje Dersi Kapsamında Mardin'in Yerel Bağlamını Anlamak*

Cemre KILINÇ¹
Gonca ÖZER YAMAN²
Süleyman İPEK³

Özet

Mimari tasarım süreci bir yere ait ürünler ortaya koymak olarak düşünülebilir. Mimari ürünün ortaya konacağı yerin özellikleri o yerin bağlamını tanımlamaktadır. Yerel bağlamı doğru anlayıp analiz ederek tasarımları ortaya koymak mimari tasarım ürünlerinin niteliğini artırmaktadır. Mimarlık eğitiminde proje dersleri (mimari tasarım atölyeleri/stüdyoları) öğrencilerin yaratıcı düşünce kabiliyetlerini ortaya koyduğu uygulama dersleridir. Bu süreçte projenin yapılacağı araziye anlamak ve yere uygun tasarım kavramları geliştirerek projeyi ortaya koymak oldukça zordur. Bundan dolayı bu çalışmada öğrencilerin yerel bağlamı anlayarak tasarım stratejileri belirleyip mimari ürünlerini ortaya koymaları amaçlanmaktadır. Çalışmada, Mardin tarihî kent dokusunda bağlam kavramının öğrencilerin mimari proje yaratım sürecindeki etkileri araştırılmaktadır. Çalışma, Bingöl Üniversitesi Mimarlık Bölümü 2021-2022 güz döneminde yürütülen Mimari Proje II ve III dersleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, bağlam kavramı hakkında okuma ve tartışmalar yaparak proje tasarım sürecine giriş yapılmıştır. Okuma ve tartışmalar sonucu oluşan kavramlardan yola çıkılarak proje tasarımları gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda bağlam kavramından yola çıkılarak Mardin tarihî kent dokusunda tasarlanan konaklama mekânı projeleri değerlendirilmiş ve bağlam kavramının yaratım sürecindeki etkileri ve gereklilikleri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bağlam, Mardin, Mimari Proje Dersi, Tarihî Kent dokusu, Tasarım.

Understanding the Local Context of Mardin in the Scope of the Architectural Project Course

Abstract

The architectural design process can be considered presenting products pertaining to a place. The characteristics of the place where the architectural product will be presented define the context of that place. Presenting designs by correctly understanding and analyzing the local context improves the quality of architectural design products. Project courses (architectural design workshops/studios) in architectural education are practice courses in which students demonstrate their creative thinking abilities. In this process, it is very difficult to understand the area where the project will be implemented and to present the project by developing design concepts in accordance with the location. Therefore, in this study, it was aimed that students understand the local context, specify design strategies, and present their architectural products. In the current study, the effects of the term context in the historical urban pattern of Mardin province on the students during the creation process of their

*Bu çalışma, Bingöl Üniversitesi Mimarlık Bölümü 2021-2022 güz dönemi Mimari Proje II ve Mimari Proje III dersleri kapsamında tarihî dokuda bağlam konusunun ele alındığı proje derslerinden elde edilen veriler neticesinde hazırlanmıştır.

¹ Öğr. Gör. Bingöl Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, ckilinc@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8651-6945.

² Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, gozer@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0156-3994.

³ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, sipek@bingol.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8891-949X.

architectural projects are investigated. The study was carried out within the scope of Architectural Project II and III courses of the Department of Architecture at Bingöl University in the fall semester of 2021-2022. Within this scope, the project design process was initiated by reading and discussing the context term. Based on the reading and discussions, the concepts, leading to conducting the design of projects, were formed. As a result of the study, the accommodation place projects designed in accordance with the historical urban pattern of Mardin, based on the concept of context, were evaluated and the effects and requirements of the concept of context in the creation process were revealed.

Keywords: Context, Mardin, Architectural Project Course, Historical Urban Pattern, Design.

Giriş

Mimari tasarım süreci belirli bir alanda ortaya konan problem için uygun çözüm arayışı olarak tanımlanabilir. Mimari ürün bulunduğu yere aittir ve yapının bulunduğu yerin özellikleri ile tasarımın özgünlüğü arasında bir bağlantı olduğu açıktır. Tasarım problemi yere ait özelliklerden gelen verilerle çözümlenir (Erman ve Yılmaz, 2017). Mimari tasarım ürünlerini diğer tasarım ürünlerinden ayıran özelliği bir fiziksel çevre içerisinde yer alması ve anlam kazanmasıdır. Mimarlığın belirleyici ögesi, ‘yer’ dir. Mimari ürün ve yer, tasarımın bağlamıyla kurduğu ilişkiyle yeni anlamlar kazanır. Mimari tasarım ürününün tekrarına bu özellik engel olur (Güzer, 2007). Ütopyalar haricinde bir yapıyı bağlamından ayrı düşünmek olanaksızdır (Tschumi, 2005). Bağlam, mimari ürünün yapılacağı çevre anlamında kullanılmaktadır ve tasarım fikirlerinin üretiminde etkilidir. Bir mimari ürünün niteliği, var olan bağlam kriterlerini tasarım ve inşa sürecinde dâhil etmesiyle ortaya çıkar. Bağlam dikkate alınarak düşünülen geleneksel dokulardaki yapıların çevresiyle bütün olarak üretildiği görülmektedir (Günel ve Çolak, 2019). Mimarlık nesnesini farklılaştırarak özgünleştiren bağlam, alıntı ve referanslarla tasarıma yeniden anlam kazandırır (Güzer, 2007). Bu doğrultuda yeni bir tasarımın bağlamı mimarın temel sorunu olan “öteki” ile kurulacak bağın tanımlanması ve güçlendirilmesine bağlıdır (Tümerterkin, 1999). Johnson’a göre bağlam, bir projenin içine yerleştirildiği fiziksel dokuya, şekil-zemin algısındaki zemine ya da kültürel ve tarihsel olarak bir çevreye işaret edecek şekilde kullanılan bir kavramdır (Johnson, 1994). Koolhaas bağlamın, bireyin kendi katkısını onun aracılığıyla tanımladığı analitik bir süreç olduğunu ve bu nedenle o yere ait verilere yönelik kişinin kendi tavrını belirlediğini ifade etmiştir (Balkema ve Slager, 1999). Mimari literatürde birçok kavramla iç içe geçen bağlam bir bölgenin, yerin kültürel ve fiziksel kaynaklarının değerlendirilmesi ve toplumsal, ruhsal karakterinin aranmasıyla ortaya çıkan tasarımsal gerçekliktir (Gür, 2007). Bu gerçeklik, mimarinin belirleyici girdisi kabul edebileceğimiz yer ve mimarlık nesnesini daha derin bir bakışla, doğru bir şekilde kavranmasına yardımcı olmaktadır. Bağlam konusu nostaljik olana dönme ve nostaljik olana redderek ikonik teknolojik objelerin yaratılmasıyla mimaride hem bir reddediş hem de biçimsel bir geri dönüş olgusudur (Demirkaynak, 2010).

Tarihi doku çerçevesi içinde bulunan alanlarda bağlam mevcut yapıların kütle oranları, düzen, tipolojileri, coğrafik ve iklimsel veriler fiziksel referanslar kabul edilirken yaşam şekillerinin mimariye yansımaları kültürel referanslar olarak kabul edilebilir. Bu verilerin kullanılarak yorumlandığı mimari yaklaşımlar bağlama uyumlu tasarımlar olarak kabul edilmektedir. Tarihi çevredeki mimari verileri reddederek o çevreden kopuk, form-kütle oranları-biçim-renk-doku verilerini yok sayarak tasarlanan yapılar ise mimari bağlama zıt yapılar olarak ifade edilmektedir. Tasarımın yapıldığı çevrelerin taşıdığı işaretler, anlamlar uyum ve zıtlık kavramlarını oluşturmaktadır. Tarihi çevrelerde tercih edilebilecek bu yaklaşımın uygulamasındaki amaç; günün malzeme, teknoloji ve mimari anlayışının da kullanılmasıyla birlikte tarihi dokunun daha belirgin olarak ortaya çıkmasını sağlamaktır. Böylelikle oluşabilecek bir uyumun varlığından söz edilebilmektedir (Velioğlu, 1992).

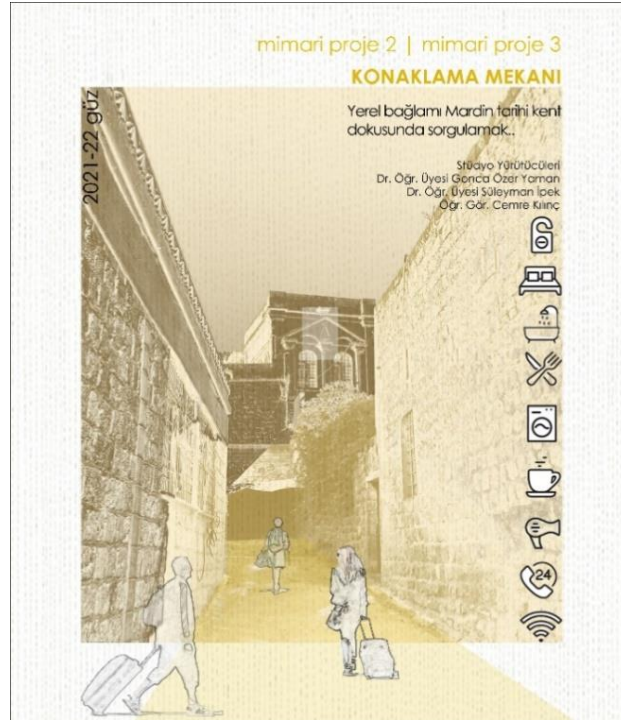
Bu bilgiler dikkate alındığında mimari tasarım sürecinde bağlam konusunun düşünülmesi ve yorumlanması önem arz etmektedir. Tasarımlarda bağlam konusunun mimari tasarım sürecinin kavranarak öğrenildiği alanlar şüphesiz mimarlık eğitimi sürecidir. Bu süreçte bağlam kavramının kavranması önemli bir gerekliliktir. Uygulamalı derslerin ağırlıkta olduğu bir eğitim ve öğretim sürecine sahip olan mimarlık eğitimi, diğer birçok disiplinlerin eğitim biçimine göre büyük farklılıklar göstermektedir (Ayıran, 1995). Farklı bölümlerin lisans eğitimleri kendine özgü ayrı karakteristiklere sahiptir. Mimarlık eğitiminde ise en önemli farklılık, kavramsal derslerin yanı sıra her dönem var olan bir proje (stüdyo/atölye) dersinin olmasıdır. Farklı mimarlık okullarında proje derslerine stüdyo, proje, atölye dersi gibi farklı isimler verilmektedir (Yılmaz ve Ulusoy, 2016). Her proje dersinin belirli bir konusu vardır ve her öğrencinin o konuda çeşitli araştırma ve pratikler yaparak bir mimari proje tasarlaması beklenmektedir (Özburak ve Akkar, 2017). Bu kapsamda proje dersleri, öğrencilere sunulan bir program ve takvim çerçevesinde oluşturdukları fikir ve tasarımlarının proje çıktısı olarak beklendiği eğitim ve öğretim sürecidir. Böylece, mimarlık eğitiminde öğrencinin proje tasarım sürecini kendisine sunulan program ve takvim çerçevesinde öğrenmesi amaçlanmaktadır (Özkaynak ve Ata, 2018). Mimarlık öğrencileri zamanlarının büyük bir bölümünü mimari tasarım stüdyolarında geçirirler. Koester, mimari tasarım stüdyolarını aktif öğrenme ortamı, yaratıcı/ilham verici yoğun bir deneyim ve öğrenciler tarafından da tutkuyla sevilen ortamlar olarak tanımlamaktadır (Koester, 2003). Mimari tasarım stüdyosu, öğrenme sorumluluğunu bireye yükleyen öğrenen merkezli, süreç temelli bir sistemdir (Oxman, 1990,2002; Christiaans ve Andel, 1993). Mimarlık eğitim sistemi çerçevesinde mimari proje derslerinde amaçlanan; projenin yapılacağı arazi ve çevresine ait veriler, toplumsal gereksinimler, ihtiyaç programı gibi birçok parametrenin irdelenerek analiz edilmesi ile elde edilen tasarlama verilerini mekânsal ilişkilere dönüştürülmesidir (Şahin, 2013). Bundan dolayı mimarlık eğitim sürecinde tasarım stüdyolarında bağlam konusunun kavranması ve proje yaratım sürecine dahil edilmesi gerekliliği açıktır.

Bu çalışma, Bingöl Üniversitesi Mimarlık Bölümü 2021-2022 güz dönemi Mimari Proje II ve Mimari Proje III dersleri kapsamında tarihî dokuda bağlam konusunun ele alındığı proje derslerinden elde edilen veriler neticesinde hazırlanmıştır. Bu amaçla, öğrencilere, birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan ayrıca yoğun bir kültürel birikimi içinde barındıran bir kent olarak Mardin'in tarihî kent dokusu sınırları içinde bulunan bir alan proje arazisi olarak verilmiştir. Bu alanda ortaya konacak olan yeni yapı tasarımlarında yerel bağlamı anlayarak yorumlanmasının önemli bir zorunluluk olarak görülmesi beklenmiştir. Bağlam mimari üslubu belirleyen yerel kodların okunması, yer ile ilgili soyut ve somut durumlarla ilişki kurma olarak düşünüldüğünde proje kapsamında Mardin kentinin doğal ve yapılı çevre verilerinin okunarak yorumlanması beklenmiştir. Tarihi ve kültürel bağlamı, doğal ve yapılı çevreden elde edilecek kodları yok saymadan anlayıp yorumlayan tasarımlar ortaya konması amaçlanmıştır. Öğrencilerden, Mardin tarihi kent dokusunda yerel bağlamı mimari, fiziksel, kültürel açıdan anlayıp yorumlayarak bir konaklama mekânı tasarımlarını istenmiştir. Bu yorumlama kapsamında ise öğrenciler, tarihî kent bağlamı ile mimari anlamda uyumlu ya da bu bağlama mimari anlamda zıt olmak üzere konsept olarak iki ayrı grup olacak şekilde ayrıştırılmışlardır.

Çalışma kapsamında öncelikle arazi gezisi yapılarak Mardin kent dokusunun anlaşılması ve hissedilmesi sağlanmıştır. Daha sonra gezi ile elde edilen veriler ve araştırma sonuçları ile analizler yaptırılmıştır. Gezi notları analizler ve araştırmalar sonucunda oluşan birikimler ile öğrencilerin projeleri için kavramlar oluşturması beklenmiştir. Bu kavramlardan yola çıkıp tasarımlar ortaya koyarak mimari proje ürünleri oluşturulmuştur. Çalışmada ortaya konan projeler analiz edilip değerlendirilerek yerel bağlamın mimari tasarım sürecine etkileri ortaya konmuştur.

Yöntem

Bu çalışma, Bingöl Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde mimarlık eğitiminin uygulama derslerinden olan Mimari Proje II ve Mimari Proje III dersleri kapsamında gerçekleştirilmiştir. Dersler eş zamanlı ortak atölye çalışması olarak 3 öğretim elemanı tarafından yürütülmüştür. Ders atölyesi, Mimari Proje II dersini alan 7 ve Mimari Proje III dersini alan 8 öğrenci olmak üzere toplamda 15 öğrenciden oluşmaktadır. Bingöl Üniversitesi'nde yürütülen mimari proje dersleri 15 hafta ve haftada 8 saat olmak üzere 120 saatlik bir eğitim-öğretim sürecidir. Bu kapsamda, sürecin başında projenin yapılacağı konu ve arazi belirlenmiştir (Şekil 1a). Öğrenciler tarafından bağlam kavramının düşünülmesi ve anlaşılması için öğrencilere araştırma konuları ve okuma metinleri verilmiştir. Bu metinler Demirkaynak (2010), Güleç (2011), Düzgün ve Polatoğlu (2016), Erman ve Yılmaz (2017) ve Ayken vd (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmalardır. Bağlam kavramının anlaşılması ile birlikte projenin yapılacağı alanın tanınması için arazi gezisi düzenlenmiştir. Mardin'in en genel anlamda önemli nirengi noktalarından proje arazisi özeline doğru belirlenen rotada Deyrulzafaran Manastırı, Zinciriye Medresesi, Mardin Ulu Camii, Mardin Kent Müzesi, Sabancı Müzesi gibi mekânlar gezilmiş, öğrencilerin mimari anlamda kentin tarihini, kültürünü ve dokusunu anlamaları amaçlanmıştır. Sonrasında ise proje dersinin konusu olan arazi incelenmiştir. Gezi kapsamında çekilen fotoğraflar tarihî bağlam görselleri ve arazi gezisi olmak üzere Şekil 1b'de sunulmuştur.

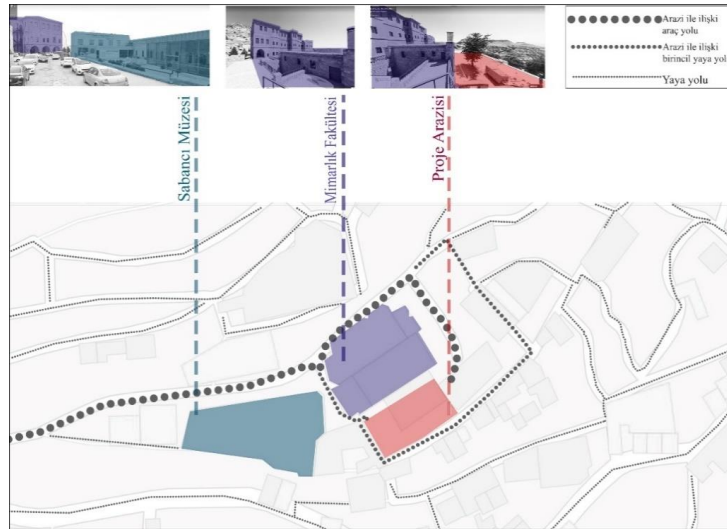

(a)

Şekil 1. (a) Mimari proje dersi posterleri, (b) Tarihi bağlam kapsamında gezilen yerlere ait görüntüler: i. Deyrulzafaran Manastırı, ii. Mardin Ulu Camii, iii. Zinciriye Medresesi ve (c) Arazi gezisine ait görüntüler

Proje konusu olarak tarihî kent dokusunda bağlam konusunu sorgulayarak konaklama mekân tasarımı belirlenmiştir. Proje arazisi olarak Mardin'in Artuklu ilçesi sınırları içerisinde yer alan bir arazi belirlenmiştir. Arazinin yakın çevresinde Mardin Artuklu Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ve Sabancı Müzesi gibi kentte önemli yeri olan merkezler bulunmaktadır. Eğimli bir topoğrafyada konumlanan proje arazisine araç ulaşımı tek bir yolla gerçekleşirken, arazi ile ilişkili yaya yolları eğimli kotlar arasındaki ulaşımı sağlayan merdivenler aracılığıyla da sağlanmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Mardin kentinde proje arazi sınırları

Yapılan arazi gezisi ve yapılan okumalar neticesinde, öğrencilerin elde edecekleri veriler ile analiz çalışmaları yapmaları beklenmiştir. Mimari Proje II ve Mimari Proje III derslerini alan öğrencilerin proje çözümleyebilme seviyelerinin farklı olduğu düşünüldüğünden, kendilerine konaklama mekânı fonksiyonları için farklı ihtiyaç programları verilmiştir. Bu kapsamda da sırasıyla her bir proje için bu ihtiyaç programları göz önünde bulundurularak 300 m² ve 700 m² kapalı tasarım alanı belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında belirlenen ve öğrencilere verilen ihtiyaç programları *Tablo 1*'de sunulmuştur.

Yapılan araştırmalar, ön hazırlıklar ve belirlenen sınırlar doğrultusunda öğrencilerden analiz çalışmaları yapmaları istenmiştir. Bu analiz çalışmaları çevre analizi ve çevresel veriler doğrultusunda biçim, doku, renk, ulaşım, iklim, yükseklik analizleridir. Bununla beraber yerin bağlamını kavramak adına sosyal yapı, gelenekler ve bu geleneklerin mimariye yansımaları, kentte yaşayan farklı inanışlar üzerinden kültürel bakımdan irdelemeler yapılmıştır. Analizler sonucunda öğrencilerden proje yaklaşımları doğrultusunda kavramlar belirlemeleri beklenmiş ve seçilen kavramlar üzerinden tartışmalar yapılmıştır. Netleştirilen kavramlardan yola çıkarak öğrencilerin tasarlayacağı projelerin konseptleri ortaya çıkmıştır. Tarihi Bağlamda zıtlık ve uyum çalışan gruplar ortaya çıkmıştır. Çıkış noktaları ve tüm analizler ile mimari projeler ortaya konmuştur.

Tablo 1. Konaklama mekânı fonksiyonları için ihtiyaç programları

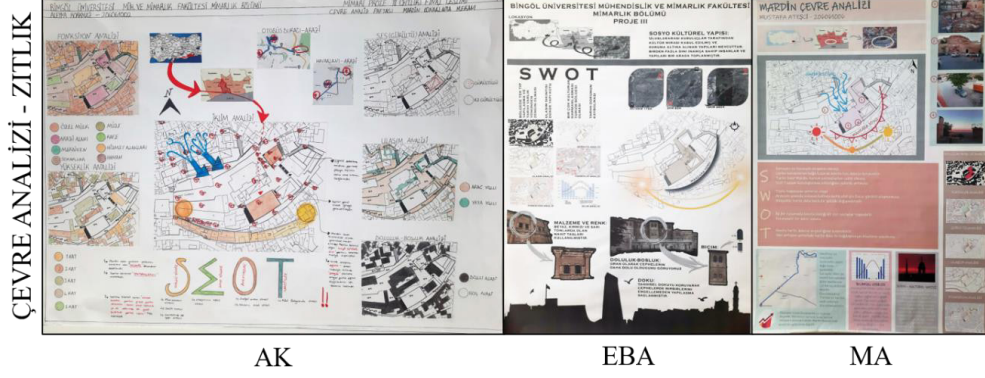
Birimler	Mimari Proje II	Mimari Proje III
Giriş – Resepsiyon – Lobi	Var	Var
İdari birimler	Var	Var
Kat ofisi – teknik birim	Var	Var
Genel WC	Var	Var
Açık alan kullanımları	Var	Var
Otopark erişimleri	Var	Var
Toplantı odası	-	1
Çift kişilik oda	3	8
Engelli odası	-	1
Süit oda	-	1
Çamaşırhane – kurutma odası	-	1
Restoran + mutfak + depo	10 kişilik	20 kişilik
Servis girişi	-	Var
Maksimum kapalı alan (m ²)	300	700

NOT: Her öğrencinin konseptinin (proje çıkış noktası) olması zorunludur. Konseptler yerel bağlam doğrultusunda belirlenmelidir.

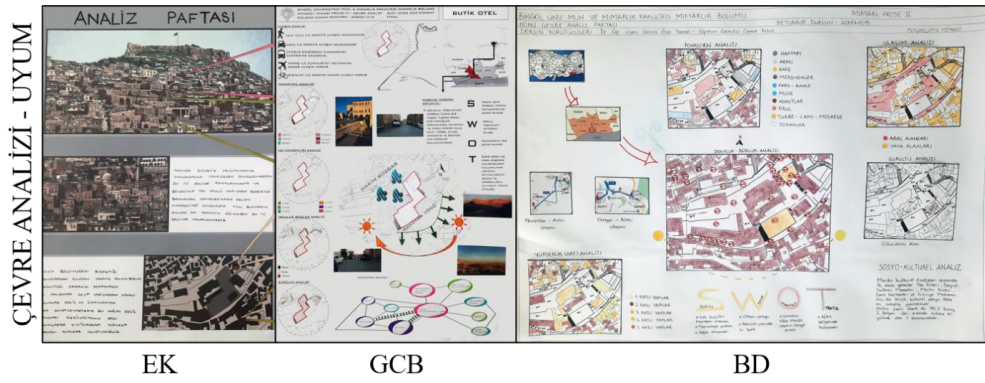
Araştırma Sonuçları ve Tartışma

Bingöl Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde, Mimari Proje II ve Mimari Proje III dersleri kapsamında gerçekleştirilen projenin uygulama alanı Mardin tarihi kent dokusunun yoğun bir şekilde hissedildiği Artuklu İlçesi sınırları içinde yer alacak şekilde belirlenmiştir. Öğrenciler tarafından Mardin kentinde bağlam kavramının düşünülmesi ve anlaşılması için düzenlenen gezi ve yapılan okumalardan yola çıkılarak öğrencilerden analizler yapmaları istenmiştir. Bu

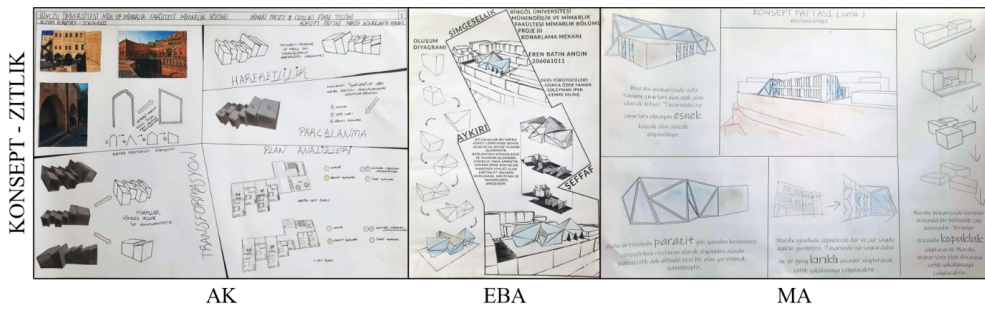
analizler çevre analizi paftalarında bir bütün haline getirilmiş ve Şekil 3a-d'de sunulmuşlardır. Yapılan bu analizler neticesinde, öğrencilerin fikirleri ortaya çıkmıştır ve bu fikirler proje konseptlerini oluşturmuştur.

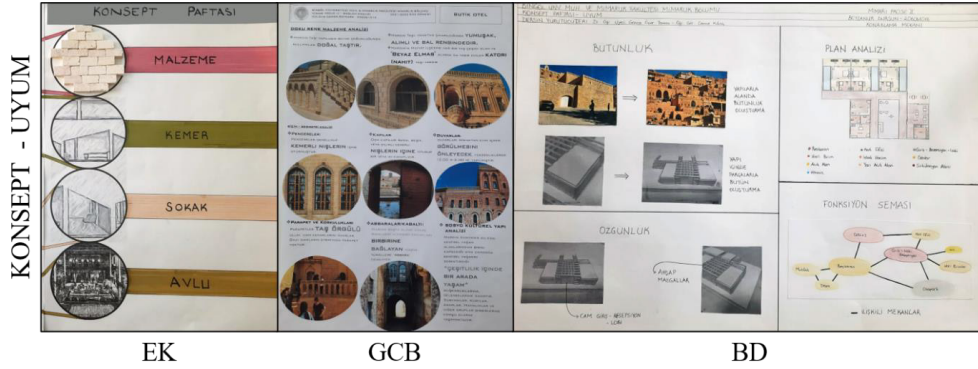
(a)

(b)

(c)

(d)

Şekil 3. Öğrenci paftaları: (a) çevre analizi paftası zıtlık, (b) çevre analizi paftası uyum, (c) konsept paftası zıtlık, ve (d) konsept paftası uyum

Proje arazisinde ve çevresinde yapılan çeşitli analizler ve okumalar neticesinde öğrencilerin bir kısmı 'bağlama uyum' bir kısmı ise 'bağlama zıt' çalışmışlardır. Bu kapsamda, Şekil 3a-d'de sunulan çevre analizi ve konsept paftaları her konu başlığında çalışan üç öğrenciye ait paftalardır. Bu öğrencilerden Aleyna Korkmaz (AK | mimari proje III), Eren Batın Angın (EBA | mimari proje III), Mustafa Ateşçi (MA | mimari proje III) adlı üç kişi bağlama zıt çalışan öğrenciler iken, Eren Kızılbulut (EK | mimari proje III), Gülsüm Canan Baykara (GCB | mimari proje III), Beyzanur Dursun (BD | mimari proje II) adlı üç kişi ise bağlama uyum çalışan öğrencilerdir.

Bağlama zıt çalışmaya karar veren Aleyna Korkmaz; transformasyon, parçalanma ve hareketlilik kelimelerinden yola çıkarak konsept oluşturmuştur. Bağlama zıt çalışmaya karar veren Eren Batın Angın ise konsept olarak; simgesellik, aykırılık ve şeffaflık kavramlarından yola çıkmıştır. Yine zıtlık ilkesine göre projesiyle ilgili tasarım kararları alıp konseptini oluşturan Mustafa Ateşçi; esneklik, kırılgenlik, parazitlik ve kopukluk kavramlarından yola çıkmıştır.

Öte taraftan, bağlama uyum ilkesine binaen tasarımını şekillendirip konseptini oluşturan Eren Kızılbulut; kemer, sokak ve avlu kavramlarından yola çıkmıştır. Bunun yanı sıra, Mardin kent dokusundaki malzeme özelliklerini de analiz ederek tasarımına yön veren konseptini ortaya koymuştur. Tasarımı ile ilgili kararları alırken ilke olarak bağlama uyum kavramını tercih eden bir diğer öğrenci ise Gülsüm Canan Baykara'dır. Bu öğrenci, tasarımının çıkış noktası olarak kabaltı, diğer adıyla abbara kavramını seçmiştir. Bağlama uyum ilkesinden yola çıkan ve bu çalışmada projesi sunulan bir diğer öğrenci Beyzanur Dursun olup, kendisi bütünlük ve özgünlük kavramlarından yola çıkarak proje konseptini ortaya koymuştur.

Analiz çalışmaları, anahtar kelimelerin tartışılması ve çözümü sonrasında ortaya çıkan konseptler doğrultusunda proje tasarım sürecine geçilmiştir. Öğrenciler oluşturdukları konseptler doğrultusunda kütle etütleri ve plan denemeleri yapmışlardır. Tüm bu etütler tartışılarak öğrencilerin Mardin tarihî kent dokusunda tasarladıkları konaklama mekânı projeleri ortaya çıkmıştır. Bu projelerin zemin kat planı, vaziyet planı ve maketlerine (1/500 ve 1/200 ölçekte) ait görseller Şekil 4'te sunulmuştur.

Zıtlık ilkesinden yola çıkan AK, Şekil 4'te yer alan, çizimlerine ait fotoğraflarda da görüleceği üzere biçimsel olarak Mardin geleneksel yapılarında sıklıkla rastlanan kemer formunun dönüşümünden ürettiği formlardan feyz alarak kırıklı üçgen bina kütle formunu

oluşturmuştur. Bu formdaki kütleleri, modern kemerler olarak yorumlayan öğrenci, oluşturulan kütlelerde farklı yükseklikler ve kaydırmalar ile hareketlilik sağlamıştır. Ayrıca kütlelerde oluşturduğu parçalanmalar, mekân fonksiyonlarının işlevsel olarak giriş, odalar, servis mekânları şeklinde farklı kütlelerde çözülmesini sağlamıştır. Öğrenci, projesinde ana giriş ve servis girişini yaya/araç yaklaşımları bakımından dikkate alarak kuzey yönde planlamıştır. AK, projede mekânların manzara kullanımı açısından daha iyi sonuç vermesi için tasarımını zemin kat ve 1. kat olmak üzere iki katlı düşünmüştür. Yapının zemin katında; giriş-resepsiyon, restoran ve dört adet otel odası planlamıştır. Birinci katta ise altı adet otel odası ve kat ofisi planlamıştır. AK, projesinde tüm otel odaları ve restoranı Mezopotamya manzarasını görülebileceği şekilde yönlendirmiştir.

Zıtlıktan yola çıkan bir diğer öğrenci olan EBA, *Şekil 4*'te yer alan çizim fotoğraflarında da görüleceği üzere biçimsel olarak açılı düzlemlerden oluşan bir form yaklaşımı ile proje kütlelerini oluşturmuştur. Bu açılı düzlemlerden oluşan formlar Mardin kentinde genellikle karşılaşılan düzgün geometrik formlara aykırı bir yaklaşımdan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Yapının güney cephesini oluşturan yüzeyler şeffaf olarak düşünülmüş olup şeffaflığı sağlayacak olan cam malzemesi olarak da fotokromatik (akıllı) camlar düşünülmüştür. EBA, bu şeffaf yüzeyleri kentteki cephelerde doluluk boşluk oranlarına aykırı bir yaklaşımdan yola çıkarak oluşturmuştur. Projesini ayrı ayrı zirve noktalarına sahip üç kütle olarak tasarlayan öğrenci, bu zirve noktalarını ise Mardin kentinde yaşayan farklı dinlere mensup inanışların bir arada yaşamalarının sembolü olarak düşünmüştür. Projedeki ana girişi, yaya ve araç yaklaşımlarını dikkate alarak kuzey yönde planlamıştır. Servis girişini ise kuzeybatı yönünde düşünmüştür. Proje mekânların manzara kullanımı açısından daha iyi sonuç vermesi için zemin kat ve 1. kat olmak üzere iki katlı olarak düşünülmüştür. EBA, yapının zemin katında; giriş-resepsiyon, restoran ve iki adet otel odası planlamış olup tüm bu mekânları manzaraya yönlendirmiştir. Birinci katta ise diğer otel odaları ve kat ofisini planlamıştır ve bu katta da tüm odaları manzaraya doğru yönlendirmiştir.

Öğrenci	İlke	Vaziyet Planı	Zemin Kat Planı	1/500 Maket	1/200 Maket
Aleyna Korkmaz (A.K.)	Zıtlık				
Eren Batın Angın (E.B.A.)					
Mustafa Ateşçi (M.A.)					
Eren Kızılbulut (E.K.)	Uyum				
G. Canan Baykara (G.C.B.)					
Bezanur Dursun (B.D.)					

Şekil 4. Öğrenci projelerinin zemin kat planı, vaziyet planı ve maketlerine (1/500 ve 1/200 ölçekte) ait görseller

Zıtlık çalışan diğer bir öğrenci olan MA'nın projesine ait çizim ve maketlerin görselleri de *Şekil 4*'te yer almaktadır. MA, projesinde Mardin kent dokusunda sıklıkla rastlanan çevresi kapalı mekânlarla sınırlı olan üstü açık alan olarak tanımlanabilecek avlu kavramı bağlamda zıtlık ilkesini düşünerek ele almıştır. Bu kapsamda, MA projesinde avlu kavramını başkalaştırarak üstü kapalı esnek mekâna dönüştürmüştür. Yeniden tanımlanan avlu mekânının üst örtüsü parazit olarak diğer kütlelerden beslenerek restoran mekânının bulunduğu kütleyle tamamen kaplayan bir üst örtüye dönüşerek sürekli hale getirilmiştir. Mardin kentinde kütlelerin cephelerindeki doluluk boşluk oranlarının incelendiğinde, küçük ve sayı olarak fazla boşlukların açıldığının görüleceğini ifade eden MA, projesinde az sayıda ama oransal olarak büyük boyutta geniş kırıklı yüzeyler oluşturarak doluluk boşluk ilişkisi olarak da zıtlık yakalamaya çalışmıştır. Projede mekânlar arasında koparmalara da yer verilmiştir. Öğrenci projede ana girişi yaya ve araç yaklaşımlarını dikkate alarak kuzey yönde planlanmış olup servis girişini ise kuzeydoğu yönünde düşünmüştür. Bununla beraber MA, tasarımını mekânların manzara kullanımı açısından daha iyi sonuç vermesi için zemin kat ve 1. kat olmak üzere iki katlı düşünmüştür. Yapının zemin katında; restoran ve beş adet otel odasının mekânlarını manzaraya yönlendirirken, birinci katta ise diğer otel odaları ve kat ofisini planlamıştır ve tüm odalar zemin katta olduğu gibi manzaraya doğru yönlendirmiştir.

Uyum çalışan EK, Mardin kent dokusunda bulunan avlu, kemer ve sokak kavramlarını yorumlamıştır. Öğrencinin *Şekil 4*'te sunulan çizim ve maketlerine ait görseller incelendiğinde, projesinde etrafı mekânlarla çevrili bir avlu ve avludan kemerlerle ayrılan odalara geçiş mekânı planlandığı görülecektir. Ayrımın sağlandığı bu kemerlerin formları mevcut dokuda bulunan kemerlerden farklı olarak mevcut kemerlerin yeniden yorumlanması ile ortaya çıkmıştır. Projedeki bazı mekânlara geçişler ise avluya bağlanan sokaklardan sağlanmaktadır. EK, projesinde ana giriş yaya ve araç yaklaşımlarını dikkate alarak kuzey yönde planlanmış olup servis girişini ise kuzeydoğu yönünde düşünmüştür. Proje mekânların manzara kullanımı açısından daha iyi sonuç vermesi için tasarımını zemin kat ve 1. kat olmak üzere iki katlı yapmıştır. Yapının zemin katında; manzaraya doğru yönlendirilmiş restoran ve dört adet otel odası mekânları tasarlanırken birinci katta ise diğer otel odaları ve kat ofisini planlamıştır ve bu kattaki tüm odaları da zemin katta olduğu gibi manzaraya doğru yönlendirmiştir.

Uyum çalışan bir diğer öğrenci olan GCB, Mardin kentinde sıklıkla görülen abbara (kabaltı) olarak adlandırılan mekânları incelemiş ve projesinde bu mekânları yorumlayarak tasarımını biçimlendirmiştir. Abbaralar, kentte sokaklar arasında bağlantı kuran kamusal mekânlar iken abbaraların üstünde konut mekânlarının devamı olan kişi mülkiyetine ait mekânlar devam etmektedir. GCB, projesinde zemin katta sokak bağlantıları ile mekânlar arası geçişler sağlarken üst katında bu sokakların üstünü mekân olarak planlamıştır. Bu doğrultuda öğrenci zemin katta bulunan abbaralardan birini restoranla doğrudan ilişkili bir biçimde kamusal mekân olarak tasarlarlarken, odalara yakın olan ikinci abbarayı kontrollü bir geçişle yarı kamusal mekân olarak tasarlamıştır. Üst katta planlanan mekânları özel kullanım alanları olarak düşünmüştür. Projede ana girişi yaya ve araç yaklaşımlarını dikkate alınarak kuzey yönde planlamıştır. Öğrenci, mekânların manzara kullanımı açısından daha iyi sonuç vermesi için projesini zemin kat ve 1. kat olmak üzere iki katlı düşünmüştür. Yapının zemin katında; restoran ve iki adet otel odası mekânları manzaraya yönlendirirken, birinci katta ise diğer otel odaları ve kat ofisini planlamıştır ve tüm odaları manzaraya doğru yönlendirmiştir. Yapının otel odalarında teras kullanımları da görülmektedir.

Bu çalışmada kapsamında projesine yer verilen öğrencilerden sonuncusu olan BD uyum çalışan bir diğer öğrencidir. Projede kent dokusuyla bütünlük oluşturmak isteyen BD, biçim ve yükseklik bakımından Mardin kent dokusunda sık rastlanan formları tercih etmiştir. Yapıyı parçalara ayıran öğrenci parçalar arasındaki geçişleri yarı açık sokaklarla

sağlamaktadır. Yarı açık sokakları bir üst örtü ile bağlayan BD, konsepti gereği yapılar arasındaki bütünlüğü bu örtü ile sağlamıştır. Tek katlı olarak planladığı yapıda tüm odaları ve restoranı güney yöne manzaraya yönlendirmiştir. BD, projesinde ana giriş yaya ve araç yaklaşımlarını dikkate alarak kuzey yönde planlamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Mimari proje dersi kapsamında gerçekleştirilen bu süreçte öğrencilere verilen konu ve arazi verileri benzerdir sonuç ürünler ise birbirinden farklıdır. Öğrenciler yerel bağlamda zıtlık ve uyum olmak üzere iki proje yaklaşımı ile projelerini tasarlamışlardır.

Mimari yaratım sürecinde yerel bağlamın anlaşılıp proje sürecinde uygulamalı olarak yaratım sürecine dahil edilmesinin amaçlandığı bu çalışmada sonuç ürünler ele alındığında her bir öğrenci bağlam konusundan yola çıkarak oluşturdukları kavramlar neticesinde uyum ve zıtlık çalışmışlar ve bunu nedensellik ilişkisi içinde çözümleyerek projelerine dahil etmeyi başarmışlardır.

Sonuç olarak, öğrencilerin, Mardin kenti için ortaya çıkardıkları tasarımlarda, yerel bağlamı kavradıkları ve yeniden yorumladıkları sonucuna ulaşabilmektedir. Mimari tasarımda eğitimi süreci proje konusu, ihtiyaç programı, arazi gibi faktörlere bağlıyken bağlamın da bu süreçte yer alması gereken önemli parametrelerden biri olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda mimari tasarım eğitiminde yerin salt haritalar, konumlar ve mimari yapı odaklı değil, çalışılacak olan arazide alan gezileri aracılığıyla çevre, tarih, kültür, doku, toplum, sosyal hayat, inançlar, gelenekler, yaşam şekilleri gibi kavramlara vurgu yapılarak, alana temas edilerek yerin ruhunun irdelenebileceği ve bu sayede bağlamın öneminin kavranarak projelere yansıtılabileceği bir proje yönetim süreci önerilmektedir.

Kaynakça

- Aykal, D., Kejanlı, T., & Erbaş, M. (2018). Mardin Kent Dokusunda Mimari İkonların Kent Bütünündeki Algısının Değerlendirilmesi. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11(60).
- Ayran N. (1995) **Mimarlık Eğitiminin Geleceğine Genel Doğrultular. Mimarlık ve Eğitimi Forum 1: Nasıl Bir Gelecek**, 19–21 Nisan 1995, Cenkler Matbaası, İstanbul.
- Balkema A., Slager H. (1999). “Rem Koolhaas, Generic Space”, Territorial Investigations, (Including the Smooth Space Project), 14, Annette W. Balkema, Henk Slager, **L&B (Lier en Boog) Series of Philosophy of Art and Art Theory**, Netherlands, s. 79-85.
- Christiaans H, Van Andel J. (1993). The effects of examples on the use of knowledge in a student design activity: The case of the ‘Flying Dutchman. **Design Studies**, 14(1), s.58-74.
- Demirkaynak, M. (2010). **Mimaride Bağlam Kavramı ve Metaforik Yaklaşımlar**. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Düzgün, H., & Polatoğlu, Ç. (2106). Güncel Mimarlık Ortamında Kabuk-Bağlam İlişkisinin Sorgulanması. **Megaron**, 11(1), s. 35-48.
- Erman, O., & Yılmaz, N. (2017). Mimari Tasarımda Konsept ve Bağlam İlişkisi Üzerine. **Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi**, s. 96-115.
- Güleç, G. (2011). **Çağdaş Mimarlıkta Bağlamın Yeniden Kavramsallaştırılması Üzerine Eleştirel Bakış**. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

- Günel E, Çolak A. (2019). Mimarlıkta Bağlam Ve Bağlam Kriterleri; Gaziantep Bey Mahallesi Geleneksel Evleri Örneği. **Ç.Ü. Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, 38(3), s. 54-66.
- Gür Ö, G. (2007). Mimarlıkta Bağlamcılık Üzerine. **Arkitera**. URL: <https://v3.arkitera.com/k179-mimarlikta-baglamcilik-uzerine.html> Erişim Tarihi: 02.04.2022.
- Güzer CA. (2007). Mimarlıkta Gerçekle Taklidin Sınırları. **Mimarlık Dergisi**, s. 333.
- Koester RJ. (2006). Centers For Regenerative Studies: Graduate Studio Experiences In Education For Sustainable Design. Proceedings of PLEA 2006, Switzerland, 1, s. 659-664.
- Johnson P, A. (1994). "Context and Contextualism", The Theory of Architecture: Concepts, Themes & Practices, Edition: Illustrated, **John Wiley and Sons**, New York, s. 285.
- Oxman R. (1990). Prior Knowledge In Design, A Dynamic Knowledge-Based Model Of Design And Creativity. **Design Studies**, Butterworth- Heinemann, 11(1), s. 17-28.
- Özburak Ç, Akkar Y. (2017) **Üniversite Mimarlık Atölye (Proje) Derslerinde Kültürün Eğitime Ve Tasarıma Olan Etkileri**. Proceedings of the 3rd Cyprus International Congress of Education Research.
- Özkaynak M, Ata Acar İ. (2018) Mimari Tasarım Eğitiminde Yaz Okulu Deneyimi: Öğrenci Performansı Üzerinden Bir Değerlendirme. **Inonu University Journal of Art and Design**, s. 77-92.
- Şahin A. (2013). **Mimarlık Eğitiminde Bir Stüdyo Yöntemi: Tasarla-Yap Stüdyosu**. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tschumi B. (2005). Event-Cities 3: Concept vs. Context vs. Content. Londra (England): The MIT Press Cambridge, Massachusetts. s. 637.
- Tümertekin H. (1999). "Sıfırda Başlamak", Anytime: Konferans Bildirileri, Cynthia C. Davidson, Zeynep Aktüre, **Mimarlar Derneği 1927**, Kitap Matbaacılık, Ankara, s. 53.
- Velioğlu A. (1992). **Tarihi Çevre İçinde Mimari Tasarım Ve Süreci Üzerine Bir Araştırma**. Doktora Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz EM, Ulusoy M. (2016) Mimarlık Eğitimi Sürecinde Stüdyo İzlenimleri. **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, 5, s. 327-337.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 22-37.

**Mardin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi:
2002-2015 Dönemi Üzerine Bir Analiz**

Öğr. Gör. Amine YÜREK

Mardin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi:

2002-2015 Dönemi Üzerine Bir Analiz*

Amine YÜREK¹

Özet

Bu çalışmada TBMM’de 2002-2015 yılları arasında görev almış Mardin milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri sunulmaya çalışılmıştır. TBMM’nin 22, 23, 24 ve 25 olmak üzere beş döneminde görev almış yirmi Mardin milletvekilinin sosyal, kültürel özellikleri ve siyasi faaliyetlerine yer verilmiş ve bu çerçevede değerlendirilmiştir. Mardin milletvekillerinin doğum yerleri, yaş ortalamaları, medeni durumları, bildikleri yabancı diller, eğitim durumları, meslekleri ve görevleri, milletvekilli oldukları tarihler ve dönem sayıları, bakanlık yapmış milletvekilleri tablolarla desteklenerek incelenmiş böylece araştırmacıların bu bilgilerden istifade etmesi amaçlanmıştır. Çalışmamızda 2002-2015 yıllarında Mardin şehrinin Türkiye nüfusuna ve milletvekili sayısına göre oranları incelenmiş ve söz konusu dönemde seçilmiş yirmi Mardin milletvekilinin meclisteki yasama faaliyetleri analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mardin, Mardin Milletvekilleri, TBMM, Siyasi Faaliyetler, 2002-2015 Dönemi.

Evaluation of Mardin Deputies and Their Political Activities:

An Analysis of the Period between 2002 and 2015

Abstract

This study presents Mardin deputies who served in the Turkish Grand National Assembly between 2002-2015 and their political activities. The social, cultural characteristics and political activities of twenty Mardin deputies who served in the 22, 23, 24 and 25 periods of the Grand National Assembly of Turkey were included and evaluated within this framework. They were inquired in terms of their birthplace, average age, marital status, professions and duties, foreign language knowledge, educational background, the dates and the number of periods when they were deputies. Moreover, the ones who served as ministers were examined. All these data and comparisons were given in tables in order that future researchers could benefit from it. The ratios of the city of Mardin were also examined with respect to the population of Turkey and the number of deputies between 2002 and 2015. In addition, the legislative activities of twenty Mardin deputies elected in the aforementioned period were analyzed.

Keywords: Mardin, Mardin Deputies, Turkish Grand National Assembly, Political Activities, 2002-2015 Period.

* Bu çalışma Dr. Öğretim Üyesi Ahmet GEÇER danışmanlığında 10.01.2019 tarihinde tamamlanan “Mardin Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (2002-2015)” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

¹ Öğr. Gör., Ömerli Meslek Yüksek Okulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, amineyurek@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0346-587X.

Giriş

Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bereketli topraklarda yer alan Mardin ilinde 1920-2002 yılları arasında 70 milletvekili, 2002-2015 yılları arasında 20 milletvekili görev almıştır. Bu çalışmada 2002-2015 Dönemi Mardin Milletvekillerinin sosyal ve kültürel özellikleri, bölgeye olan ilgileri ve Türk Milleti için yapmış oldukları yasama çalışmaları ele alınmıştır.

Yapılan çalışmada Mardin'in tercih edilmesinin nedeni; AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu ve 15 Temmuz Darbe girişiminden önceki dönem ile ilgili Mardin ilinin bulunduğu bir çalışmanın daha önce literatürde yer almamış olmasıdır. Bu bakımdan bu dönemde Mardin Milletvekillerinin yapmış oldukları yasama faaliyetlerinin tarihsel açıdan ortaya konulmasının hem Mardin ili hem de Türk Parlamento Tarihi açısından bir boşluğu doldurması, dönemin siyasi, düşünsel ve sosyal koşullarına ışık tutması hedeflenmiş, milletvekillerinin bu doğrultuda yapmış oldukları faaliyetler belirtilmiştir.

Sosyal, kültürel ve siyasi konulardaki çalışmalarımızı oluşturduğumuz başlıca kaynaklar TBMM Milletvekili Albümü ve TBMM Tutanak Dergisi olmuş, böylece milletvekillerinin biyografilerine ve siyasi faaliyetlerine ulaşılmıştır. Siyasi partiler halkın problemlerini çözebilmek için ortaya koydukları çözüm önerilerini milletvekilleri aracılığıyla mecliste sunmuşlardır.

Çalışmada Mardin milletvekillerinin sosyal, kültürel ve siyasal özellikleri, meclisteki siyasi faaliyetleri anlatılmaya çalışılmış, tablolarla desteklenmiş ve hazırlanan tabloların sıralaması alfabetik olarak düzenlenmiştir. Böylece araştırmacıların Mardin'in gelişmesine katkı sunan ve sorunlarını çözmeye yönelik çalışmaları gerçekleştirmiş olan milletvekillerinin faaliyetlerine ulaşmasını kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

1. Mardin Milletvekillerinin Sosyal ve Kültürel Özellikleri (2002-2015)

Bu bölümde 2002-2015 yılları arasında Mardin şehrini temsil etmiş 20 milletvekilinin sosyal, kültürel özellikleri ve bölgeye olan ilgileri ele alınmıştır. Milletvekillerinin; doğum tarihleri, doğum yerleri, cinsiyet durumları, yaş ortalamaları, medeni durumları, çocuk sayıları, eğitim durumları, bildikleri yabancı diller ve meslekleri tablolarla desteklenerek ifade edilmiştir. İncelenen dört dönemde seçilmiş 20 milletvekilinin siyasette aktif olarak yer aldıkları yıllar ele alınmış, milletvekili oldukları tarihler ve dönem sayıları ile bakanlık görevi yapanlar belirtilmiştir.

1.1. Milletvekillerinin Doğum Yerleri, Cinsiyet Durumları ve Yaş Ortalamaları

İlk bölümde 22., 23., 24. ve 25. dönemlerde görev almış Mardin milletvekillerinin doğum yerleri ve bölgeye olan ilgileri çalışılmıştır. Milletvekillerinin yerellik oranları %85'tir ve 3 milletvekili haricinde geriye kalan 17 milletvekili Mardin kökenlidir. Geriye kalan üç milletvekilinden ikisi Diyarbakır bir milletvekili de Şırnaklıdır. Altı milletvekilli Mardin Merkez doğumludur. Üç milletvekili Mardin Midyat doğumludur. Bir milletvekili Mardin Estel doğumludur. Bir milletvekili Mardin Ömerli doğumludur. Üç milletvekili Mardin Nusaybin doğumludur. Üç milletvekili Mardin Kızıltepe doğumludur. İki milletvekilinden biri Diyarbakır Dicle diğeri Diyarbakır Silvan doğumludur. Bir milletvekili de Şırnak Silopi

doğumludur. Memleketi aynı olan milletvekilinin oranı %85 iken memleketi farklı olan milletvekili oranının %15 olduğu görülmüştür.

Tablo 1.1. 2002-2015 Dönemi Mardin Milletvekillerinin Doğum Yerleri, Doğum Tarihleri ve Cinsiyet durumları

No	Milletvekilleri	Doğum yerleri	D. T.	CİNSİYET
1	Abdurrahim Akdağ	Kızıltepe/Mardin	1960	Erkek
2	Ahmet Türk	Mardin	1942	Erkek
3	Cüneyt Yüksel	Mardin	1970	Erkek
4	Emine Ayna	Dicle/Diyarbakır	1968	Kadın
5	Enise Çoban Güneyle	Nusaybin/Mardin	1986	Kadın
6	Erol Dora	Silopi(Hesana)/Şırnak	1964	Erkek
7	G. Bekin Şahkulubey	Mardin	1970	Kadın
8	Gülser Yıldırım	Nusaybin/Mardin	1963	Kadın
9	Mahmut Duyan	Kızıltepe (Yukarıtumuk)/Mardin	1955	Erkek
10	Mehmet Ali Aslan	Silvan/Diyarbakır	1975	Erkek
11	Mehmet Beşir Hamidi	Mardin	1953	Erkek
12	Mehmet Halit Demir	Kızıltepe/Mardin	1970	Erkek
13	Mithat Sancar	Nusaybin/Mardin	1963	Erkek
14	Muammer Güler	Mardin	1949	Erkek
15	Muharrem Doğan	Estel/Mardin	1947	Erkek
16	Nihat Eri	Midyat/Mardin	1948	Erkek
17	Orhan Miroğlu	Midyat(Gelinkaya)/Mardin	1952	Erkek
18	Selahattin Cebeli	Ömerli (Işıkdere)/Mardin	1957	Erkek
19	Süleyman Bölünmez	Mardin	1956	Erkek
20	Süleyman Çelebi	Midyat/Mardin	1944	Erkek

Kaynak: 22., 23., 24., 25. Dönem TBMM Milletvekili Albümü (1920-2010, 2011, 2015) esas alınarak derlenmiş ve isimler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Anadolu ve Mezopotamya topraklarının kesiştiği bölgede yer alan Mardin şehrini 2002-2015 yılları arasında temsil etmiş 20 milletvekilinden 16'sı erkek, 4'ü kadındır. Türkiye'de geçmişten günümüze erkeklerin siyasette kadınlardan daha fazla egemen olduğu bilinmektedir. Türk siyasi hayatında var olan erkek hakimiyeti Mardin milletvekilleri arasında da görülmektedir. Buna göre, 1920-2002 yılları arasında Mardin'i temsil eden 70 milletvekili erkektir. 2007 yılına kadar Mardin'de hiç kadın milletvekili seçilmemiştir. Ancak 2007-2011 yıllarını kapsayan 23. dönemde Mardin'in ilk kadın milletvekilleri olan Gönül Bekin Şahkulubey ve Emine Ayna bu dönemde seçilmiştir. 2002-2007 yıllarını içine alan 22. dönemde seçilen tüm milletvekilleri erkektir. 23. dönemden sonra 2007-2015 yılları arasındaki her dönemde iki kadın milletvekili dört erkek milletvekili seçilmiştir. Mardin milletvekillerinin yaş ortalaması incelendiğinde 20-29 yaş aralığında 1 milletvekili, 30-39 yaş aralığında 4 milletvekili, 40-49 yaş aralığında 8 milletvekili, 50-59 yaş aralığında 6 milletvekili, 60-69 yaş aralığında 5 milletvekili vardır. İncelenen dönemlerde birden fazla dönem seçilmiş milletvekillerinin yaşları da seçildikleri dönemlerin yıllarına göre ayrı olarak hesaplanmış, Mardin milletvekilinin 2002-2015 yılları arasında yaş ortalaması 58,9 olarak tespit edilmiştir. 20-39 yaş aralığında toplam 5 milletvekili varken 40-69 yaş aralığında 15

milletvekilinin olmasından da anlaşılacağı üzere seçilme yaşının genç kesimden tercih edilme oranının 2002-2015 yılları arasında düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 1.2. 2002-2015 Dönemi Mardin Milletvekillerinin Yaş Ortalaması

DÖNEM	YAŞ ORTALAMASI
22. DÖNEM	49,3
23. DÖNEM	46,3
24. DÖNEM	53
25. DÖNEM	47,8
22-25 DÖNEMLERİN ORTALAMASI	49,1

Kaynak: 22., 23., 24., 25. Dönem TBMM Milletvekili Albümü (1920-2010, 2011, 2015) esas alınarak derlenmiştir.

Tablo 1.2.'de görüldüğü üzere Mardin milletvekillerinin yaş ortalamaları incelendiğinde beş dönemin en düşük yaş ortalaması 23. dönemde 46,3 iken, en yüksek yaş ortalaması 24. dönemde 53 olarak tespit edilmiştir. Buna karşılık 22. ve 25. Dönemlerin yaş ortalaması ise 49,1 olmuştur.

1.2. Milletvekillerinin Medeni Durumu ve Çocuk Sayıları

Anadolu'nun en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapan Mardin ilinde birçok boy ve aşiretin bulunması, milletvekillerinin bir kısmının da aşiret kökenli olması geniş aile modelinin Mardin'de devam etmesine etki etmiştir. Bölgede erken yaşta evliliğin gelenek haline gelmesi bölgedeki evlenme yaşını da etkilemiş ve evlilik oranını yükseltmiştir. Bu durum incelenen dönemlerdeki milletvekillerinde de görülmüş olup, bölgenin sosyal ve kültürel yapısını da yansıttığı görülmektedir.

2002-2015 yılları arasında Mardin milletvekillerinin medeni durumu incelendiğinde üç milletvekili haricindeki on yedi milletvekilinin evli olduğu, böylece incelenen dönemdeki milletvekillerinin %85'inin medeni durumunun evli olduğu görülmektedir. Mardin ili geniş aile yapısına sahip bir bölge olmasına rağmen o dönemde dört milletvekilinin 2 çocuk, bir milletvekilinin ise 1 çocuk sahibi olması milletvekillerinin çekirdek aile yapısına da sahip olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan 2002-2015 yılları arasında görev almış 20 milletvekilinden 14 milletvekilinin üç ve üçten fazla çocuğu olduğu görülmüş, bu durum o dönemin milletvekillerinde geniş aile yapısının daha egemen olduğunu gözler önüne sermiştir. Milletvekillerinden çocuk sahibi olmayan tek milletvekili Emine Ayna iken, çocuk sahibi sayısının en fazla olduğu milletvekilinin de Ahmet Türk olduğu görülmektedir.

Tablo 1.3. 2002-2015 Dönemi Mardin Milletvekillerinin Medeni Durumu ve Çocuk Sayıları

MİLLETVEKİLLERİ	MEDENİ DURUM	ÇOCUK SAYISI
Abdurrahim Akdağ	Evli	6
Ahmet Türk	Evli	8
Cüneyt Yüksel	Evli	3
Emine Ayna	Bekâr	-
Enise Çoban Güneyli	Evli	1
Erol Dora	Evli	3
Gönül Bekin Şahkulubey	Evli	3
Gülser Yıldırım	Evli	4
Mahmut Duyan	Bekâr	4
Mehmet Ali Aslan	Evli	3
Mehmet Beşir Hamidi	Evli	2
Mehmet Halit Demir	Evli	5
Mithat Sancar	Evli	2
Muammer Güler	Evli	2
Muharrem Doğan	Evli	4
Nihat Eri	Evli	3
Orhan Miroğlu	Evli	2
Selahattin Cebeli	Evli	7
Süleyman Bölünmez	Bekâr	3
Süleyman Çelebi	Evli	6

Kaynak: 22., 23., 24., 25. Dönem TBMM Milletvekili Albümü (1920-2010, 2011, 2015) esas alınarak derlenmiş ve isimler alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.3. Milletvekillerinin Bildikleri Yabancı Diller, Eğitim Durumları, Meslekleri ve Görevleri

Binlerce yıldan beri birçok uygarlığın doğumuna, büyümesine ve yok olup gitmesine tanıklık eden kadim şehir Mardin, kültürel çeşitliliğe sahiptir. Yüzyıllardan beri birbirinden farklı birçok din, dil ve mezhebi bir arada bulundurmuş, bu durum farklı dilleri kullansalar bile bölge halkının beraberce yaşamasını ve çok zengin bir kültürü paylaşmasını sağlamıştır. Bu nedenle milletvekillerinin bildiği Arapça, Süryanice, Kürtçe, Ermenice dilleri bölge halkının birçok kesiminde kullanılmaktadır. İncelenen dönemlerde görev almış 20 Mardin milletvekilinin % 95'i yabancı dil bilmektedir. Milletvekillerinin bildiği yabancı diller Mardin ili ile olan ilişkilerini de yansıtmaktadır. 2002-2015 yılları arasında halkı temsil etmiş 9 milletvekili İngilizce, 11 milletvekili Arapça, 5 milletvekili Kürtçe, 1 milletvekili Süryanice ve Ermenice yabancı dillerini bilmektedir.

Milletvekillerinin eğitim düzeyleri incelendiğinde 1 milletvekili ilkokul, 1 milletvekili ortaokul, 3 milletvekili lise, 12 milletvekili lisans, 1 milletvekili yüksek lisans, 2 milletvekili doktora eğitimini tamamlamıştır. Farklı meslek gruplarından olan 2002-2015 yıllarında görev almış Mardin milletvekillerinin büyük bir kısmının memuriyet kökenli olduğu görülmüştür.

Tablo 1. 4. Mardin Milletvekillerinin Eğitim Durumları, Bildikleri Yabancı Diller, Meslekleri ve Görevleri

MİLLETVEKİLLERİ	YABANCI DİLLER	EĞİTİM DURUMLARI	MESLEKLERİ VE GÖREVLERİ
Abdurrahim Akdağ	Kürtçe	Yüksek Lisans	Memur
Ahmet Türk	Kürtçe	Lise	Çiftçi
Cüneyt Yüksel	Arapça İngilizce	Doktora	Avukat, Akademisyen
Emine Ayna	İngilizce	Lise	Siyasetçi
Enise Çoban Güneşli	İngilizce	Lisans	Elektrik, Elektronik Mühendisi
Erol Dora	Süryanice Kürtçe Ermenice İngilizce	Lisans	Avukat
Gönül Bekin Şahkulubey	Arapça İngilizce	Lisans	Serbest Eczacı
Gülser Yıldırım	Kürtçe	Lise	Siyasetçi
Mehmet Ali Aslan	Arapça Mihellemi Kürtçe Süryanice	Lisans	Öğretmen
Mehmet Beşir Hamidi	Arapça İngilizce	Lisans	Sanayici, Fabrikatör
Mehmet Halit Demir	Arapça	Lisans	Harita, Kadastro Mühendisi
Mahmut Duyan	Arapça İngilizce	Lisans	Üroloji Doktoru
Mithat Sancar	Almanca Arapça Kürtçe İngilizce	Doktora	Avukat, Akademisyen
Muammer Güler	-	Lisans	Kaymakam, Vali, Kamu Düzeni ve Planlama Müsteşarı, İçişleri Bakanı
Muharrem Doğan	Arapça İngilizce	Lisans	İnşaat Mühendisi, İş Adamı
Nihat Eri	Arapça Kürtçe İngilizce	Lisans	Eczacı
Orhan Miroğlu	Arapça Kürtçe İngilizce	Lisans	Gazeteci, Yazar
Selahattin Cebeli	Arapça	İlkokul	Serbest Ticaret, İş Adamı
Süleyman Bölünmez	Arapça Kürtçe İngilizce	Orta Okul	Serbest Meslek
Süleyman Çelebi	Arapça	Lisans	Avukat

Kaynak: 12 Mart 2017 tarihli S.Bölünmez ile görüşme ve 22., 23., 24., 25. Dönem TBMM Milletvekili Albümü (1920-2010, 2011, 2015) esas alınarak derlenmiş ve isimler alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.4. Mardin Milletvekillerinin Milletvekili Olduğu Tarihler, Dönem Sayıları ve Seçildikleri Partiler

İncelenen dönemlerde halkı temsil etmiş 20 milletvekilinden Ahmet Türk sekiz dönem, Süleyman Çelebi beş dönem, Erol Dora ve Mithat Sancar üçer dönem, Mahmut Duyan, Gönül Bekin Şahkulubey, Gülser Yıldırım ve Orhan Miroğlu ikişer dönem, diğer milletvekilleri birer dönem milletvekilliği yapmışlardır. Ahmet Türk, Mahmut Duyan ve Süleyman Çelebi incelenen 2002-2015 döneminde ilk defa seçilmemiş 2002 yılından önce de milletvekilliği yapmıştır.

Tablo 1.5. 2002-2015 Dönemi Mardin Milletvekillerinin Milletvekili Olduğu Tarihler, Dönem Sayıları ve Dönemleri

MİLLETVEKİLLERİ	DÖNEM SAYISI	DÖNEMLER	TARİHLER
Abdurrahim Akdağ	1	24	2011-2015
Ahmet Türk	8	4, 5, 15, 16, 18, 19, 23, 24	1931-1934, 1935-1938, 1973-1977, 1977-1980, 1987-1991, 1991-1995, 2007-2011, 2011-2015
Cüneyt Yüksel	1	23	2007-2011
Emine Ayna	1	23	2007-2011
Enise Çoban Güneşli	1	25	Haziran 2015-Ekim 2015
Erol Dora	3	24, 25, 26	2011-2015, Haziran 2015-Ekim 2015, 2015-2018
Gönül Bekin Şahkulubey	2	23, 24	2007-2011, 2011-2015
Gülser Yıldırım	2	24, 26	2011-2015, 2015-2018
M. Ali Aslan	1	25	Haziran 2015-Ekim 2015
Mehmet Beşir Hamidi	1	22	2002-2007
Mehmet Halit Demir	1	23	2007-2011
Mahmut Duyan	2	20, 22	1996-1998, 2002-2007
Mithat Sancar	3	25, 26, 27	Haziran 2015-Ekim 2015, 2015-2018, 2018- Günümüz
Muammer Güler	1	24	2011-2015
Muharrem Doğan	1	22	2002-2007
Nihat Eri	1	22	2002-2007
Orhan Miroğlu	2	25, 26	Haziran 2015-Ekim 2015, 2015-2018
Selahattin Cebeli	1	22	2002-2007
Süleyman Bölünmez	1	22	2002-2007
Süleyman Çelebi	5	17, 18, 20, 21, 23	1983-1987, 1987-1991, 1996-1999, 1999-2002, 2007-2011

Kaynak: 22., 23., 24., 25. Dönem TBMM Milletvekili Albümü (1920-2010, 2011, 2015) esas alınarak derlenmiş ve isimler alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.5. Mardin Milletvekillerinden Bakanlık Yapanlar ve 2002-2015 Yılları Arasında Seçilen Milletvekili Sayıları

Medeniyetler şehri olan Mardin'de geçmişten günümüze toplam yedi milletvekili bakanlık yapmıştır. Bakanlık yapanlar arasında hiç kadın milletvekili yer almamıştır. 1920-2002 yasama yılları arasında Bakanlık yapmış Mardin milletvekilleri: İbrahim Aksoy-Ulaştırma Bakanlığı, Fehim Adak-Ticaret, Bayındırlık, Gıda Tarım ve Hayvancılık ve Devlet Bakanlığı, Şerafettin Elçi-Bayındırlık Bakanlığı, Metin Musaoğlu-Devlet Bakanlığı, Mehmet Necat Eldem-Adalet Bakanlığı, Mehmet Gülceğün-Devlet bakanlığı olmak üzere toplam altı Mardin milletvekili bulunmaktadır (<https://www.tbmm.gov.tr/MilletvekiliArama> 21.02.2022). 1920-2015 yılları aralığında toplam yedi milletvekili bakanlık yapmıştır. 2002-2015 yılları arasında halkı temsil etmiş yirmi Mardin milletvekilinden yalnızca Muammer Güler Ocak 2013-Aralık 2013 tarih aralığında İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

İncelenen beş dönemin ülke genelinde ve Mardin'de seçilen milletvekili sayıları ve partileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1.6. 2002-2015 Yılları Arasında Ülke Genelinde ve Mardin'de seçilen Milletvekili sayıları

DÖNEMLER	Toplam Milletvekili	AK Parti	CHP	BAĞIMSIZ	HDP
22. DÖNEM (2002-2007)	550	356	152	15	-
23. DÖNEM (2007-2011)	550	335	103	22	-
24. DÖNEM (2011-2015)	550	317	129	14	30
25. DÖNEM (2015)	550	258	131	2	80
DÖNEMLER	Mardin Milletvekili	AK Parti	CHP	BAĞIMSIZ	HDP
22. DÖNEM (2002-2007)	6	3	2	1	-
23. DÖNEM (2007-2011)	6	4	-	2	-
24. DÖNEM (2011-2015)	6	3	-	1	2
25. DÖNEM (2015)	6	1	-	-	5

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/MilletvekiliArama> 21.02.2022, esas alınarak derlenmiştir.

1.6. 2002-2015 Dönemi Mardin Şehrinin Türkiye Nüfusuna ve Milletvekili Sayısına Göre Oranları

2002-2015 döneminde Türkiye nüfusunda ve Mardin nüfusunda artış görülmüştür (<https://www.nufusu.com/ulke/turkiye-nufusu>, 12.02.2022). Nüfus artışını etkileyen en büyük etken kırsal kesimlerden kente göçün artmış olmasıdır. Böylece köylerdeki nüfus düşerken Mardin nüfusunda artış olmuştur.

Mardin nüfusunun Türkiye nüfusuna oranının; 2002 yılında %1,107, 2007 yılında %1,073, 2011 yılında % 1,045, 2015 yılında da % 1,011 olduğu görülmüştür. 2002-2015 döneminde Mardin'i temsil eden milletvekillerinin sayısını yüzdelik oranları açısından değerlendirdiğimizde bu oranlar beş dönem boyunca değişmemiş 1,09 ile düşük seviyededir.

Tablo 1.7. 2002-2015 Yılları Arasında Mardin Milletvekillerinin Nüfus Sayılarının Türkiye Milletvekili Nüfus Sayısına Oranları

DÖNEM	SAYIM YILI	TÜRKİYE NÜFUSU	MARDİN NÜFUSU	NÜFUSUN YÜZDELİK ORANI	TÜRKİYE MİLLETVEKİLİ SAYISI	MARDİN MİLLETVEKİLİ SAYISI	MİLLETVEKİLİ YÜZDELİK ORANI
22. DÖNEM (2002-2007)	2002	65.022.300	720.191	1,11%	550	6	1,09
23. DÖNEM (2007-2011)	2007	69.496.513	745.778	1,07%	550	6	1,09
24. DÖNEM (2011-2015)	2011	73.058.638	764.033	1,05%	550	6	1,09
25. DÖNEM (2015)	2015	78.741.053	796.591	1,01%	550	6	1,09

Kaynak: 22., 23., 24., 25. Dönem TBMM Milletvekili Albümü (1920-2010, 2011, 2015) esas alınarak derlenmiştir.

2. MARDİN MİLLETVEKİLERİNİN YASAMA FAALİYETLERİNİN GENEL ANALİZİ (2002-2015)

Ulus egemenliğini yasama, yürütme ve yargı işlevleri ile kullanırken, yasama gücünün egemenliğin ortaya çıkmasındaki rolü büyüktür. Yasa koyma, değiştirme ve kaldırma TBMM tarafından yürütülmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde 2002-2015 dönemi halkı temsil etmiş Mardin Milletvekillerinin Türk Milleti adına yapmış oldukları yasama çalışmaları tablolarla desteklenerek özetlenmiştir. Yirmi Mardin Milletvekilinin yapmış oldukları yasama faaliyetleri tarihsel açıdan ortaya konulmuş, okuyucuların incelenen dönemde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal olaylar hakkında fikir edinmesi amaçlanmıştır. İncelenen dört dönemin yasama faaliyetleri aşağıdaki gibidir.

2.1. Mardin Milletvekillerinin Yasama Faaliyetleri (2002-2015)

AK Parti'nin tek başına iktidar olduğu, 15 Temmuz Darbe girişinden önceki dönemi kapsayan çalışmamızda 2002-2015 yılları arasında beş yasama dönemi boyunca seçilmiş Mardin milletvekillerinin meclis faaliyetleri verilmiştir. İncelenen dönemde en fazla kanun teklifi 2002-2007 yıllarını kapsayan 22. yasama döneminde verilmiştir. Ancak meclisteki yasama faaliyetlerinin toplamının en fazla olduğu dönem 24. dönemdir. En pasif dönem olan 25. yasama dönemi çok kısa sürdüğünden dolayı Mardin milletvekilleri daha az yasama faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Milletvekillerinin beş dönem boyunca meclisteki yasama faaliyetlerinin toplamı 1845 olarak tespit edilmiştir. 2002-2015 yılları arasında seçilmiş Mardin milletvekillerinin meclisteki konuşmalarının genel analizi yapıldığında mali, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, hukuki, askeri, eğitim ve sağlık ile ilgili konularda konuşmalar yapıldığı görülmüştür. 2002-2015 döneminde seçilmiş milletvekilleri; Habur sınır kapısının kapanması, Türkiye Futbol Federasyonunun kuruluş ve görevleri, tarımsal kredilerin yeniden yapılandırılması, Güneydoğu Anadolu Projesi, köye dönüş sonrası halkın yaşadığı sorunlar, terör ve terörle mücadeleden kaynaklanan zararların karşılanması, terörün sona erdirilmesi, petrol piyasası, yükseköğretim kurumları teşkilatı, karayolu taşıma, elektrik piyasası ve sağlık hizmetleri, Mardin ilindeki su sorunlarına çözüm bulunması, bölgenin turizm potansiyelini arttıracak ve bölgeyi kalkındıracak öneriler, göç idaresi, kadına yönelik şiddetin son bulması ve sporda şiddet ve düzensizliğin önlenmesi, bütçeler v.b. birçok konuda mecliste konuşmalar yapmışlardır.

2002-2015 döneminde Mardin'de Artuklu Üniversitesinin kurulacak olması üzerine de mecliste çalışmalar yapılmış, günümüzde bölgeye sosyal, kültürel alanlarda katkı sunmuş olan Mardin Artuklu Üniversitesi 2007 yılında kurulmuştur.

Tablo 2. 1. 2002-2015 Yılları Arasındaki Mardin Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinin Genel Toplamı

DÖNEMLER	KANUN TEKLİFLERİ	ÖNERGELER	MECLİSTEKİ KONUŞMALAR	TOPLAM
22. DÖNEM (2002-2007)	98	150	-	248
23. DÖNEM (2007-2011)	32	319	-	351
24. DÖNEM (2011-2015)	35	815	290	1140
25. DÖNEM (2015)	6	93	7	106

Kaynak: <https://www.tbmm.gov.tr/MilletvekiliArama> 21.02.2022, esas alınarak derlenmiştir.

2.1.1. 22. Dönem Mardin Milletvekillerinin Yasama Faaliyetleri (2002-2007)

22. Yasama Dönemi 3 Kasım 2002 ve 22 Temmuz 2007 tarihleri arasındaki, Hükümet Başkanlığı Abdullah Gül'ün yürüttüğü 58. Türkiye Hükümeti ve Hükümet Başkanlığı Recep Tayyip Erdoğan'ın yürüttüğü 59. Türkiye Hükümeti zamanını kapsamaktadır. 3 Kasım 2002 Pazar günü milletvekili genel seçimi yapılmış, AK Parti ve CHP % 10 barajını aşarak TBMM'de yerlerini almışlardır. Genel seçimlerde 550 milletvekili seçilmiş, Mardin'de AK Parti'den 3, Bağımsız Parti'den 1 milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisinden 2 milletvekili olmak üzere toplam 6 milletvekili halkı temsil etmiştir.

22. Dönem Mardin Milletvekillerinin yasama faaliyetlerini incelediğimizde, Bağımsız Mardin Milletvekili Süleyman Bölünmez'in imzasının bulunduğu 3 kanun teklifi ve 2 meclis araştırma önergesi vardır. Cumhuriyet Halk Partisi Mardin Milletvekili olarak seçilen Muharrem Doğan, Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmiş sonrasında yasama görevini bağımsız olarak yürütmüş, 2005 yılında da Anavatan Partisi'ne katılarak yasama faaliyetlerine devam etmiştir. Doğan'ın ilk imza sahibi olduğu 5 kanun teklifi ve imzasının bulunduğu; 12 sözlü soru önergesi, 25 yazılı soru önergesi, 12 kanun teklifi, 1 genel görüşme önergesi, 1 meclis soruşturma önergesi ve 29 meclis araştırma önergesi vardır. Cumhuriyet Halk Partisi Mardin Milletvekili Mahmut Duyan'ın imzasının bulunduğu; 23 kanun teklifi, 6 yazılı soru önergesi, 1 genel görüşme önergesi, 31 meclis araştırma önergesi ve 1 gensoru önergesi vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Nihat Eri'nin ilk imza sahibi olduğu 2 kanun teklifi ve imzasının bulunduğu; 20 kanun teklifi, 18 meclis araştırma önergesi vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Mehmet Beşir Hamidi'nin ilk imza sahibi olduğu 2 kanun teklifi ve imzasının bulunduğu; 9 kanun teklifi, 7 yazılı soru önergesi, 1 genel görüşme önergesi, 3 meclis araştırma önergesi vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Selahattin Cebeli'nin imzasının bulunduğu; 22 kanun teklifi, 1 genel görüşme önergesi, 1 meclis araştırma önergesi vardır (TBMM, t.y).

2.1.2. 23. Dönem Mardin Milletvekillerinin Yasama Faaliyetleri (2007-2011)

Hükümet Başkanlığı Recep Tayyip Erdoğan'ın yürüttüğü 60. Türkiye Hükümeti zamanını kapsayan 23. Yasama Dönemi 23 Temmuz 2007 ve 28 Haziran 2011 tarihleri arasındadır. 2007 genel seçiminde 550 milletvekili seçilmiş, Mardin'de AK Parti'den 4, Bağımsız Parti'den 2 milletvekili olmak üzere toplam 6 milletvekili halkı temsil etmiştir. Mardin'de ilk kadın milletvekilleri bu dönemde seçilmiştir.

23. Dönem Mardin Milletvekillerinin yasama faaliyetlerini incelediğimizde; Bağımsız Mardin Milletvekili Emine Ayna'nın imzasının bulunduğu; 5 kanun teklifi, 1 meclis genel görüşme önergesi, 217 meclis araştırma önergesi, 6 yazılı soru önergesi ve ilk imzasının bulunduğu 24 meclis araştırması önergesi vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Gönül Bekin Şahkulubey'in imzasının bulunduğu; 7 kanun teklifi, 2 meclis araştırma önergesi vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Mehmet Halit Demir'in imzasının bulunduğu; 6 kanun teklifi, 2 meclis araştırma önergesi vardır. Bağımsız Milletvekili Ahmet Türk'ün imzasının bulunduğu; 4 kanun teklifi, 1 meclis genel görüşme önergesi, 31 meclis araştırma önergesi ve ilk imza sahibi olduğu 1 kanun teklifi, vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Cüneyt Yüksel'in mecliste imzasının bulunduğu; 4 kanun teklifi, 2 meclis araştırma önergesi vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Süleyman Çelebi'nin mecliste imzasının bulunduğu; 5 kanun teklifi, 1 yazılı soru önergesi vardır (TBMM, t.y).

2.1.3. 24. Dönem Mardin Milletvekillerinin Yasama Faaliyetleri (2011-2015)

24. Yasama Dönemi 61. Cumhuriyet Hükümeti, Recep Tayip Erdoğan'ın Başbakanlığı ve 62. Cumhuriyet Hükümeti, Ahmet Davutoğlu'nun Başbakanlığı dönemlerini kapsamaktadır. 12 Haziran 2011 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde 550 milletvekili halkı temsil etmiş, Mardin'de AK Parti'den 3 milletvekili, Bağımsız Parti'den 3 milletvekili olmak üzere toplam 6 milletvekili seçilmiştir.

24. Dönem Mardin Milletvekillerinin yasama faaliyetlerini incelediğimizde, Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Abdurrahim Akdağ'ın imzasının bulunduğu; 13 kanun teklifi, 4 meclis araştırma önergesi, 11 genel kurul konuşması, 3 komisyon konuşması vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Gönül Bekin Şahkulubey'in imzasının bulunduğu; 8 kanun teklifi, 2 meclis soruşturma önergesi, 7 meclis araştırma önergesi ve 6 genel kurul konuşması vardır. Halkların Demokratik Partisi Mardin Milletvekili Erol Dora'nın ilk imza sahibi olduğu; 6 kanun teklifi, 42 meclis araştırma önergesi ve imzasının bulunduğu; 57 yazılı soru önergesi, 1 sözlü soru önergesi, 550 meclis araştırma önergesi, 3 gensoru önergesi ve 220 genel kurul konuşması vardır. Adalet ve Kalkınma Partisi Mardin Milletvekili Muammer Güler'in imzasının bulunduğu; 7 kanun teklifi, 3 meclis araştırma önergesi ve 40 genel kurul konuşması vardır. Bağımsız Parti Mardin Milletvekili Ahmet Türk'ün imzasının bulunduğu; 1 yazılı soru önergesi, 1 meclis araştırma önergesi ve 6 genel kurul konuşması vardır. Türk, milletvekilliğinden istifa ederek 08.04.2014 tarihinde Mardin Belediye başkanlığını tercih etmiştir. Halkların Demokratik Partisi Mardin Milletvekili Gülser Yıldırım'ın ilk imza sahibi olduğu 1 kanun teklifi, 4 meclis araştırma önergesi ve imzasının bulunduğu; 16 yazılı soru önergesi, 121 meclis araştırma önergesi, 3 gensoru önergesi ve 5 genel kurul konuşması vardır (TBMM, t.y).

2.1.4. 25. Dönem Mardin Milletvekillerinin Yasama Faaliyetleri (2015)

7 Haziran 2015 tarihinde milletvekili genel seçimi yapılmış, AK Parti 258, CHP 132, MHP ve HDP 80'er milletvekili ile TBMM'de temsil hakkı kazanmış ancak hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiştir. AK Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki görüşmelerin olumsuz sonuçlanması üzerine bu dönem sadece dört ay sürmüştür, Kasım 2015'te yeniden seçime gidilmiş ve 26. Yasama Dönemine geçilmiştir. 25. yasama döneminde Mardin'de AK Parti'den 1 milletvekili, Halkların Demokratik Partisi'nden 5 milletvekili olmak üzere toplam 6 milletvekili seçilmiştir (Meclis Bülteni, 2015). En az yasama faaliyetlerinin bulunduğu dönem 25. yasama döneminde Mardin milletvekilinin yasama faaliyetleri aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. 2. 25. Dönem Mardin Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinin Toplamı

MİLLETVEKİLLERİ	Kanun Teklifleri	Yazılı Soru Önergeleri	Sözlü Soru Önergeleri (Mülga)	Genel Görüşme Önergeleri	Meclis Soruşturma Önergeleri	Meclis Araştırma Önergeleri	Gensoru Önergeleri (Mülga)	Genel Kurul Konuşmaları
E. Çoban GÜNEYLİ	0	13	0	0	0	20	0	-
Erol DORA	12	61	1	0	0	594	3	221
Gülser YILDIRIM	1	18	0	0	0	137	3	6
M. Ali ARSLAN	0	11	0	0	0	6	0	1
Mithat SANCAR	0	8	0	0	0	15	0	3
Orhan MİROĞLU	0	0	0	0	0	0	0	1

Kaynak: 22., 23., 24., 25. Dönem TBMM Milletvekili Albümü (1920-2010, 2011, 2015) esas alınarak derlenmiş ve isimler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Sonuç

Mezopotamya'nın en eski şehri olan Mardin ilini 2002-2015 yıllarında temsil etmiş milletvekillerinin sosyal ve kültürel özelliklerinin anlatıldığı bu çalışmada, incelenen dönemdeki milletvekillerinin yasama faaliyetleri sunulmuş, ulusal ve bölgesel kalkınmadaki rolleri ve Türkiye'de siyasal yaşama olan katkıları ortaya konulmuştur. Mardin'de 1920-2002 yılları arasında 70 milletvekili, 2002-2015 yılları arasında 20 milletvekili görev almıştır. 2002 yılından sonra incelenen her dönemde mecliste toplam 550 milletvekili, Mardin'de 6 milletvekili seçilmiştir. 2002-2015 döneminde Mardin nüfusunda köyden kente göçün de etkisiyle artışlar yaşanmış olsa da, beş dönem boyunca seçilmiş milletvekilleri sayısı değişmemiş % 1,09 ile düşük seviyede seyretmiştir. 2002-2015 yılları arasında halkı temsil etmiş 20 Mardin milletvekilini cinsiyete göre incelendiğimizde 4 kadın, 16 erkek milletvekili görev almış, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Mardin'de de erkeklerin siyasette kadınlardan daha fazla egemen olmasından dolayı 1920-2007 yıllarına kadar Mardin bölgesinde hiç kadın milletvekili seçilmemiş ancak 23. dönemde Mardin'in ilk kadın milletvekilleri seçilmiştir. Kadın milletvekili sayısı düşük olsa dahi günümüze kadar Mardin'de kadın milletvekilleri seçilmeye devam etmiştir. Mardin'in ilk kadın milletvekilleri 2007 yılında seçilen Gönül Bekin Şahkulubey ve Emine Ayna olmuştur. Mardin milletvekillerinin yerellik oranları %85 olarak tespit edilmiştir. 2002-2015 yılları arasında Mardin milletvekillerinin yaş ortalaması 49,1 olduğu tespit edilmiştir. Milletvekillerinin seçilmiş oldukları yıllar baz alınarak yaş ortalaması incelendiğinde 22. dönem yaş ortalaması 49, 23. dönem yaş ortalaması 46, 24. dönem yaş ortalaması 53, 25. dönem yaş ortalaması 47 olarak tespit edilmiş, dört dönemin en yüksek yaş ortalaması 24. dönemde 53 iken en düşük yaş ortalaması 23. dönemde 46 olarak belirlenmiştir. İncelenen dönem boyunca seçilmiş milletvekilleri arasında en genç milletvekili 29 yaşında seçilen Enise Çoban Güneylü iken en yaşlı milletvekili 69 yaşında seçilen Ahmet Türk olmuştur. Mardin milletvekillerinin medeni durumu incelendiğinde 3 milletvekili bekâr, 17 milletvekili evlidir. Milletvekillerinden çekirdek aile yapısına sahip olanların oranı, geniş aile yapısına sahip olanların oranından düşüktür. 1 milletvekili dışında tüm milletvekillerinin çocuk sahibi olduğu tespit edilmiştir. Milletvekillerinin eğitim durumları incelendiğinde Selahattin Cebeli ilkokul, Süleyman Bölünmez ortaokul, Ahmet Türk, Emine Ayna ve Gülser Yıldırım lise, Abdurrahim Akdağ yüksek lisans, Cüneyt Yüksel ve Mithat Sancar doktora geriye kalan 12 milletvekili lisans mezunudur. 12 milletvekillinin lisans, 1 milletvekillinin yüksek lisans ve 2 milletvekillinin doktora eğitim düzeyine sahip olması, incelenen dönemde eğitim düzeyinin yüksek olduğunu göstermiştir. Milletvekillerinin yabancı dil bilme oranı, 24. dönem milletvekili Muammer Güler'in dil bilgisine ulaşamadığımızdan dolayı % 95'tir. Farklı meslek gruplarından olan milletvekillerinden kaymakamlık, valilik, müsteşarlık ve bakanlık yapmış tek milletvekili Muammer Güler, gazeteci-yazar olan tek milletvekili Orhan Miroğlu, doktor olan tek milletvekili Mahmut Duyan ve çiftçi olan tek milletvekili Ahmet Türk'tür. Geriye kalan milletvekillerinin meslekleri memur, eczacı, avukat, mühendis, akademisyen ve serbest ticaret olarak tespit edilmiş, milletvekillerinin büyük bir kısmının memuriyet kökenli oldukları görülmüştür. 1920-2002 yasama yılları arasında bakanlık yapmış 6 Mardin milletvekili vardır bunlar: İbrahim Aksoy, Fehim Adak, Şerafettin Elçi, Metin Musaoğlu, Mehmet Necat Eldem ve Mehmet Gülceğün'dür. Ancak 2002-2015 döneminde yalnızca Muammer Güler Ocak 2013-Aralık 2013 tarih aralığında İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

Milletvekillerinin yasama faaliyetleri incelendiğinde, Milletvekillerinin, Mardin şehrinin kalkınması ve sorunlarının çözümüne yönelik mecliste konuşmalar yapmış ve kanun teklifleri vermişlerdir. 2002-2015 yılları arasındaki milletvekillerinin yasama faaliyetlerinin toplamı incelendiğinde 22. dönemde 98 kanun teklifi, 150 önerge olmak üzere toplam yasama

faaliyeti 248'dir. 23. dönemde 32 kanun teklifi, 319 önerge olmak üzere toplam yasama faaliyeti 351'dir. 24. dönemde 35 kanun teklifi, 815 önerge ve 290 konuşma olmak üzere toplam yasama faaliyeti 1140'tır. 25. dönemde 6 kanun teklifi, 93 önerge ve 7 konuşma olmak üzere toplam 106 yasama faaliyeti bulunmaktadır. Milletvekilleri 22. dönemde yerel sorunlara ağırlık vermiş geriye kalan üç dönemde genel sorunlar üzerinde yoğunlaşmış, bölgesel ve ulusal sorunların çözümüne katkı sunmuşlardır. On üç yıllık zaman dilimini kapsamış olan çalışmamızda Mardin'deki siyasal elitlerin sosyal, kültürel özellikleri ve bölgesel kalkınmaya yönelik meclisteki faaliyetleri titiz bir çalışma ile ortaya konulmuş, okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Bu bağlamda, geçmişten günümüze siyasi çabaların daha iyi anlaşılması ve siyaset sosyolojisinin arka planının tahlil edilmesine dönük bu türden çalışmalar, geleceğe yön vereceğinden büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

1. TBMM Kaynakları

Abdurrahim AKDAĞ Özgeçmişi. **24. Dönem TBMM Albümü (2011)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayınları, s. 213.

Ahmet TÜRK Özgeçmişi. **24. Dönem TBMM Albümü (2011)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayınları, s. 215.

Ahmet TÜRK Özgeçmişi. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s. 1585.

Cüneyt YÜKSEL Özgeçmişi. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s. 1585.

Emine AYNA Özgeçmişi. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s. 1585.

Enise Çoban GÜNEYLİ Özgeçmişi. **25. Dönem TBMM Albümü (2015)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, s. 211.

Erol DORA Özgeçmişi. **24. Dönem TBMM Albümü (2011)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayınları, s. 214.

Erol DORA Özgeçmişi. **25. Dönem TBMM Albümü (2015)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, s. 211.

G. Bekin ŞAHKULUBEY Özgeçmişi. **24. Dönem TBMM Albümü (2011)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayınları, s. 215.

G. Bekin ŞAHKULUBEY Özgeçmişi. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1585.

Gülser YILDIRIM Özgeçmişi. **24. Dönem TBMM Albümü (2011)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayınları, s.216.

Gülser YILDIRIM Özgeçmişi. **25. Dönem TBMM Albümü (2015)**. Ankara: TBMM Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, s.213.

- M. Ali ARSLAN Özgeçmiş. **25. Dönem TBMM Albümü (2015)**. TBMM Basın,Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, s.210.
- M. Beşir HAMİDİ Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara s.1509.
- M. Halit DEMİR Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1585.
- Mahmut DUYAN Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1509.
- Mithat SANCAR Özgeçmiş. **25. Dönem TBMM Albümü (2015)**. Ankara: TBMM Basın,Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, s. 212.
- Muammer GÜLER Özgeçmiş. **24. Dönem TBMM Albümü (2011)**. Ankara: TBMM Basın,Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Yayınları, s.214.
- Muharrem DOĞAN Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1509.
- Nihat ERİ Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1509.
- Orhan MİROĞLU Özgeçmiş. **25. Dönem TBMM Albümü (2015)**. Ankara: TBMM Basın,Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanlığı Basımevi, s.212.
- Selahattin CEBELİ Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1509.
- Süleyman BÖLÜNMEZ Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1509.
- Süleyman ÇELEBİ Özgeçmiş. **TBMM Albümü (1920-2010)**. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, s.1585.

2. İnternet Kaynakları

- Url-1: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=5710 (Erişim Tarihi: 23.02.2022).
- Url-2: <https://www.tbmm.gov.tr/MilletvekiliArama> (Erişim Tarihi: 19.02.2022).
- Url-3:<https://www.nufusu.com/ulke/turkiye-nufusu> (Erişim Tarihi:12.02.2022).
- Url-4:https://www5.tbmm.gov.tr/meclis_bulteni/s206.pdf (Erişim Tarihi:12.02.2022).

3. Görüşme

XXII. Dönem Bağımsız Mardin Milletvekili Süleyman Bölünmez ile görüşme. Görüşme Tarihi: 12 Mart 2017.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 39-53.

**Mimarlık Mirası Yapılarda
Ek Mekân Tasarımlarının Değerlendirilmesi**

Öğr. Gör. Sema BALÇIK
Doktora Öğrencisi Gizem KARAOĞLU
Doktora Öğrencisi Burcu AYAZ

Mimarlık Mirası Yapılarda Ek Mekkân Tasarımlarının Değerlendirilmesi

Sema BALÇIK¹
Gizem KARAOĞLU²
Burcu AYZAZ³

Özet

Binalar insanların kullanması için tasarlanmaktadır. Kullanıcı isteklerine cevap veremedikleri takdirde değişikliğe uğrayabilmektedir. Zamanla işlevini kaybeden ya da işlevini gerçekleştirmekte yetersiz olan binalar için yeniden kullanım önerileri üretilmektedir. Bu çalışmada, önerilerden biri olan çağdaş ek mekkân tasarımları üzerinde durulmuştur. Var olan binaya farklı şekillerde eklenen tasarımlar binanın kullanımına katkı sağlayacak yeni mekkânlar oluşturmaktadır. Ek tasarımlar ihtiyaçlar doğrultusunda binalarda işlev değişikliğine neden olabildikleri gibi işlevini gerçekleştirmeye devam etmesine de yardımcı olmaktadır. Bu tasarımlarla binaların hayata yeniden dâhil olması, binaların sürdürülebilirliğine örnek oluşturmaktadır. Ek yapılacak binalara saygılı davranmak koşuluyla uygulanan farklı tasarım yaklaşımları bulunmaktadır. Oluşturulan ek, önceki yapı ile farklı dönemlere ait olduğundan yeni olanın malzeme, form ve işlev gibi farklılıkları, binaları birbirinden ayırmayı kolaylaştırmaktadır. Bu şekilde var olan yapı, ek ile yeni bir kimlik kazanmaktadır. Bu çalışmada yeniden kullanılmak üzere binalarda ihtiyaç duyulan ekler, konumlanmalarına, malzemelerine, formlarına ve yapıya kazandırdıkları işlevlerine göre incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, belirlenen parametrelerde incelenen örnekler doğrultusunda ek mekkân tasarımlarına önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mimari Tasarım, Mimari Miras, Ek Mekkân, Binaların Yeniden İşlevlendirilmesi, Sürdürülebilirlik.

Evaluation of Additional Space Designs in Architectural Heritage Buildings

Abstract

Buildings are designed for human use. If they cannot respond to user requests, they may be subject to changes. Reuse suggestions are produced for buildings that have lost their function over time or are insufficient to perform their function. In this study, one of the suggestions, contemporary additional space designs, were focused on. The designs added to the existing building in different ways create new spaces that will contribute to the use of the building. Additional designs cause functional changes in buildings in accordance with the needs, as well as helping them to continue to perform its function. The fact that buildings are included in life again with these designs sets an example of the sustainability of buildings. There are different additional design approaches that are applied with respect to existing buildings. Since the annex created belongs to different periods with the previous building, the differences such as material, form and function

¹ Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Gürün MYO Tasarım Bölümü, semabalci@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3515-1007.

² Doktora Öğrencisi, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, gizemmkaraoglu@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2228-9461.

³ YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, bburcu.aayaz.94@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7583-477X.

of the new one makes it easier to separate the buildings from each other. In this way, the existing structure gains a new identity with the addition. In this study, the annexes needed in the buildings to be reused were examined according to their location, materials, forms and the functions they brought to the building. As a result of the study, suggestions were made for additional space designs in line with the samples examined in the determined parameters.

Keywords: Architectural Design, Architectural Heritage, Additional Space, Refunction of Buildings, Sustainability.

Giriş

Mimarlığın mirası olan anıtsal yapıların yeniden kullanılması, “koruma” için iyi bir yol oluşturmanın yanında toplumun ihtiyaçları doğrultusunda kullanımı mekânsal kaliteyi artırarak bölgenin canlanmasına katkı sağlamaktadır. Yeniden kullanıma açılan bu yapılar günün ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması durumuna, var olan yapı mirasına yeni yapıların eklenmesine yol açmakta ve yeni işlevlerin önerilmesine olanak tanımaktadır. Yapıya eklenen çağdaş tasarımlar günün özelliklerini taşıyarak, bugünün tarihinden izlerin de geleceğe iletilmesini sağlamaktadır. Nitelikli yapılara günün ihtiyaçları doğrultusunda yeniden işlev kazandırmak onlara yeni değerler kazandırmaktadır.

Bu çalışmada çağdaş ek tasarımlarıyla yeniden işlev kazanmış yapılar ve ek tasarım fikirlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak literatür taraması sonucu binaların yeni işlevlerle kullanılması ve ek mekân kavramları değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak farklı fikirlerde ek tasarımlara sahip mimarlık mirası yapıları analiz edilmiştir. Ele alınan örneklerde mevcut yapı ve ek yapıların birbiri ile ilişkisi; konum, malzeme, form ve işlev nitelikleri üzerinden incelenmiştir. Çalışma, ek mekân tasarımlarının hem binaların yeniden kullanılarak sürdürülebilirlik sağlanmasına hem de mimari doku birikimlerinin geleceğe iletilmesine dikkat çekmesi adına önem taşımaktadır.

1. Binaların Yeniden Kullanılması

İşlev olarak görevini yerine getiremeyen fakat yapı olarak hala kullanılabilir durumda olan binalar zamanla değişen koşullara uyum sağlamaları amacıyla değişikliklere uğramışlardır. Binalar eskimleri halinde ilk hallerine geri döndürülmeye çalışılmış ve bunun sonucunda değişen yaşam ve yapı koşullarında yapılar yalnız bırakılmışlardır (Selçuk, 2006: 16). Binanın yaşama katılması için günün koşullarına uygun bir işlev ve tasarımla yenilenmesi gerekmektedir.

Yapılar insanların kullanımı için tasarlanmakta ve inşa edilmektedir. Yapıların kullanılmaması var oluş sebeplerini yok etmektedir. Bu nedenle kullanılmayan ve terk edilen yapılar zamanla harap olmaktadır. Teknolojik, kültürel ve sosyal değişimler sonucunda kültürel kimliği oluşturan yapılar, değişim ve gelişim sonucunda oluşan yeni kimliğe adapte olmak zorunda kalmaktadır. Yapılar bu değişimlere ayak uyduramamaları halinde yok olma tehlikesiyle karşılaşmaktadır (Büyükarıslan ve Güney, 2013: 31). Değişime bağlı olarak eski işlevini yitiren yapıların çağdaş kullanım fikirleriyle yeniden kullanılmaları söz konusu olmuştur (Eroğlu ve Yıldız, 2006: 317). Yapıların kullanımı zamanın koşulları doğrultusunda bakım ve onarım görmesini sağlamaktadır. Yeniden işlevlendirme binayı yaşama katmakta ve ömrünü uzatmaktadır.

Yeni bir bina yapımı için gereken yoğun enerji göz önüne alındığında yeniden kullanım fikri sürdürülebilir bir tercih olmaktadır. Çevresel ve kültürel değişimler sonucunda özgün işlevi ile kullanılmayan yapılar uygun işlevlerle yeniden yaşama dâhil olma ve geleceğe aktarılma imkânı elde etmektedir. Özgün işlevlerini devam ettiremeyen fakat yapısal özelliklerini korumakta olan yapılar yeni işlevlerle yaşama dâhil olmaktadır. İnşa edildiği zamanın izlerini taşıyan yapıların yeniden kullanılmak üzere dönüştürülmesi sırasında yapılan müdahalelerde günün teknolojisi ve yapım tekniklerinden yararlanılmaktadır. Büyüksarı ve Güney (2013: 33) yapılan müdahaleler sonucunda yeniden işlevlendirilen yapılar üzerinde zaman farklılıklarının okunması gerektiğini belirtmektedir. Bu zamansal ayırım, inşa edilen dönemlerin tarihini, yaşam biçimini, felsefesini, sosyoekonomik yapısını gelecekte daha kolay ve doğru okunabilmesini sağlamaktadır.

2. Ek Mekkân Tasarımları

“Eklemelere, ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir”.

Venedik Tüzüğü, 1964

Kentler yaşamlarını sürdürmek için sürekliliği sağlamanın yanında gelişime ve bunun sonucu olan değişime cevap verebilmelidir. Kentlerin gelişimi ve değişimi söz konusu olduğunda yeni yapılaşma kaçınılmazdır (Altınöz, 2010: 18). Binaların yaşaması ve topluma kazandırılması için öncelikle gelişim sonucu ortaya çıkan kullanıcı ihtiyaçlarını karşılaması gerekmektedir (Güler, 2004: 67). Mevcut bir yapının yeni oluşan çevrede yer edinebilmesi için ister istemez bazı değişimlere ayak uydurması gerekmektedir. Buna bağlı olarak, var olan dokuya ek inşa etme her zaman gündemde olan önemli bir tartışma, araştırma ve uygulama konusu olmaktadır. Ek, gereksinimlere cevap veremez hale gelmiş bir yapının eksiklerini giderme çabası, bir boşluk doldurma çalışmasıdır. Tasarlanan ek, güçlü bir form yaratarak eklendiği yapıya bir son dokunuş olarak katılabilmektedir. Ek, mevcut yapının anlamının değişmesini, aynı kalmasını ya da eklendiği yapıyla bütün olarak yeni bir anlam kazanmasını sağlamaktadır (Şahin, 2011).

Çağdaş bir ek tasarlarken yaygın olarak gösterilecek tutum, eski olandan farklı ve içinde bulunulan döneme ait olduğu anlaşılması şeklindedir. Modern ekin kendi dönemini yansıtmaması uygun bir tutumdur. Bununla beraber yeni olan eski yapının varlığını göz ardı etmeden, saygılı bir yaklaşımla gününün yaşantısını ve teknolojisini yansıtmaması gerekmektedir (Uluşahin, 1992: 18). Zeren (2010: 30), mevcut yapıya getirilecek olan ek tasarımda, yeninin niteliğinin var olandan elde edilen veriler doğrultusunda belirlenmesini ve bir zorunluluk olmadıkça yeni ekin mevcut yapıyı gölgeler nitelikte olmaması gerektiğini belirtmektedir.

Uluşahin (1992: 29) tarafından binalara “ek” olarak tasarlanacak bölümler dört başlık altında sınıflandırılmaktadır;

- Bina içine yapılan ekler
- Binaların eksik elemanlarının tamamlanması niteliğinde yapılan ekler
- Binaların dış kütlesine bitişik olarak yapılan ekler
- Bina ile ilişki kuracak şekilde yakın çevrede kalan ekler.

Bir yapıya ek tasarlamak ve yeni bir işlev vermek, yeni bir yapı tasarlamaktan çok daha zordur. Mimar var olan yapı içerisinde yeni mekânlar oluşturma konusunda yeterince özgür olmamaktadır. Yeni ek var olan ile uyumlu olacak nitelikte tasarlanmalıdır. İki yapı arasında oluşacak olan uyum biçimsel, duyarlı veya karşıtlık vurgulayan dinamik şekilde olabileceği gibi uyumu reddeden bir yaklaşımda da olabilmektedir (Kuban, 2000: 119).

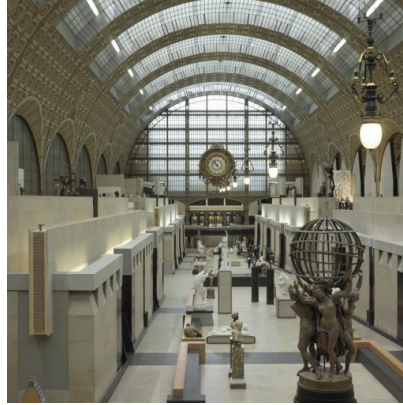
Ek mekân tasarlanacak olan binayı günümüz koşullarına uydurmanın nedenlerini yapıya yeni bir kimlik kazandırmak, binayı genişletmek, yeni fonksiyon kazandırmak, yapının fiziksel koşullarını düzeltmek olarak sıralayabiliriz. Bu nedenler için yeniden ele alınacak binalar ya da yapılacak ek tasarımlar için var olan yapı hakkında çok fazla bilgi edinilmelidir. Edinilen bilgiler, yapının tasarımcısının fikrini anlamaya ve tasarım sürecine katkı sağlayacaktır.

3. Ek Mekân Kurgularının Değerlendirilmesi

Yeni ek tasarım, yapının tekrarı niteliğinde, yapıyla zıtlık oluşturacak formda, mevcut olanın yorumlanması ile yapıya saygılı veya nötr bir tasarım fikrine sahip olabilmektedir (Gür, Evcil, & Öktem Erkartal, 2015: 148). Şeffaf veya yansıtıcı özellikte malzeme kullanılarak yapılan nötr tasarım yaklaşımları mevcut olanı gölgelememeyi amaçlamaktadır. Mevcut olana aykırı bir forma sahip olan ek tasarım yaklaşımında eski ve yeninin karşıtlık ilişkisi üzerinden bütünleşmesi amaçlanmaktadır. Yapılan uygulama kararları yapıdan yapıya değişiklik gösterse de kendi gününün mimari karakterini ifade eden çalışmalar olumlu bir yaklaşım olarak görülmektedir (Zeren, 2010: 31). Tasarlanan ek mekân çağının izlerini taşıyarak kullanıcıların ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Çalışmanın bu bölümünde ele alınan örnek yapıların seçiminde, ihtiyaç duyulan mekânlarda tasarlanan eklerin materyalleri, formları ve mevcut yapıyla olan konumları belirleyici olmuştur. Seçilen örnekler, yapıların incelendiği parametreler doğrultusunda, yapılan ek tasarımların mevcut binaya göre konumuna, malzemesine, formuna ve işlev değişikliğine model oluşturacak şekilde belirlenmiştir.

Orsay Müzesi

1900 yılında inşa edilen gar binası işlevini kaybetmesi sonucu müze işlevi ile yeniden kullanılmak üzere 1986 yılında yenilenmiştir. İstasyonun mekânsal konumu nedeniyle bir on dokuzuncu yüzyıl ticaret galerisi şeklinde düzenlenmesi amaçlanmıştır. Uzunlamasına genişleyen yapı içerisine çok sayıda geçit oluşturulmuştur. Geleneksel müze mekânı ek tasarımlar aracılığıyla oda, galeri ve geçitlere ayrılmıştır (Yılmaz, 2014: 500). Ek mekânlar, mevcut istasyon binasının içinde, ana aksın her iki yanında yükselen teraslar üzerinde, tavandan doğal ışık alan geniş galeri mekânları içerecek şekilde düzenlenmiştir.

Şekil 1: Orsay Müzesi (URL-1)

Tablo 1: Orsay Müzesi ek yapı özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar			İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Bina içinde yapılan ek	Orsay Müzesi / Paris	Çelik/Cam/ Taş	Taş	Yeni işlev	Benzer

Tren garı işlevine sahip yapı müze olarak yeniden kullanılmak üzere yenilenmiş olup mevcut cam ve çelik malzeme içerisine taş malzeme kullanılarak yeni yatay ve düşey yüzeyler oluşturulmuştur. Cam ve çelik strüktür içerisine tasarlanan yeni eklerin mevcut olanla ilişkisine önem verilmiştir.

Hasanpaşa Gazhanesi

Hasanpaşa Gazhanesi, İstanbul'da 1892 yılında Kadıköy'de hizmete başlayan yapının Anadolu Yakası'nın havagazı ihtiyacını karşılaması amaçlanmıştır. Doğal gaz kullanımının başlamasının ardından kullanılmaz halde bırakılan gazhane, yapılan restorasyonla 2021 yılında "Müze Gazhane" adıyla yeniden hayata karışmıştır.

Türkiye'nin önemli endüstriyel kültür miraslarından biri olan Hasanpaşa Gazhanesi, öncelikle aydınlatma olmak üzere İstanbul'un yakıt ihtiyacının da karşılandığı önemli yapılardan biridir. Gazhane yerleşkesi 25 adet tarihi endüstri binasından oluşmaktadır (URL-2). Hasanpaşa Gazhanesi' nin restorasyonu ve binaların yeni işlev durumları Mart 2021'de tamamlanmıştır.

Şekil 2: Hasanpaşa Gazhanesi (Küçükkatırcı, S. Arşivinden)

1994 yılında tesisin sökülmesi ve yıkımı gündeme gelen Kadıköy Hasanpaşa Gazhanesi tesislerinin 2000-2002 yılları arasında, Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon, Yeniden Kullanım ve Çevre Düzenlenmesi Projesi hazırlanarak Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır (Atılğan, 2014).

Tesisteki üretim kapasitesinin artışına bağlı olarak, 26 metre, 30 metre ve 46 metre çaplarında üç gazometre yapısı inşa edilmiştir. Restorasyon başlangıcında, tesiste gazometre yapılarından geriye sadece 30.000 m³ hacimli gazometre depolama tankının kaldığı gözlemlenmiştir. Tesis içerisinde yapılan restorasyon, restitüsyon, renovasyon çalışmaları sonucunda, gazhane yeniden işlevlendirilmiştir (Arda Büyüktaşkın & Türkel, 2019).

Müze Gazhane, 130 yıllık Gazhane'nin uzun soluklu bir mücadele sonucunda çok yönlü bir restorasyon projesiyle İstanbul'a yeni bir "yaşam alanı" olarak kazandırılmıştır (URL-3). Kentin kültür sanat yaşamına kazandırılan tesiste iklim ve karikatür müzesi, iklim krizi temalı kalıcı sergi, çocuk bilim merkezi, oyun ve etkinlik alanı, tiyatrolar, sergi alanları, atölye binası, restoran, kafe, kütüphaneler ile sosyal alanlar gibi yapılar yer almaktadır.

Tablo 2: Hasanpaşa Gazhanesi ek yapı özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar			İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Binanın içinde yapılan ek	Hasanpaşa Gazhanesi / İstanbul	Betonarme / Çelik	Çelik/Cam/Ahşap	Yeni işlev	Notr

Müze Gazhane, yeni işlevi, çok amaçlı kullanım olanakları ve etkinliklerinin yanında mahalleyi tüm unsurlarıyla içine alan geçişken özelliği sayesinde yaşamın tam içinde, aktif bir kamusal alan olmayı amaçlamıştır (URL-3). Mevcut endüstri yapılarının günümüze ulaşan strüktürlerinin eksiklerini tamamlar nitelikte yapılan eklerin tasarımında farklı malzemeler kullanılmıştır. Cam, çelik ve ahşap malzeme ile inşa edilen yeni ekler mevcut yapılarla nötr bir ilişki kurarak endüstri mirası yapıları ön plana çıkarmıştır.

Royal Ontario Müzesi

Royal Ontario Müzesi, duvarlarında daha fazla tarihi barındırması için genişletilmeye karar verilmiştir. Studio Daniel Libeskind tarafından 2007 yılında tasarlanan eklenti ile müze yeni sergi alanı, yeni bir giriş, lobi, sokak seviyesinde mağaza ve restoranlar kazanmasıyla yapı eski işlevinin yanında yeni işlevler de kazanmıştır. Tuğla ve taş olan öngün binaya alüminyum kaplama ve cam pencereler ile çelik malzeme kullanılarak yeni bir ek yapılmıştır. Karışık algılanan yapıda kristal benzeri formdan oluşan alanların kesişimi, müzenin farklı seviyelerindeki galerileri ve dışarıdaki yaşamı içeren çeşitli manzaralar sunar (URL-4). Binanın dış kütesine yapılan ek, eklemlendiği binadan malzeme ve tasarım yaklaşımı olarak ayrılmaktadır.

Şekil 3: Royal Ontario Müzesi (URL-4)

Tablo 3: Royal Ontario Müzesi ek yapı özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar	Mevcut		İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Binanın dış kütesine yapılan ek	Royal Ontario Müzesi / Ontario	Tuğla Taş	Çelik/Cam/ Alüminyum	Eski işlev + Yeni işlev	Aykırı

Bombay Sapphire Distillery

Bombay Sapphire binası, İngiltere'nin güneyinde iki hektarlık bir alanda bulunan bir alkol damıtma merkezidir (2). Heatherwick stüdyo tarafından tasarlanan binaya ek yeni sera 100 m²'lik bir alanı kapsamakta (1) ve bu serada alkol damıtımında kullanılan tropikal bitkiler yetiştirilmektedir. Hava akışı faktörü projenin birincil önemli özelliğidir (2). Damıtma işlemi sırasında tesisin biyokütle kazanından çıkan fazla ısı, botanik deposunda bulunan iki sıcak su tankında depolanmaktadır. Isıya ihtiyaç duyulduğunda, tanklardan tabanlarındaki seralara sıcak hava çekilmektedir.

Şekil 4: Bombay Sapphire Distillery binası (URL-5)

İngiltere'nin en iyi kireçtaşı nehirlerinden biri olan River Test, proje alanının içinden akmaktadır. Proje kapsamında bakımsız durumda olan River Test'i ortaya çıkarmak amacıyla nehir biraz daha genişletilerek düzenlenmiştir. Proje alanındaki en yeni yapılardan yirmi tanesi kaldırılmıştır, kalan yirmi üç tarihi binanın ise restorasyonu yapılmıştır (1). Nehrin aktığı alanın ortasında genişleyen bölgede yeni bir merkezi avlu oluşturularak ek sera tasarımıyla odak noktası haline getirilmiştir.

Tablo 4: Bombay Sapphire Distillery ek yapı özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar			İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Bina dış kütesine yapılan ek	Bombay Sapphire Distillery	Kırmızı Tuğla	Çelik/Cam	Eski İşlev + Yeni İşlev	Aykırı

Mevcut yapının cephesine sokulan seraların formu, bakır imbiklerinin çanak şeklindeki kaideleri ve kuğu benzeri boyunlarını yansıtmaktadır. Yapılan ek tasarım mevcut miras binadan aykırı formuyla ayrılmaktadır. Kırmızı tuğla malzemeye sahip mevcut yapıya yapılan ek tasarımda çelik ve cam malzeme kullanılmıştır. Alkol damıtma merkezi olan yapı, yeni ek tasarım ile sera işleviyle de desteklenmektedir.

Louvre Müzesi

Başlangıçta saray olarak inşa edilen yapı zamanla işlevini kaybetmiştir. Daha sonra müze olarak yeniden kullanılmak istenmiştir. Günlük binlerce ziyaretçinin yoğunluğunu hafifletmek için müzenin ana girişi olan ek kısım 1983-1989 yılları arasında I. M. Pei tarafından tasarlanmıştır. Yeni bir büyük giriş, galeriden ayrı, kullanışlı ve merkezi bir lobi alanı sağlamaktadır (URL-6). Louvre'a yeni bir giriş yapmanın yanı sıra Pei'nin tasarımı, müzenin kanatları arasında, yeraltında, galerileri, depolama ve koruma laboratuvarlarını içeren bağlantı özelliğine de sahiptir.

Şekil 5. Louvre Müzesi (Balçık, 2014)

Tablo 5: Louvre Müzesi ek yapı özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar			İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Bina ile ilişkili, bina yakın çevresine ek	Louvre Müzesi / Paris	Taş	Çelik Cam	Eski İşlev	Aykırı

Ek tasarım, altındaki boşluğa ışık sağlayan üç küçük üçgenle çevrelenmiş büyük cam ve çelik bir piramit şeklindedir. Tasarımcıya göre, cam piramit, ana girişi güçlendirmiş, tarihsel öneme sahip sembolik bir giriş sağlamıştır. Avlunun ortasına sabitlenmiş cam ve çelik piramidin anıtsal görünümü, Louvre'un ölçeğine ve tasarımına uygun merkezi bir odak noktası halindedir (Souza, 2010). Ek tasarımın mimarı, yapının Louvre mimarisine uyumlu olduğunu aynı zamanda cam ve çelikten yapıldığı için şeffaflığın sağlandığını ve geçmişin mimari gelenekleriyle birlikte zamanın ürünü olduğunu söylemiştir.

Stedelijk Müzesi

1885 yılında inşa edilen Stedelijk Müzesi, uluslararası alanda tanınmakta olup övgüye değer, çağdaş sanat eserlerini barındırmaktadır. Bununla birlikte binanın eski ve sıradan olması nedeniyle Amsterdam'daki diğer yapılarla karşılaştırılarak zirvede konumlanması amaçlanmış, bina genişletilmiş ve yenilenmiştir. Mevcut müze binasındaki görkemli merdivenleri, büyük odaları ve doğal aydınlatılması gibi güçlü nitelikleri müzenin yenilenmesi sırasında korunmuştur. Yeni ek, altı destek noktası ile taşınan bir üst yapıdır. 2012 yılında tamamlanan ek yapı, tarihi müze yapısına 9000m2 alan sağlamıştır. (URL-7).

Şekil 6. Stedelijk Müzesi (URL-7)

Tablo 6: Stedelijk Müzesi ek yapı özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar	Malzeme		İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Bina ile ilişkili, bina yakın çevresine ek	Stedelijk Müzesi	Tuğla	Fiber destekli kompozit	Eski İşlev	Aykırı

Yapılan yenilemelerle mevcut yapının güçlü yönleri korunurken, kamusal işlevlerin mevcut binada çözümlenmesi mümkün değildir. Bu nedenle ek müze yapısının giriş yönü değiştirilmiş ve Stedelijk Müzesi'ne giriş Müze Meydanı'ndan sağlanarak yapının kamusal niteliği artırılmıştır. 'Küvet' olarak bilinen beyaz pürüzsüz hacim, fiber destekli kompozit malzemeden yapılmıştır. Çatı ise güneşe ve yağmura karşı işlevsel bir koruma olarak eklenmiştir (URL-8). Müze yapılarında eski ile yeni ek birlik oluşturmuştur. Aykırı forma sahip ek yapı, mevcut binaya entegre edilmiştir.

Reichstag Parlamento Binası

Yangın sonucu işlevini gerçekleştiremeyecek hale gelen yapı 1995 yılında yapılan ek tasarım fikri sonucunda işlevini yeniden kazanmıştır. Yapılan ek, binanın işlevinin yanı sıra kamusal bir mekân da oluşturmuştur. Camla kaplanmış ek tasarımın dış kenarları boyunca uzanan sarmal rampa, kubbe şeklindeki hacmi tanımlamaya yardımcı olurken ziyaretçilerin çevredeki Berlin'i seyretmelerini sağlayan bir gözlem noktası sağlar. Kubbenin tabanındaki tavan pencereleri, işyerinde hükümete görsel bir bağlantı sağlayan aşağıdaki tartışma odasına açılmaktadır. Kubbenin ortasındaki ters çevrilmiş bir panelli koni, gün ışığını tartışma odasına yansıtır ve aynı zamanda kubbenin tepesinden sıcak hava çekerek binadaki havalandırmayı destekler (Douglass-James, 2015).

Şekil 7: Reichstag Parlamento Binası (URL-9)

Tablo 7: Reichstag Parlamento Binası ek yapı özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Ornek Yapılar			İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Binanın eksiklerinin tamamlanması niteliğinde ek	Reichstag Parlamento Binası / Berlin	Taş	Çelik Cam	Eski İşlev + Yeni İşlev	Nötr

Yapılan ek tasarım çıkan yangın sonucu zarar gören çatının eksikliğini giderme niteliğindedir. Mevcut taş yapının üzerine yerleştirilen kubbe formu ek çelik ve cam malzemeden oluşmaktadır. Yeni ek, yapıya kamusal bir kullanım olanağı tanıyarak parlamento binasına eski işlevinin yanında yeni bir işlev kazandırmıştır. Çam ve çelik malzemeyle yapının çatısını oluşturacak şekilde tasarlanan ek yapı tasarımı mevcut olanla nötr bir ilişki kurmaktadır.

Mardin Sakıp Sabancı Kent Müzesi

Sakıp Sabancı Kent Müzesi kentin eski Cumhuriyet Meydanı'nda bulunmaktadır (URL-10). 19'uncu yüzyılın sonlarına Hamidiye alayları Süvari Kışlası olarak inşa edilen yapının mimarı, Sarkis Elyas Lole' dir (URL-11). Kışla binası olarak inşa edilen yapı, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden 2003 yılına kadar Askerlik Şubesi ve Vergi Dairesi Binası olarak kullanılmıştır. Yapı, 2007 yılında restore edilmeye başlanmış ardından 2009 yılında Mardin Kenti Müzesi ve Sanat Galerisi olarak hizmete açılmıştır (URL-12).

Yapının kuzey cephesinin ortasında yer alan giriş kapısı dikdörtgen formda bir niş içerisinde yer almaktadır. Kapının etrafında kalın bir bordür içerisinde ve kapının üzerinde oyma kabartma süslemeler bulunmaktadır. Müze olarak kullanılmakta olan binanın üst katında Mardin kentinin kimliğini yansıtan yaşam alanları, zanaatlar, kent tarihine ait buluntu ve eşyalar; alt katında ise fotoğraf, resim ve güncel sanat eserleri sergilenmektedir (URL-10) Mardin Kent Müzesi, kentin yaşamını ve kültürel özelliklerini sergilerken, sahip olduğu koleksiyonlar, eğitim programları, konferanslar ve seminerler ile çok yönlü bir ortam sunmaktadır (URL-11).

Şekil 8: Mardin Sakıp Sabancı Kent Müzesi (URL-11)

Tablo 8: Mardin Sakıp Sabancı Kent Müzesi Ek Yapı Özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar	Malzeme		İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Binanın eksiklerinin tamamlanması niteliğindeki ek	Sakıp Sabancı Kent Müzesi / Mardin	Taş	Çelik / Cam	Yeni işlev	Nötr

Mardin Kent Müzesi, iki katlı ana binası, çelik ve cam konstrüksiyondan yapılmış ek giriş mekânı ile yönetim ve çalışma atölyelerinin bulunduğu yeni birimlerden oluşmaktadır. Müze yapısı, kemerli cephesi, incelikli taş işçiliğiyle süslü ana kapısı ve temel malzemesiyle Mardin mimarisinin bir parçasını oluşturmaktadır (URL-13). Müze işlevi doğrultusunda bir giriş tanımlanması ihtiyacı ile yeni bir ek mekân tasarlanmıştır. Mevcut taş yapıyla ilişkilendirilen giriş eki taş, cam ve çelik malzemenin bir arada kullanılması ile tasarımda iki yapı arasında dönemsel farklılığı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Mevcut binanın bitkisel bezemeli taş giriş kapısı, yeni tasarlanan cam modül içerisinde simgesel bir nitelik kazanarak müzede Mardin mimarisine dair sergilenen ilk parçayı oluşturmaktadır (URL-14).

4. Sonuç ve Değerlendirme

Yapılar yaşadıkları dönemin tanıkları olmaları ve o dönemden izler taşımaları nedeniyle önemlidir. İçinde buldukları zamanın yaşam tarzından etkilenmekte ve kültürel izler barındırmaktadırlar. Bu yapıların yok olması yerine mevcut yapı stokunu yeni fonksiyonlar ile hayata kazandırmak bu sırada da döneminin izlerini muhafaza etmek olumlu bir yaklaşım olmaktadır. Yapıların yeniden işlevlendirilmesi için ihtiyaç duyulan yeni mekanlar ise ek tasarım fikirlerini ortaya çıkarmaktadır. Ek mekân tasarımları, işlevini yitiren ya da daha fazla mekâna ihtiyacı olan yapıların yeni bir işlevle hayata katılmasını veya sağladığı yeni mekanlarla eski işlevini sürdürmesini sağlamaktadır.

Yapıların inşa edildikleri dönemler çok farklı olmasa da yapılan ekin ana binadan ayırt edilebilmesi olumlu bir tasarım yaklaşımıdır. Mevcut olana benzer tasarım yaklaşımının aksine nötr ve aykırı tasarım yaklaşımları yeni olanın ayırt edilmesini sağlamaktadır. Çağdaş malzemelerin kullanılması farklı formlarda tasarımlar yapılmasını mümkün kılarken yeni olanın okunmasını da kolaylaştırmaktadır.

Ek mekan tasarımları işlevlerini kaybeden yapıların yeni mekanlarla işlevini yeniden sürdürmelerinin yanında kullanılmayan yapıların yeni işlevlerle hayata katılmalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte ek mekan tasarımları mevcut işleve ek

yeni işlev önerileriyle de binalar yeni kimlikleriyle gelecek nesillere iletilmektedir. İşlev seçiminde günün gereksinimleri belirleyici olmaktadır.

Eklemlenen yeni tasarımlar, yapıların konularına göre ele alındığında karşımıza dört farklı yaklaşım çıkmaktadır. Mevcut binaların kabuklarına, mekanlarına temas eden ve eksiklerini tamamlar nitelikte yapılan ek tasarımlar mevcut olanı çok iyi kavramayı, ona temas ederken malzeme ve form seçiminde çok özenli olmayı gerektirmektedir. Bina ile ilişki kuran, yakın çevrede tasarlanan ek tasarımlarda ise mevcut olanla ilişki kuracak fikirler önem kazanmaktadır.

Yapılar malzemelerine göre değerlendirildiklerinde eski ile yeni yapı birbirinden ayırt edilecek şekilde tasarlandıkları görülmektedir. Malzeme ve yapılacak tasarım belirlerken günün koşullarının getirmiş olduğu imkânlardan yararlanılmakta ve var olana zarar vermeme kaygısı güdülmektedir. Bu yeni tasarımlar mevcut yapının yaşama katılması için kendi işlevini sürdürmesini ya da yeni bir işlev kazanmasını sağlamaktadır. Ek tasarımda günün malzemesinin kullanılması yapının hem mevcut olandan ayrışmasını hem de kültürel sürekliliği sağlamaktadır.

Tablo 9: Ek Tasarımın Mevcut Yapıya Ekleme Biçimi ve Yapısal Özellikleri

Yeni Yapının Ekleme Biçimi	Örnek Yapılar	Malzeme		İşlev	Form
		Mevcut	Yeni Ek		
Bina içinde yapılan ek	Orsay Müzesi / Paris	Çelik/Cam/ Taş	Taş	Yeni işlev (Müze)	Benzer
	Hasanpaşa Gazhanesi	Betonarme / Çelik	Çelik/Cam/ Ahşap	Yeni İşlev (Müze)	Nötr
Binanın eksiklerinin tamamlanması niteliğindeki ek	Reichstag Parlamento Binası / Berlin	Taş	Çelik / Cam	Eski işlev + Yeni işlev	Nötr
	Sakıp Sabancı Kent Müzesi / Mardin	Taş	Çelik / Cam	Yeni işlev	Nötr
Binanın dış kütesine yapılan ek	Royal Ontario Müzesi / Ontario	Tuğla Taş	Çelik/Cam/ Alüminyum	Eski işlev + Yeni işlev	Aykırı
	Bombay Sapphire Distillery	Kırmızı Tuğla	Çelik/Cam	Yeni İşlev (Sera)	Aykırı
Bina ile ilişkili, bina yakın çevresine ek	Louvre Müzesi / Paris	Taş	Çelik / Cam	Eski İşlev	Aykırı
	Stedelijk Müzesi	Tuğla	Kompozit	Eski İşlev	Aykırı

Yapılı çevre farklı zamanlarda, farklı imkân ve teknolojilerle, farklı kullanıcılar tarafından yaratılmış izlerden oluşmaktadır. Bu durum sürekli yenilenme anlamına gelmekte, yeni ve eskinin her zaman iç içe olduğunu göstermektedir. Süreklilik ve değişim içindeki fiziksel çevrenin geçmiş değerlerden ve kendi döneminden etkilenmesi

yeni bir kimlik kazanmasına neden olur. Bu yeni kimliğin oluşumunda tasarımcının rolü önemlidir. Tasarımcı eski-yeni ilişkisinde sürekliliğin sağlandığı yapı çevrenin oluşmasını sağlamalıdır.

Binalar, yeniden kullanılmak üzere ele alındıklarında günün yaşam koşulları, tasarım fikirleri ve malzemeleri dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte, mevcut olan yapının ihtiyacına göre eksiklerinin tamamlanması ya da yeni mekân ihtiyacının karşılanması amacıyla yapı içerisine, dış kütlesine veya yakın çevresine yapılacak ek müdahaleler yapının özüne saygılı fikirler içermelidir. Mevcut yapıyla bütünleşen ek tasarımlar, sağladıkları yeni kullanım önerileriyle birlikte yapıya yeni bir kimlik kazandırmaktadır.

Kaynakça

Altınöz, G. B. (2010, Ekim). Tarihi Dokuda ‘Yeni’nin İnşası. **Ege Mimarlık Dergisi**, s. 18-26. Arda Büyüktaşkın, H. A., & Türkel, E. (2019). Geçmişten Günümüze Gazometre Yapıları Ve Dolmabahçe Gazometresi İçin Olası İşlevlendirme Önerileri. **TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi**, s. 55-74.

Atılğan, A. (2014, 08-14). **Hasanpaşa Gazhanesi**. atilganblog: <http://atilganblog.blogspot.com/2014/08/hasanpasa-gazhanesi-arif-atilgan.html> adresinden alındı.

Büyükarıslan, B., & Güney, E. D. (2013, 6-2). Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği. **Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, s. 31-58.

Douglass-Jaimes, D. (2015). *archdaily*. Ekim 25, 2018 tarihinden www.archdaily.com: [URLs://www.archdaily.com/775601/ad-classics-new-german-parliament-reichstag-foster-plus-partners](http://www.archdaily.com/775601/ad-classics-new-german-parliament-reichstag-foster-plus-partners) adresinden alındı.

Eroğlu, B., & Yıldız, E. (2006). Kültür Mirasının Sürekliliği İçin Anıtsal Binaların Yeniden Kullanılması Bağlamında Ermenek Tol Medrese. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** (15), s. 315-340.

Güler, Ö. (2004). **Tarihi Çevrelerde Çağdaş Bina Tasarımı: Ortaköy ve Yakın Çevresinde Yeni Bina Uygulamalarının Değerlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İTÜ.

Gür, Ş. Ö., Evcil, A. N., & Öktem Erkartal, P. (2015, Haziran). Tarihi Dokuyu Taklit Etme/Yok Sayma. **Beykent**, s. 145-155.

Kuban, D. (2000). **Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu: Kuram ve Uygulama**. İstanbul: YEM Yayın.

Selçuk, M. (2006). **Binaların Yeniden İşlevlendirilmesinde Mekansal Kurgunun Değerlendirilmesi**. Yüksek Lisans Tezi. Konya, Türkiye: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Souza, E. (2010, Kasım 18). *Archdaily*. Nisan 14, 2020 tarihinde www.archdaily.com: [URLs://www.archdaily.com/88705/ad-classics-le-grande-louvre-i-m-pei](http://www.archdaily.com/88705/ad-classics-le-grande-louvre-i-m-pei) adresinden alındı.

Şahin, M. (2011, Mayıs-Haziran). **Bir Yanılsama: EK**. Nisan 14, 2020 tarihinde MimarlıkDergisi:

URL://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=373&RecID=2652 adresinden alındı

Tanaç Zeren, M. (2010). **Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu**. İstanbul: Yalın Yayıncılık.

Uluşahin, H. (1992, Temmuz). **Korunması Gerekli Bina ve Çevrelere Yapılan Eklerin Değerlendirilmesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Venedik Tüzüğü. (1964). Tarihi Anıtların ve Yerleşmenin Korunması Onarımı için Uluslararası Tüzük. Venedik.

Yılmaz, A. N. (2014, Aralık). Orsay: Gardan Müzeye, Siyasetten Sanata. **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, s. 494-510.

İnternet Kaynakları

URL-1: m.musee-orsay, https://m.musee-orsay.fr/en/support-the-museum.html (14.04.2020).

URL-2: https://kulturenvanteri.com/yer/hasanpasa-gazhanesi/#14/40.99268/29.04083 (15.02.2022).

URL-3: https://muzegazhane.istanbul/#events (15.02.2022).

URL-4: https://libeskind.com/work/royal-ontario-museum/ (14.04.2020).

URL-5: https://www.archdaily.com/554750/bombay-sapphire-distillery-heatherwick-studio (22.11.2021).

URL-6: https://www.arkitektuel.com/le-grand-louvre/ (15.04.2020).

URL-7: https://archello.com/project/new-stedelijk-museum (22.11.2021).

URL-8: https://www.archdaily.com/350843/stedelijk-museum-amsterdam-benthem-crouwel-architects/51527525b3fc4bd066000055-stedelijk-museum-amsterdam-benthem-crouwel-architects-elevation?next_project=no (22.11.2021).

URL-9: Archidaily, https://www.archdaily.com/775601/ad-classics-new-german-parliament-reichstag-foster-plus-partners (15.04.2020).

URL-10: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/sabanci-mardin-kent-muzesi (15.04.2020).

URL-11: http://www.sakipsabancimardinkentmuzesi.org/hakkimizda (15.04.2020)

URL-12: https://v3.arkitera.com/h10066-mardin-kent-muzesine-kavusuyor.html (15.04.2020).

URL-13: http://mimdap.org/2009/10/mardine-cokkulturlu-kent-muzesi/ (15.04.2020).

URL-14: https://www.vitracagdasmmimarlikdizisi.com/projeler/Sak%C4%B1pSabanc%C4%B1-Mardin-Kent-Muzesi-Dilek-Sabanc%C4%B1-San.aspx (15.04.2020).

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 55-72.

**Anadolu'daki Kilim Motiflerinin Gümüş-Telkari
Alanına Uygulanması: Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Örneği**

Doktora Öğrencisi Fırat ALLAK

**Anadolu'daki Kilim Motiflerinin Gümüş-Telkari Alanına Uygulanması:
Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Örneği***

Fırat ALLAK¹

Özet

Dünyanın farklı bölge ve kültürlerinde pek çok insan kimi zaman gereksinimden, kimi vakit de dekoratif amaçlı olarak hayatlarında her türlü dokuma ürünlerini kullanmışlardır. Bu dokuma ürünlerinden biri de kilimlerdir. Kilimlerde kullanılan motiflerin bazen kötü güçlerden korunmak için, bazen dile getirilemeyen hisleri sembolleştirmek için, bazen de iyi şans getirmesi için dokundukları anlaşılmaktadır. Anadolu'daki kilimler genellikle kadınlar tarafından dokunmaktaydı. Kadının hislerini sözlü olarak anlatamadığı yerde motiflerin dilini kullandığı bilinmektedir. Günümüzde bu motifler, taşıdıkları anlamlar ile kültürel miras bilincinin yanında sanatsal olarak pek çok alanda uygulanmalarıyla yeni sanat eserlerinin ortaya çıkmasında esin kaynağı olmuştur. Bu alanlardan biri de gümüş-telkâri sanatıdır. Bu bağlamda çalışma konusunu Mardin Olgunlaşma Enstitüsü bünyesinde* yer alan takı imalatı atölyesindeki kilim motiflerinden üretilen takılar oluşturmaktadır. Çalışmada kilim motiflerinin taşıdığı anlamlardan bahsedilip gümüş telkâri alanına yansıtılan örnekleri görselleriyle aktarılmaya çalışılacaktır. Bu çalışmadaki* amaç, yüzyıllarca asıllarını koruyarak günümüze gelen kilim motiflerinin yer döşemesi dışında insan bedeni üzerinde takı işlevinde üretilip yaygınlaşmasını sağlayarak gelecek kuşaklara aktarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kilim, Telkari, Mardin, Olgunlaşma Enstitüsü, Gümüş, Motif.

**The Application Of Kilim Motifs In Anatolia To The Silver-Filigree Area:
The Case Of Mardin Maturation Institute**

Abstract

Many people in different regions and cultures of the world have used all kinds of weaving products in their lives, sometimes from necessity and sometimes for decorative purposes. One of these woven products is rugs. It is understood that the motifs used in the rugs are sometimes woven to protect from evil forces, sometimes to symbolize feelings that cannot be expressed, and sometimes to bring good luck. Rugs in Anatolia have been usually woven by women. It is known that the woman uses the language of motifs where she cannot verbally express her feelings. Today, these motifs have been a source of inspiration for the awareness of cultural heritage with the meanings they carry, as well as the application of them artistically in many fields and the emergence of new works of art. One of these fields is the art of silver filigree. In this context, the subject of the study constitutes jewelry produced from rug motifs in the Jewelry Manufacturing Workshop within the Mardin Maturation Institute. In the study, the meanings of rug motifs will be mentioned and it will be tried to convey the

*Bu konu, 7. Uluslararası Mardin Artuklu Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde (10-12 Aralık 2021) bildiri olarak sunulmuştur.

** Bu konunun çalışılmasında gerekli kolaylıkları sağlayan Mardin Olgunlaşma Enstitüsü müdürü Metin DEĞER'e teşekkürlerimi sunuyorum.

¹ Doktorant, Van YYÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, firadallak@gmail.com, ORCID ID: 000- 0002- 1502-2355.

examples reflected in the silver filigree area with their visuals. The aim of this study is to transfer the rug motifs, which have survived to the present day by preserving their originals for centuries, to the next generations by producing and spreading them as jewelry on the human body, apart from the floor covering.

Keywords: Rug, Filigree, Mardin, Maturation Institute, Silver, Motif.

1. Giriş

Kilim, atkı ipliklerinin çözgü iplikleri içinden bir alttan, bir üstten geçirilmesi ve sıkıştırılması ile çözgü ipliklerinin gizlendiği atkı yüzü dokuma çeşididir (Durul, 1977: 16). Başka bir tanıma göre kilim; tezgâhta atkı ipliklerinin, çözgü iplikleri arasından geçirilmesiyle, el ile dokunan halıdan daha ince ve tüysüz olan renkli ve nakışlı bir dokumadır (Kırzioğlu, 1983: 991). Kilim dokumalarda malzeme olarak genellikle yün, az da olsa kıl ve pamuk iplikler kullanılır. Dokunduğunda özel bir tezgah gerekmez. Halı dokumacılığında kullanılan yatay ve dikey çözgü tezgahlarda kilim, sumak, cicim, zili gibi farklı yapıda geleneksel dokuma türleri de dokunabilmektedir (Uğurlu, 1997: 1009).

Anadolu'da kilim herkes tarafından bilindiği gibi, bölgelere ve yörelere göre değişen ayrı adlarla tanınmaktadır. Bu ürünler, kadın ve genç kızlar tarafından dokunmaktadır. Özellikle genç kızlar tarafından çeyizlik eşya olarak dokunur. Kilim motifleri, kompozisyonları ve kullanılan renkler, fazla bir değişikliğe uğramadan nesilden nesile aktarılmıştır.

Kilim motifleri ve desenleri, asırlardır kadınlar tarafından aşk, ölüm, korku, ümit ile ilgili hislerini, beklentilerini tasvir etmek için bir araç olarak kullanılmıştır; çünkü evin erkeği ava ya da savaşa giderken onlar dokuma ile uğraşıyordu. Bu yüzden kilimler, üzerlerinde taşıdıkları motifler ve bu motiflerin anlamlarıyla dönemin sanatsal ve kültürel yaşantısını yansıtan ürünlerdir (Oyman, 2019: 4).

Bu çalışmada Anadolu kilimlerinde sıkça karşılaşılan kilim motifleri, anlamlarıyla birlikte ele alınarak bunların Mardin Olgunlaşma Enstitüsü takı imalatı atölyesinde gümüş-telkari alanına uygulanması ele alınmıştır.

2. Mardin Olgunlaşma Enstitüsü

Olgunlaşma Enstitüleri, ülkemizde kadın meslekî eğitimlerinin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Türkiye'de ilk olarak 1945 senesinde kurulan 2 yıllık eğitim veren kurumlardır. Olgunlaşma Enstitüleri, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında faaliyet gösteren Kız Sanayi Mektepleri ve Cumhuriyetin ilk yıllarında aktif olarak varlığını sürdüren Kız Enstitüleri ile aynı çizgide yer alan eğitim kurumları olarak görülmektedir (Gürçayır: 2013: 113).

Olgunlaşma Enstitülerinde gelenek aktarımı yapıldığına ilişkin misyon ve vizyonların ötesinde kurumu el sanatları ile uğraşan diğer kurumlardan ayırmada en önemli belirleyicilerden biridir. Kendileri gibi el sanatları eğitimi veren Meslek Liselerinden ve özellikle Halk Eğitimlerden ayıran en temel fark, Olgunlaşma Enstitülerinde ortaya konan ürünlerin farkıdır. Bu fark sadece ürünlerin ve personelin niteliğinde ya da öğrencilerin kurumdan beklentisinde aranmamalıdır. Bu kurumları diğer kurumlardan farklı kılan şey aslında gelenektir (Gürçayır Teke, 2017: 59).

Günümüzde 23 ilde 24 tane Olgunlaşma Enstitüsü bulunmaktadır. İstanbul'da iki tane enstitü bulunmaktadır. Olgunlaşma Enstitülerinden ilki, 1945 yılında kurulan İstanbul Refai

Övüç Olgunlaşma Enstitüsü olup en son kurulan ise Van Olgunlaşma Enstitüsü'dür. Aşağıda Olgunlaşma Enstitülerinin kuruluş yılları kronolojik olarak sıralanmıştır.

Enstitü Adı	Kurulduğu Yıl
İstanbul Refia Övüç Olgunlaşma Enstitüsü	1945
Ankara Olgunlaşma Enstitüsü	1958
Eskişehir Olgunlaşma Enstitüsü	1959
Samsun Olgunlaşma Enstitüsü	1960
İzmir Olgunlaşma Enstitüsü	1961
Adana Olgunlaşma Enstitüsü	1972
Antalya Olgunlaşma Enstitüsü	1987
Kayseri Kocasinan Olgunlaşma Enstitüsü	1988
Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü	1988
Diyarbakır Yenişehir Olgunlaşma Enstitüsü	1989
İstanbul Beylerbeyi Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü	1989
Bursa Olgunlaşma Enstitüsü	1996
Konya Olgunlaşma Enstitüsü	2010
Mardin Olgunlaşma Enstitüsü	2011
Mersin Olgunlaşma Enstitüsü	2010
Kırklareli Olgunlaşma Enstitüsü	2016
Kütahya Olgunlaşma Enstitüsü	2016
Tokat Olgunlaşma Enstitüsü	2017
Gaziantep Olgunlaşma Enstitüsü	2017
Kahramanmaraş Olgunlaşma Enstitüsü	2017
Muğla Olgunlaşma Enstitüsü	2018
Sivas Olgunlaşma Enstitüsü	2018
Erzurum Olgunlaşma Enstitüsü	2019
Van Olgunlaşma Enstitüsü	2019

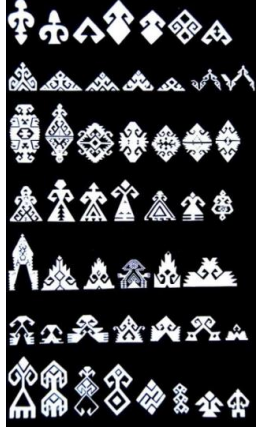
Tablo 1: Olgunlaşma Enstitülerinin bulunduğu iller ve kuruldukları yıllar

Yukarıda listelenen enstitüler içerisinde yer alan Mardin Olgunlaşma Enstitüsü, 2011 yılında kurulmuştur. Enstitü olarak faaliyet gösteren bina, kentin önemli mimari eserlerinden olup 13. yüzyıl sonlarına ait Muzafferiye Medresesi ve Mescidi'nin arazisi üzerine, 1898 tarihinde Rüşdiye Mektebi olarak yaptırılmıştır. Bina sonradan Kız Öğretmen Mektebi, Ticaret Lisesi, Kız Meslek Lisesi ve 2011 yılından beri Olgunlaşma Enstitüsü olarak hizmet vermektedir. Yapı, kuruluşundan itibaren kesintisiz bir şekilde eğitim amaçlı kullanılmıştır. (Baydaş: 2007:154).

Mardin Olgunlaşma Enstitüsü, el sanatları, taş oymacılığı, nakış, giyim-üretim teknolojileri gibi alanlardaki atölyelerle faaliyetlerine başlamış, 2018-2019 yılı itibariyle 2 yıllık olgunlaşma öğretim programları açılmıştır. 2021-2022 yılı itibariyle tema/proje kapsamında aktif çalışan beş alan bulunmaktadır. Bunlar; Kuyumculuk Teknolojisi – Takı İmalatı (Gümüş – Telkari), El Sanatları Teknolojisi- El Dokuma (Siirt – Şırnak Dokuma), Yapı-İç Mekan Dekorasyon (Taş Oyma), El Sanatları Teknolojisi- El ve Makine Nakışı, Yiyecek-İçecek Hizmetleri şeklindedir. Bu alanlar içerisinde Mardin ilinde ön planda olan sanatların başında gümüş-telkari sanatı gelmektedir.

3. Kilim Motiflerinin Gümüş-Telkâri Sanatına Uygulandığı Örnekler

3.1. Elibelinde Motifi: Elibelinde motifi, dişiliğin ve analığın simgesidir. Yalnızca analık ve doğurganlığı değil, aynı zamanda uğur, bereket, kısmet, sevinç ve neşeyi de sembolize etmektedir. Bilindiği üzere, insanlığın varoluşundan şimdiye dek “ana” kavramı, hayatın ilk nüvelerinin oluştuğu ve geliştiği kaynağı ifade etmektedir (Erbek, 2002: 12). Elibelinde motifi, bölgelere ve dokuyan kişilere göre de çok çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

Çizim 1: Elibelinde kilim motifleri çizimi
(Erbek, 1990:3)

Fotoğraf 1: Elibelinde kilim motifleri

Örnek 1: Ürün Adı: Elibelinde Motifli Takı Seti / Ürün No: KY07520 / Fotoğraf No:2 / Çizim No: 2 / Ağırlık: Kolye Ucu, 7.7 gr, Küpeler, 9.4 gr, Broş 9.8 gr / Tekniği: Telkari, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Takı seti; kolye ucu, broş ve küpelerden oluşmaktadır. Elibelinde şeklinde yapılan sette; kıl testere kesimi, telkâri ve mıhlama teknikleri kullanılmıştır. Motifin ortasına telkâri yapılmış olup mıhlama ile beyaz bir taş yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 2: Elibelinde motifli takı seti (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 2: Ürün Adı: Elibelinde Motifli Bileklik / Ürün No: KY11721 / Fotoğraf No:3 / Ağırlık: 9.2 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Elibelinde şeklinde yapılan bileklikte, kıl testere kesimi, telkâri ve mıhlama teknikleri kullanılmıştır. Motifin ortasına telkâri yapılmış olup mıhlama ile beyaz bir taş yerleştirilmiştir. Motifin el tarafının altına birer halka yapılarak zincirler buradan geçirilerek iki tarafa doğru uzanıp belli bir aralıktan sonra birleşmektedir.

Fotoğraf 3: Elibelinde motifli bileklik (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 3: Ürün Adı: Elibelinde Motifli Yüzük / Ürün No: KY29221 / Fotoğraf No:4 / Ağırlık: 6.3 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Yüzüğün geniş yüzeyine ve daralan kısmına elibelinde motifi işlenmiştir. Geniş yerde yapılan motifin ortasına telkâri tekniği uygulanmıştır. Ürünün her iki kenar tarafına tel örgü yapılmıştır.

Fotoğraf 4: Elibelinde motifli yüzük (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 4: Ürün Adı: Elibelinde Motifli Broş / Ürün No: KY12321 / Fotoğraf No:5 / Ağırlık: 9.2 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Elibelinde formunda yapılan broşta; telkâri, kıl testere ve mıhlama teknikleri kullanılmıştır. Ürünün ortasına telkâri, hemen üst tarafına da belli aralıklarla aynı hizaya denk gelecek şekilde mıhlama tekniği ile zirkon taş yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 5: Elibelinde motifli broş (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

3.2. Koçboynuzu Motifi: Kahramanlık, kuvvet ve mertliği temsil eden koçboynuzu motifin aynı zamanda doğurganlık sembolü olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu'nun her yerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Boynuzlu motif; Boynuzlu gözlü, Koçbaşı gibi isimlerle anılır. Koçboynuzu, Gordion'da Friglere ait bir mezarda M.Ö. 800 yıllarına ait bronz bir koçbaşı heykelinde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da kilimlerde sıkça karşılaşılan motiflerden biri de koçboynuzudur (Paksoy: 2013: 37).

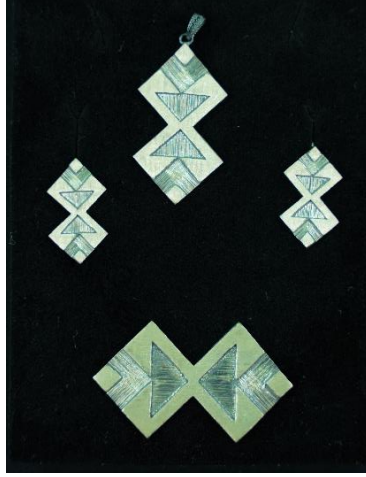
Çizim 2: Koçboynuzu kilim motifleri çizimi (Erbek: 2002: 55)

Fotoğraf 6: Koçboynuzu kilim motif çeşitleri (Erbek, 1990:54-57)

Örnek 5: Ürün Adı: Koçboynuzu motifli takı seti 1 / Ürün No: KY08220 / Fotoğraf No:7 / Ağırlık: Kolye Ucu; 4.3 gr, Küpeler; 3.8 gr, Broş; 6.9 gr / Tekniği: Kıl testere kesimi / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Takı seti; kolye ucu, broş ve küpelerden oluşmaktadır. Koçboynuzu şeklinde yapılan sette, kıl testere kesimi tekniği kullanılmıştır. Motifin ortası plaka üzerine freze makinesi ile çizikler atılarak hareketlendirilmiştir. Kolye ucuna zincir takılması için bir halka yapılmıştır.

Fotoğraf 7: Koçboynuzu motifli takı seti 1 (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 6: Ürün Adı: Koçboynuzu motifli takı seti 2 / Ürün No: KY7820 / Fotoğraf No:8 / Ağırlık: Kolye ucu; 2.3 gr, Küpeler; 5.1 gr, Broş; 4.8 gr / Tekniği: Kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Takı seti; kolye ucu, broş ve küpelerden oluşmaktadır. Koçboynuzu şeklinde yapılan sette, kıl testere kesimi ve mıhlama teknikleri kullanılmıştır. Küpelerin alt tarafına ikişer, üst tarafına ise bir adet firuze taş, mıhlama tekniği ile yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 8: Koçboynuzu motifli takı seti 2 (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 7: Ürün Adı: Koçboynuzu motifli broş / Ürün No: KY12421 / Fotoğraf No:9 / Ağırlık: 10.8 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Koçboynuzu formunda yapılan broşta; telkâri, kıl testere ve mihlama teknikleri kullanılmıştır. Ürünün ortasına mihlama tekniği ile beyaz bir taş yerleştirilmiş, etrafına da telkâri uygulanmıştır.

Fotoğraf 9: Koçboynuzu motifli broş (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

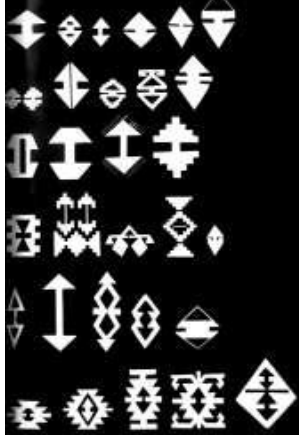
Örnek 8: Ürün Adı: Koçboynuzu motifli kolye ucu / Ürün No: KY30121 / Fotoğraf No:10 / Ağırlık: 13.2 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mihlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Boyuna dikdörtgen bir plaka üzerine koçboynuzu motifi uygulanmıştır. Motifin ortasında yer alan dikdörtgenin içerisine telkâri ve güherse tekniklerine yer verilmiştir. Ürünün boyuna takılması için uç tarafında bir halka açılarak buradan kanca yardımı ile zincir geçirilmiştir.

Fotoğraf 10: Koçboynuzu motifli kolye ucu (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

3.3. Bukağı Motifi: Bukağı, Türkçe'de atların öndeki iki ayağına takılan ve bu hayvanların otlaktan uzaklaşmasını engelleyen iki halkadan ve onları birleştiren 60 cm'lik bir zincirden oluşan aygıtın adıdır. Bu aygıt, onların otlakta sürüyle birlikte kalmalarını ve birbirlerinden ayrılmamalarını sağlar. Bukağı motifi aileyi, kadın-erkek birliğini, ailenin sürekliliğini, bereketi ve sevgililerin birleşme arzusunu simgelemektedir (Erbek, 2002: 76). Anadolu dokumlarında canı ve malı korumak amacı ile stilize edilerek kullanılan ejder, akrep gibi motiflerin merkezinde bukağı motifine rastlamaktayız. Doğum ve çoğalmada kullanılan bukağı, aşk ve birleşim, küpe, saç bağı gibi motifler bu bağlamda anlamsal bütünlük içindedir.

Çizim 3: Bukağı kilim motifleri çizimleri
(Sevim-Canay, 2013: 65)

Fotoğraf 11: Bukağı kilim motif çeşitleri
(Erbek: 2002: 77-78)

Örnek 9: Ürün Adı: Bukağı motifli kolye ucu / Ürün No: KY28421 / Fotoğraf No:12 /
Ağırlık: 11.2 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan,
Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

64

Tanımı: Bukağı motifinden yapılan kolye ucu; telkâri, kıl testere kesimi ve mıhlama teknikleri ile meydana getirilmiştir. Motifin her iki ucuna içe doğru büküm yapan ince bir levha yapılmış, bu levhanın üstüne halkalar yapılarak zirkon taşlar yerleştirilmiştir. Bu uygulama, hem alt tarafta hem üst tarafta yapılarak ürüne estetik bir görünüm kazandırmıştır.

Fotoğraf 12: Bukağı motifli kolye ucu (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 10: Ürün Adı: Bukağı motifli broş / Ürün No: KY30621 / Fotoğraf No:13 / Ağırlık:
4.7 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha
Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Bukağı motifi esas alınarak yapılan broş; telkâri, kıl testere kesimi ve mıhlama teknikleri ile üretilmiştir. Ürünün ortasına mıhlama tekniği ile firuze taşı yerleştirilmiş, üçgenlerin içine telkâri işlenmiştir. Motifin dış alt taraf kenarına halkalar yapılarak zincirler geçirilmiştir. Zincirler helezonik bir görünüm sergilemektedir.

Fotoğraf 13: Bukağı motifli broş (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

3.4. Akrep Motifi: İnsanlar zehirden korktuklarından, farklı maddelerden yapılmış akrep biçiminde takıları veya akrep kuyruğunu kendi üzerlerinde taşıyarak koruduklarına inanırlar. Dokuma üzerinde işlenen akrep motifleri de aynı korunma amacına yönelik bir uygulamadır. Akrep, Orta Asya ve Anadolu Türk kültüründe yer ve toprak ile birlikte ele alınarak kötülüğün sembolü, koruma, acı ve kederi sembolize eder (Erbek, 2002: 154).

Fotoğraf 14: Akrep kilim motifleri çeşitleri (Erbek,2002: 154-156)

Çizim 4: Akrep motifli çizimleri (Erbek,2002:

Örnek 11: Ürün Adı: Akrep motifli takı seti / Ürün No: KY08020 / Fotoğraf No:15 / Ağırlık: Kolye ucu; 4.5 gr, Küpeler; 5 gr, Broş; 6 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocmanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Akrep motifli yapılan takı seti; kolye ucu, broş ve küpelerden oluşmaktadır. Sette motifin ortasına mıhlama ile firuze taşı yerleştirilmiş, etrafındaki yüzeye de telkâri tekniği uygulanmıştır.

Fotoğraf 15: Akrep motifli takı seti (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 12: Ürün Adı: Akrep motifli bileklik ve broş / Ürün No: KY10821- KY12021 / Fotoğraf No:16-17 / Ağırlık: Bileklik; 10.4 gr, Broş; 7 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mihlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Akrep motifli yapılan bileklik ve broş ürünleri; telkâri, kıl testere kesimi ve mihlama teknikleriyle üretilmiştir. Motifin ortasına zirkon taşı mihlama ile yerleştirilmiştir. Buranın etrafına telkâri uygulanmıştır. Motifin her iki tarafına simetrik olarak ikişer zincir dışa doğru uzanmaktadır. Bu, belli bir aralıktan sonra zirkon taş yardımı ile birleşerek devam etmektedir.

Fotoğraf 16: Akrep motifli bileklik (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Fotoğraf 17: Akrep motifli broş (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

3.5. Kuş Motifi: İnsanlık tarihi boyunca insanoğlunun dikkatini çekerek önem kazandığına tanık olduğumuz kuşun, Anadolu insanının hayatında maddi ve manevi olarak önemli bir yeri vardır. Kuş motifi, dokumalarda farklı manalara gelir. Ölüm, güzellik, uğur, uğursuzluk, güç, kudret, benzetme ve yüceltme gibi durumlarda sembol olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır (Sürür, 1992: 203). Anadolu'da kuş motifi gibi çeşitli manalar taşıyan bir diğer motif yoktur. Anadolu kültüründe baykuş, karga tipi kuşların uğursuz; güvercin, kumru, bülbül gibilerinin ise uğurlu sayıldığı bir gerçektir. Kuş, ölen kişinin ruhudur. Kuş, kadın ile özdeşleşmiştir. Kuş, kutsal sayılır, gök tanrılarının yönetimi altındadır. Kuş, özlemdir, hasrettir, haber beklentisine cevaptır (Paksoy, 2013: 46).

Çizim 5: Kuş motifi çizimleri (Erbek (2002:198).

Fotoğraf 18: Kuş kilim motifleri çeşitleri (Erbek:2002: 197; Paksoy: 2013: 161).

Örnek

13:

Ürün Adı: Kuş motifli broş 1 / Ürün No: KY26621 / Fotoğraf No: 19 / Ağırlık: 7.2 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Kuş motifli yapılan broş ürünü; telkâri, kıl testere kesimi ve mıhlama tekniklerinden üretilmiştir. Motifin ortasına belli aralıklarla üç adet firuze taşı mıhlama tekniğiyle yerleştirilmiştir. Buranın etrafına telkâri tekniği uygulanmıştır.

Fotoğraf 19: Kuş motifli broş (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 14: Ürün Adı: Kuş motifli broş 2 / Ürün No: KY12221 / Fotoğraf No: 20 / Ağırlık: 11.3 gr / Tekniği: Telkâri, kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoglu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Kuş motifli yapılan broş ürünü; telkâri, kıl testere kesimi ve mıhlama tekniklerinden üretilmiştir. Motifin ortasına zirkon taşı mıhlama tekniğiyle yerleştirilmiştir. Buranın etrafı merkezden dışa doğru telkâri dolguludur.

Fotoğraf 20: Kuş motifli broş (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 15: Ürün Adı: Kuş motifli bilezik / Ürün No: KY17421 / Fotoğraf No: 21 / Ağırlık: 38 gr / Tekniği: Kıl testere kesimi, mıhlama, güherse / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoglu, İbrahim Cırık.

Tanımı: Bilezik ürünün ana iskeleti dilimli bir şekilde yapılmış olup, yüzeyi oksitlenerek, buraya belli aralıklarla güherse ve mıhlama teknikleri uygulanmıştır. Bileziğin ortasına ana merkeze kuş motifi karşılıklı olarak yapılmıştır. Motifin birleştiği yerde mıhlama ile zirkon taşı yerleştirilmiş hemen altında da güherse tekniğine yer verilmiştir. Bu süslemenin alt tarafına sedef taşı yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 21: Kuş motifli sedef taşı bilezik (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

3.6. Pıtrak Motifi: Pıtrak tarlalarda bulunan, dikenleriyle insanlara ve hayvanların tüyelerine yapışan bir bitkidir. İşte Anadolu dokumlarında kullanılan pıtrak motifi, bu bitkinin stilizasyonudur. Pıtrağın üzerindeki dikenlerin kötü gözü uzaklaştırdığına inanan Anadolu insanı onu nazarlık motifi olarak tanımlamıştır (Erbek, 2002: 108).

Çizim 6: Pıtrak motifinin çizimleri (Erbek, 2002: 110-111)

Fotoğraf 22: Pıtrak kilim motifleri çeşitleri (Erbek, 2002: 110-113)

Örnek 16: Ürün Adı: Pıtrak motifli takı seti / Ürün No: KY07920 / Fotoğraf No: 23 / Ağırlık: 16.9 gr / Tekniği: Kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: Aday Gürkan, Semiha Kocamanoğlu, İbrahim Cırık.

Tanım: Pıtrak motifli yapılan takı seti; kolye ucu, broş ve küpelerden oluşmaktadır. Sette motifin ortasına mıhlama tekniği ile yeşil bir taş yerleştirilmiş, etrafındaki yüzeye de telkâri tekniği uygulanmıştır. Küpelerin uçlarına ortasında yer alan yeşil bir taş yerleştirilmiştir.

Fotoğraf 23: Pıtrak Motifli takı seti (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 17: Ürün Adı: Pıtrak motifli kolye ucu ve bileklik / Ürün No: KY43322 – KY42822 / Fotoğraf No: 24-25 / Ağırlık: Kolye ucu: 16.3 gr, Bileklik: 9.7 gr / Tekniği: Telkâri, Kıl testere kesimi, mıhlama / Ürün Ustası: İbrahim Cırık, Leyla Yıldan.

Tanım: Pıtrak motifli yapılan kolye ucu ve bileklik ürünlerine telkâri, kıl testere kesimi ve mıhlama teknikleri uygulanmıştır. Ürünlerde pıtrak motifinin uçları ovalleştirilerek geometrize edilmiştir. Kolye ucunun ortasına mavi bir taş, bilekliğin ortasına da kırmızı bir

taş yerleştirilmiştir. Ayrıca bileklik ürününün iki yanına zincirin uzandığı bölümlere de mihlamadan birer taş yerleştirilmiştir. Her iki üründe de pıtrak motifi yüzeyi telkâri ile şekillendirilmiş bir zemine oturtulmuştur.

Fotoğraf 24: Pıtrak Motifli kolye ucu (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Fotoğraf 25: Pıtrak Motifli bileklik (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

Örnek 18: Ürün Adı: Pıtrak motifli bileklik / Ürün No: KY42621/ Fotoğraf No: 26 / Ağırlık: 26.2 gr / Tekniği: Telkâri, Kıl testere kesimi, mihlama / Ürün Ustası: İbrahim Cırık, Leyla Yıldan.

Tanım: Pıtrak motifli yapılan bileklik ürününe telkâri, kıl testere kesimi ve mihlama teknikleri uygulanmıştır. Pıtrak motifinin uçları ovalleştirilerek geometrize edilmiştir. Eserin ortasına mihlama ile kırmızı bir taş yerleştirilmiş, taşın etrafındaki yüzeye telkâri uygulanmıştır. Ürünün her iki tarafına simetrik olarak firuze taşlar yerleştirilmiştir. Ürünün bileğe bağlanan kısmı tek parça halinde kıl testere kesimi sonucu yapılmıştır.

Fotoğraf 26: Pıtrak Motifli bileklik (Mardin Olgunlaşma Enstitüsü Arşivi)

4. Değerlendirme ve Sonuç

Kültür, binlerce yıl içerisinde toplumların, halkların arasında oluşan güçlü bağın ve birbirleri ile olan etkileşimlerin sonunda ortaya çıkan ve aynı zamanda o toplumun kimliğini ortaya koyan bir kavram olarak ifade edilmektedir (Akpınarlı-Arslan, 2018: 275).

Anadolu coğrafyası ayrı zamanlarda farklı toplumlara ev sahipliği yapmıştır. Farklı toplumların hüküm sürdüğü bu topraklarda çıkan arkeolojik veriler bize çok çeşitli kültürlerin bu coğrafyada yaşadığını göstermektedir. Yaşanılan bu yerde ortaya çıkarılan pek çok eserle birlikte motiflerde zengin bir kültür mozağının izleri görülmektedir. Motif, figür, sembol ve şekiller geçmişin bazı noktalarında düşünüş ve davranışların ürünleridir. Geçmişin en güzel örneklerinden olan halı-kilim ve mezar taşlarındaki motifler birer sanat eseri olmaktan öte; bunlar bir hissin, bir tefekkürün, bir sosyo-kültürel yaşamın, en genel anlatım ile toplum tarihinin dile getirildiği kitap sayfaları ve tarihi birer belge niteliğindedir (Dizel-Özkaya, 2019: 262).

Dokuyucular özenle işledikleri motiflerde kendi hayatlarından bir parçayı yazı ile anlatmak yerine sembollerini kullanmışlardır. Dokuyucunun kendi hünerli elleri ile sabırlailmek ilmek dokuduğu halı ve kilim sanatında kullanılan motifler dikkat çekmektedir. Duygu, düşünce, hüznün, sevinç gibi duyguları yansıtan motiflerin her birinin farklı anlamı bulunmaktadır (Akpınarlı-Arslan, 2018: 275).

Bu çalışmada Anadolu dokumalarında sıkça karşılaşılan elibelinde, koçboynuzu, bukağı, akrep, kuş ve pıtrak olmak üzere toplam altı motifin Mardin Olgunlaşma Enstitüsü takı imalatı atölyesi gümüş-telkâri alanına uygulanması olarak ele alınmıştır. Çalışmada, beş adet adet takı seti ve on beş tane tekli kilim motifli ürün (kolye ucu, broş, yüzük, bilezik, bileklik) tanıtılmaya çalışılmıştır. Takı setleri; elibelinde (1 adet), koçboynuzu (2 adet), akrep (1adet) ve pıtrak (1 adet) şeklindedir. İncelenen ürünlerde tekli olarak elibelinde (3 adet), koçboynuzu (2 adet), bukağı (2 adet), akrep (2), kuş (3 adet), pıtrak (3 adet) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada gümüş işleme sanatında kullanılan tekniklerin çoğu yerde uygulandığı anlaşılmıştır. Bunların başında Mardin ile özdeşleşen telkâri işçiliği gelmektedir. Telkâri dışında kullanılan diğer teknikler; kıl testere kesimi, mıhlama, güherse teknikleridir. Telkâri tekniği, on üç örnekte (örnek: 2, 3, 4,7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 16, 17, 18); kıl testere kesim tekniği, tüm örneklerde; mıhlama tekniği, on bir örnekte (örnek 1, 2, 4, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18); güherse tekniği iki örnekte (örnek 8, 15) kullanılmıştır.

Anadolu kültüründe önemli bir yere sahip olan ve kültürel mirasın önemli bir parçası haline gelen kilim motifleri, içerdikleri sembolik anlamları ile birlikte asırlardır aslını kaybetmeden günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Yapılan bu çalışma ile Anadolu'da üretilen kilim motiflerinin ilk defa Mardin Olgunlaşma Enstitüsü bünyesinde faaliyet gösteren takı imalatı atölyesi gümüş-telkâri alanında uygulandığı anlaşılmıştır. Tarafımızca yapılan bu çalışmanın başka alanlara uygulandığında (seramik, cam, ahşap vs.) örnek teşkil etmesi ve bu motiflerin günümüze ulaştığı gibi gelecek nesillere aktarılması temennisıyla...

Kaynakça

- Akpınarlı- Arslan (2018). Kuş Motifinin Özellikleri ve Kuş Motifli Döşeme Altı Hahıları. **Uluslararası Folklor Akademi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, 273-286.
- Baydaş, Ö. G. (2007). **Diyarbakır ve Mardin'deki Tarihi Kamu Yapıları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.
- Dizel, T. ve Özkaya, K., (2019). "Geleneksel Türk Motiflerinin Bazı Örneklerinin Marketri (Kakmacılık) Tekniğiyle Mobilya ve Ahşap Yüzeylerde Uygulanması. **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 37, s. 261-279.
- Durul, Y. (1977). **Yörük Kilimleri Niğde Yöresi**. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.
- Erbek, M. (2020), **Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri**. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Gülçayır, S. (2013). **Resmî Eğitim Süreçlerinde Gelenek Aktarımı ve Kadın Ankara ve Trabzon Olgunlaşma Enstitüsü Örneği**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.
- Gürçayır, S. (2017). **Teke Seçkinleştirilen El Sanatları ve Gelenek Sınırları: Olgunlaşma Enstitüleri Örneği**. Milli Folklor Dergisi, yıl 29, sayı116, s.58-72.
- Uğurlu, A. (1997). **Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi**, "Kilim" Mad. c.2, İstanbul.
- Kırzioğlu, N.Görgünay; (1983). "*Bardız Kilimleri*" **II. Milletlerarası Türk Folkloru Bildirileri-V**, 1983.
- Sürür, A. (1992). "Türk Tekstil Sanatlarında Kuş Motifi", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri-V. Cilt**, Ankara: Maddi kültür, s. 203.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 74-91

19. Yüzyılda Batılı Seyyâhların Mardin İzlenimleri
Yüksek Lisans Öğrencisi M. Rahmi AKBULUT

19. Yüzyılda Batılı Seyyâhların Mardin İzlenimleri

M. Rahmi AKBULUT¹

Özet

Tarihin birçok döneminde farklı isimlerle anılan Mezopotamya bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olan Mardin; farklı etnik, dinî ve kültürel unsurları bir arada bulundurması sebebiyle birçok batılı seyyâhın uğrak noktasından biri olmuştur. Şehir, tarihin hemen hemen her döneminde birçok seyyâhın oldukça ilgisini çekmiş ve araştırmalarına konu olmuştur. Seyahatnâmelerde aktarılan bilgiler; şehrin siyasi, ekonomik, idari, kültürel, dinî ve toplumsal yapısı hakkında çeşitli bilgiler sunarken, bu bilgilerin dönemin portresini ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Bu makalede, 19. yüzyılda Mardin'e gelen J. S. Buckingham, L. W. Heude, G. P. Badger, B. Fraser, J. M. Kinneir, W. F. Ainsworth, M. P. Warkworth ve H. Southgate başta olmak üzere Batılı seyyâhların etnik, dini, mimari, ekonomik, toplumsal ve kültürel gözlemleri mukayeseli bir biçimde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Mardin, Seyahatnâme, Seyyâh, 19. Yüzyıl.

Mardin Impressions of Western Travelers in the 19th Century

Abstract

Mardin, one of the most important cities of the Mesopotamian region, which has been known by different names in many periods of history; Due to the fact that it contains different ethnic, religious and cultural elements, it has been one of the frequent destinations of many western travelers. The city has attracted the attention of many travelers in almost every period of history and has been the subject of their research. While the information conveyed in the travelogues provides various information about the political, economic, administrative, cultural, religious and social structure of the city, it can be said that this information reveals the portrait of the period in the city. In this article, the ethnic, religious, architectural, economic, social and cultural values of western travelers, especially JS Buckingham, LW Heude, GP Badger, B. Fraser, JM Kinneir, WF Ainsworth, MP Warkworth and H. Southgate, who came to Mardin in the 19th century. Observations will be tried to be analyzed in a comparative way.

Key Words: Mesopotamia, Mardin, Travelogue, Traveler, 19th Century.

¹ Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, rahmiakbulut22@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1974-3520.

Giriş

19. yüzyılda Mardin'e uğrayan seyyâhların gözlemlerine geçmeden önce Mardin'in şehir tarihi ve coğrafi konumu hakkında bilgi vermek oldukça önemli bir husustur. Nitekim şehrin tarihine ve coğrafi konumuna hâkim olmak seyyâhların neden buraları ziyaret ettiklerini kavrayabilmek açısından önem arz etmektedir. Mardin; denizden bin ile bin yüz metre yüksekliğinde, Yukarı Dicle Havzası'nı Cezire Ovası'na bağlayan noktada ve yüksek bir sırt üzerinde kurulmuştur. Şehir; İran, Anadolu ve Azerbaycan'ı Suriye, Irak ve Cezire bölgesine bağlayan hâkim yolları bünyesinde barındırmaktadır (Taştémir, 2003: 43). Bir başka ifade ile Tur Abdin olarak adlandırılan bölgenin en batı kısmında Diyarbekir-Nusaybin yoluna hâkim, Mardin Dağı'nın zirvesinin yüz metre altında ve dağın güneye bakan sırtında bulunmaktadır (Göyünç, 1969: 1). Tur Abdin olarak adlandırılan dağ silsilesi günümüzde halk arasında kullanılmaya devam etmektedir. Ağırlıklı olarak kireç taşından oluşan bu dağ silsilesi; ilk çağlarda Masius, Orta Çağ'da ise Tur Abdin olarak tanımlanmıştır (Erkanal, 2004: 1). Yine Coğrafya Muallimi Kolağası Ali Cevad *Memâlik-i Osmâniyyenin Târih ve Coğrafya Lügati* adlı eserinde Mardin'in konumunu Masius Dağı'nın cenubunda (güney) şekliyle ifade ederken, dağın yüksekliğini bin yüz metre olarak belirtmiştir (Cevad, 1314: 718). Abdüsselam Efendi'nin *Mardin Tarihi* adlı eserinde ise şehir, coğrafi konum olarak "Büyük Rebia"² topraklarının bir parçası şekliyle nakledilmiştir (Güneş, 2007: 3). Şeşen'in kaydına göre ise Nusaybin ve Dara; Diyar-ı Rebia'da bulunurken, Mardin; Diyar-ı Bekir bölümüne dâhil edilmiştir (Şeşen, 1993: 509).

Şehrin ne zaman ve nasıl kurulduğu hakkında kesin bir bilgi kaydı yoktur. Kavram olarak Mardin ismi ilk defa M.S. 4. yüzyıl Roma tarihçilerinden Ammianus Marcellinus'ta geçmektedir (Taştémir, 2003: 43; Bilgicioğlu, 2003: 48; Göyünç, 1969: 2; Alioğlu, 2013: 44). Antakyalı olan Ammianus Marcellinus'un kaydına göre, Diyarbekir-Nusaybin yolu "Maride"den geçmektedir. Bu noktada Maride, Mardin olarak kabul edilmiştir (Akis, 2007: 430; Arslan, 2019: 13). Bunun yanı sıra şehir, Arapça eserlerde Maridin, Ermeni kayıtlarında Merdin, Süryani kaynaklarda ise Marde, Merdo, Merdi ve Merdin şekliyle geçmektedir. Merdin, aynı zamanda Süryanicede kaleler anlamına gelmektedir. Yine Hanna Dolapönü, şehrin en eski isimlerinden bir diğerinin Ardobe olduğunu kaydetmiştir (Arslan, 2019: 13). Abdulgani Efendi, *Mardin Tarihi* adlı eserinde Mardin isminin dönemin Fars hükümdarının

² El-Cezire bölgesi sonraki dönemlerde bölgede yaşayan Araplar tarafından üçe bölünerek yeniden adlandırılmıştır. Bu bölümler; Diyar-ı Mudar, Diyar-ı Rebia ve Diyar-ı Bekir bölümleridir. Bkz. Şeşen, 1993: 509.

çocuğu olan Mardin'in başından geçen olaylardan dolayı şehre verildiğini aktarır. Benzer bir aktarım Abdüsselam Efendi'nin *Mardin Tarihi*'nde de görülmektedir. Nitekim Abdüsselam Efendi de Pers kralının çocuğu olan Mardin'in başından geçen olaylar silsilesinden dolayı adının şehre verildiğini belirtmiştir (Güneş, 2007: 3; Zengin, 1999: 5). Joseph Von Hammer'ın kaydına göre ise şehir, ismini İran Hükümdarı Beşinci Ardeşir'in Marde kavminin bir kısmını buraya yerleştirmesi ile almıştır (Hammer, 1330: 163; Göyünç, 1969: 4).

Mardin; Asur, Med, Hurri, Mitanni ve Babil uygarlıkları gibi tarihi M.Ö. 3000'lere dayanan medeniyetler tarafından kontrol altına alınmıştır (Alioğlu, 2013: 44). Şehir, ilk dönemlerden yedinci yüzyılın ortalarına kadar ilk olarak Roma ile Pers, daha sonra Bizans ile Sasani³ güçlerinin çatışma alanı olmuştur. Özellikle Dara ve Nusaybin bölgelerinin bu çatışmalar sonucunda oluşturulduğunu söylemek mümkündür (Dinç, 2021: 311). İslâmiyet'in bölgeye yayılmaya başlayacağı süre zarfına kadar Mardin, kale konumunda kalmıştır. Coğrafi konumu ve şehrin kalesinin oturduğu dağ silsilesinden dolayı Mardin; zapt edilmesi zor, savunmaya da son derece elverişli bir konumdadır (Nasıroğlu, 2012: 828; Taştemiş, 2003: 43). Özellikle 18. yüzyılın sonlarına kadar var olduğu bilinen şehrin surları, savunmayı etkin kılan bir diğer önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilgicioğlu, 2003: 48). Gürhan'a göre Mardin surları, dar bir alanı kaplamakla beraber Diyarbekir surlarına göre zayıf bir yapıda olup, günümüze kadar intikal ettirilememiştir (Gürhan, 2015: 221). Bu anlamıyla Mardin, 11. yüzyılın sonlarına kadar konumu itibarıyla askeri amaçla kullanılan bir kale konumundan öteye geçememiştir (Taştemiş, 2003: 44). Şehir, İslâm orduları tarafından ilk kez Hz. Ömer döneminde (640) ele geçirilmiş, daha sonra çeşitli dönemlerde Hamdaniler, Mervaniler, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular, Artuklular, Eyyübiler, Anadolu Selçukluları, Akkoyunlular, Karakoyunlular ve Osmanlılar tarafından kontrol altına alınmıştır (Arslan, 2019: 14; Çerme, 2009: 99; Yılmaz, 2009: 53). Mardin'in kentsel kimliğine ilişkin en belirgin gelişmenin ise Artuklular döneminde meydana geldiği görülmektedir. Bölgenin Artukluların hâkimiyetine geçmesiyle birlikte kalenin güney yamacında bulunan merkezde yoğun bir imar ve bayındırlık faaliyetleri de gerçekleştirilmişti (Dinç, 2021: 313). Mardin ve çevresinde Osmanlı hakimiyeti ise Yavuz Sultan Selim döneminde Safeviler ile olan yoğun mücadeleler sonucunda tesis edilmiştir. Bölgenin çarpışmalar neticesinde ara ara el değiştirmesine karşın Dede Kargın sahrasında yapılan savaşta, Safevilerin gücü kırılmış ve bölgede tam olarak Osmanlı hakimiyeti (1516) başlamıştır (Özcoşar, 2019: 5).

³ Bölgedeki Roma-Pers ve Bizans-Sasani savaşları hakkında tafsilatlı bilgi için Bkz. Kütük, 2018: 61-111.

1- Seyahatnâmelerin Özellikleri ve Önemi

Arapça “gezmek” anlamında kullanılan “seyahat” ile Farsça kökenli “risale, mektup” anlamına gelen “nâme” kelimesinin birlikte kullanılmasından meydana gelen seyahatnâme kelimesi “gezi mektubu” ya da “gezi eseri” olarak anlamlandırılmıştır (Gemi, 2016: 40). Çağrıcı, seyahatin “seyh” (suyun yeryüzünde sürekli akması) kökünden türediğini ve kelimenin yürüme, gitme, gezip dolaşma gibi anlamlara geldiğini belirtirken, yolculuk eden kimseyi de gezip dolaştığı için “sâih” ya da “seyyâh” kavramlarıyla ifade etmiştir (Çağrıcı, 2009: 7; Canlı, 2019: 13-14). Arapça seyahatnâme yerine daha çok “rihle” kullanılırken, Farsçada yaygın olarak “sefer-nâme”, İngilizcede “travelogue” ya da “travel writing” şeklinde kullanılmıştır (Yazıcı, 2009: 9; Tarduş, 2020: 5). Seyahat ve nâme kavramlarından hareketle seyahatnâmeleri, aslında planlı ve amacı olan dolaşma ve hareket hâlinde olma durumunun, etkilerinin ve sonuçlarının aktarıldığı eserler olarak nitelemek mümkündür (Tarduş, 2020: 5). Bu türün temel amacı gezilen görülen yerlerin tarihlerini, kültürlerini, toplumlarını, güzelliklerini, geleneklerini ve göreneklerini tanımanın yanı sıra farklı kişilere bu yerleri tanıtmaktır (Nasıroğlu, 2010: 3). Dolayısıyla seyyâhın seyahat aşamasında gezip gördüğü yerler, edindiği tecrübeler ve seyahati esnasında hissettiği veya duyduğu her şey seyahatnâmelere konu olabilir (Gemi, 2016: 42). Seyahatnâmelerin tarihi oldukça eski dönemlere gitmektedir. Eski dönemlerden bu yana seyahatnâmelerin tarihçiler için de sosyal tarih açısından en önemli kaynaklardan birini teşkil ettiğini görmekteyiz. İlk örneklerini Herodot ve Strabon’un verdiği bu eserler, süreç içerisinde değişikliklere uğramıştır (Yılmaz, 2013: 588; Tarduş, 2020: 6; Üçel-Aybet, 2018: 16). Seyahatlerin siyasi, dini veya ilim amaçlı olabileceği gibi iktisadi, savaş, sağlık ya da kıtlık gibi sebeplerden kaçmak amaçlı olması da muhtemeldir (Gemi, 2016: 40).

Seyahatnâmelerde dil, önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türde ortaya konulan eserlerin dili yalın ve anlatıma dayalıdır. Eserlerde çoğunlukla hikâye tarzı anlatım mevcuttur. Bunun yanı sıra seyyâhlar, genel anlamda anlattıkları olayları abartılı bir şekilde nakletmektedirler. Dolayısıyla bu türde verilen eserlerde, Mübalâğa sanatı sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Gemi, 2010: 44). İslâmiyet’te bu türün yazılması ve yaygınlaşması, İslam’ın yayılması ile paralel bir şekilde gerçekleşmiştir. İslamiyet’in yaygınlık kazanmasıyla birlikte, farklı ülkeleri ve bölgeleri tanımak amacıyla görevlendirilen elçilerin bir bölümü gezdikleri yerler ile alakalı eserler ortaya koymuşlardır (Tarduş, 2020: 7; Yazıcı, 2006: 105). Bunun yanı sıra Batılıların doğuya yaptıkları seferleri ise şu şekilde açıklamak mümkündür: Dini amaçla yapılan seferler, ticari amaçla yapılan seferler, elçi sıfatı ile farklı ülke ya da bölgelere giden

devlet adamlarının tuttıkları notlar, savaş esirlerinin notları, ilmi çalışma yapmak isteyenlerin seyahatleri sırasında yazdıkları ve misyonerlik faaliyeti amacıyla seyahat edenler şeklinde sıralanabilir (Nasıroğlu, 2010: 3). Batı'nın doğuya yaptığı seyahatler, özellikle 15 ve 16. yüzyıllarda oldukça artış göstermiştir. Bu tarihlerde doğu bölgesine gelen seyyâhlar, ağırlıklı olarak Osmanlıyı incelemek üzere gönderilmiş kent soyluları olarak gösterilmektedir (Gözütok, 2010: 98). 13. yüzyıl ile 16. yüzyıllar arasında, Osmanlı'nın bölgelerini genişletmesiyle Batı ile olan münasebetleri sıklaşmış, birçok seyyâh bölgeye gelerek seyahatnâmeler kaleme almışlardır. Bu yüzyıllar arasında seyahatnâmelerin nitelik olarak birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Yılmaz'ın ifadelerine göre, seyahatnâmelerin içeriği birincil derecede Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleri ile olan siyasi ve ekonomik iş birliği çerçevesinde şekillenmiştir (Yılmaz, 2013: 589). Özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da başlayan Doğu'yu bilimsel olarak inceleme fikri, türün gelişmesine katkı sağlayan önemli hususlardan biridir. Bunun yanı sıra bu yüzyılda, Batının Aydınlanma Dönemi düşünürlerinin etkisiyle seyahatnâmelerin içeriği daha siyasi ve daha eleştirel bir nitelik kazanmıştır. Eserlerin edebi yönü, yerini gerçekliğe, sahada ürettiği bilgiye ve güvenilirliğe bırakmıştır (Nasıroğlu, 2010: 2; Gözütok, 2010: 98; Avcı, 2020: 32). 19. yüzyılda buharlı gemiler ve demiryolları ile gelişen seyahat koşulları, Doğu-Batı temasını daha fazla güçlendirmiştir. Bu dönemde klasik olarak tanımlanabilecek seyyâh, yerini uzman kişilere bırakmıştır. Tarihçi, coğrafyacı, arkeolog, jeolog vb. gibi disiplinlere mensup olan seyyâhlar, alanlarına uygun olarak verilere dayalı bilimsel eserler ortaya koymaya başlamışlardır. Ayrıca filoloji, etnografi gibi bazı disiplinlerin kurumsallaşmaya başlaması ve oryantizmin akademik bir alan olarak gelişim göstermesi, Doğu hakkındaki verilerin daha sistemli bir hâl almasını sağlamıştır (Yılmaz, 2013: 590-591). Avcı'nın ifadesi ile 19. yüzyılda kaleme alınan seyahatnâmeleri, emperyalizmin kültürel ürünü olarak ele almak mümkündür (Avcı, 2020: 32).

2- Seyyâhların Kaleminden Mardin Şehri

a) Şehir ve Mekân

19. yüzyılın başında (1813) Mardin'e gelen J. M. Kinneir⁴, şehre dair gözlemlerini aktarırken geçtiği bir tepenin ardından on sekizinci milde Mardin Kalesi'nin ve kasabasının görüşe açıldığını belirtmektedir. Geçtiği yolun dik ve dar bir patikadan oluştuğunu vurgulayan

⁴ Yarbay, gezgin ve diplomat olan J. M. Kinneir (1782-1830) Linlithgow'da (Birleşik Krallık) doğmuştur. 1808/9 yılları arasında İran'da askeri amaçla bulunmuş, 1810 yılında Mezopotamya bölgesine seyahat etmiştir. Bkz. Chichester, 1892: 192-193.

seyyâh, etrafının üzüm bağları ile çevrili olduğunu, ardından kayalık bir vadiye indiklerini kaydetmiştir. Ayrıca vadinin alt kısımlarını tarif eden seyyâh; şeftali, dut, kayısı, ceviz gibi meyve ağaçlarının ve bahçelerinin bulunduğunu bildirmektedir (Kinneir, 1818: 428-429). J. Silk Buckingham⁵, 1816'da Mardin'e yolculuğu sırasında şehre yakın geçtiği arazileri tarif ederken, toprağın verimliliğinden ve mısır tarlalarının ekili olduğu, bol hasat veren zengin kahverengi topraklardan söz etmektedir. Toprakların verimli ve bol miktarda su ile beslenmesinden dolayı geçmiş dönemlerde iyi iskân edilebileceğinin tahminini yapan seyyâh, Keldaniler diyarı olarak belirttiği Mardin çevresinin ve Mezopotamya Ovası'nın en az Kenan Diyarı kadar ünlü olduğunu kaydetmiştir (Buckingham, 1827: 314-315). Nitekim Kinneir'de Buckingham ile benzer bir biçimde Mardin çevresinin çok verimli olduğundan söz ederken, arazilerin dört yüz, beş yüz kat kadar ürün verdiğini eklemektedir (Kinneir, 1818: 431). Seyyâh J. P. Fletcher⁶, ilk çağlardan beri Mezopotamya Ovası'nın bereketinin ve zenginliğinin kutsandığını kaydederek ovanın önemine ayrıca dikkat çekmiştir. (Fletcher, 1850: 85). Mardin'e uğrayan bir başka seyyâh olan L. W. Heude⁷, şehre gelirken Kinneir ve Buckingham'da olduğu gibi etrafta üzüm bağlarının bulunduğunu, ancak bu bağların bakımsız olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Heude'nin aktarımına göre, bu kısımlar çok sayıda haydut tarafından istila edilmiştir. Kasabanın bulunduğu dik ve dar tepeye doğru çıkan seyyâh; şehrin kalenin güney yamacında bulunduğunu, kaleyle birleşen surlarla çevrili olduğunu söylemiş ve çevresini yaklaşık 3 mil olarak göstermiştir (Heude, 1819: 224-225, 230). Yine şehre uğrayan G. P. Badger⁸ de diğer seyyâhlar gibi şehre tırmanışın zorluğundan, üzüm bağlarından ve meyve ağaçlarından bahsetmektedir. Kasabanın kalenin güney yamacına inşa edildiğini gözlemleyen seyyâh, şehrin Mezopotamya Ovası'na hâkim oluşunun ayrıca üzerinde durmaktadır (Badger, 1842: 47).

W. F. Ainsworth⁹, Mardin'e dair gözlemlerini paylaşırken şehre ulaşmaya yakın, ötesinde köylerin bulunduğu dere ve zeytin ağaçlarıyla dolu vadiden geçtiklerini aktarmıştır. Ayrıca Masius dağ silsilesinin kireç taşından meydana geldiğini belirten seyyâh, Mardin'in bu kaya

⁵ Yazar ve gezgin olan J. S. Buckingham (1786-1855) Flushing'de (Birleşik Krallık) doğmuştur. Erken yaşamının büyük bir kısmını denizcilikle geçiren seyyah daha sonra edebiyata yönelmiş ve 1832 de milletvekili seçilmiştir. Özellikle Hindistan'a yolculukları sırasında birçok ülkeyi gezdiği görülmektedir. Bkz. Barker, 1886: 202-203.

⁶ Tenese'de (ABD) doğan seyyah J. P. Fletcher'in (1811-1875) hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

⁷ Asker ve gezgin olan L. W. Heude (1789-1825) Birleşik Krallık'da doğmuştur. İngiltere'nin Doğu Hindistan şirketinde teğmen olarak görevlendirilmiş bu sırada geziler yapmıştır. Bkz. www.idref.fr (E. Tarihi: 31/03/2022).

⁸ Birleşik Krallık'da doğan seyyah G. P. Badger (1815-1888), misyoner kolejinde okumuştur. Çalışmalarını da misyonerlik faaliyetleri doğrultusunda yürüttüğünü söylemek mümkündür. Bkz. www.stringfixer.com (E. Tarihi: 30/03/2022).

⁹ Yerbilimci, coğrafyacı ve gezgin olan W. F. Ainsworth (1807-1896) Exeter'de (Birleşik Krallık) doğmuştur. 1835/37 yılları arasında Mezopotamya bölgesini gezmiştir. Bkz. www.tr.travelogues.gr (E. Tarihi: 31/03/2022).

silsilesinin en yüksek tepelerinden birinin üzerinde kurulduğunu kaydetmiştir (Ainsworth, 1842: 111, 113). Bu yüzyılda Mardin'e uğrayan bir diğer seyyâhlar ise Oswald H. Parry¹⁰ ile H. Southgate¹¹'dir. Bu seyyâhların şehir ve mekân ekseninde aktardığı bilgilerin yine diğer seyyâhlar gibi Mardin'e dair önemli bilgiler sunduğu bilinmektedir. Parry, şehrin denizden yaklaşık olarak dört bin fit yükseklikte olduğundan söz etmektedir. Bunun yanında seyyâh surların dışından bakıldığında şehrin çarpıcı bir görünüme sahip olduğunu aktarırken evlerin kireç taşından ve iyi bir şekilde inşa edildiğinden bahsetmiştir. Şehre çıkmaya başlarken zeminin giderek bozulmaya ve engebeli olmaya başladığını aktaran Southgate ise Mezopotamya Ovası'nın çok etkileyici olduğunu, göz ile sınırlarının belirlenemediğini belirtmiştir. Ovası âdeta bir okyanusa benzeten seyyâh, yüzeyin bir okyanus gibi sessiz ve hareketsiz olduğunu, üzerinde bulunan küçük höyüklerinde birer ada gibi görüldüğünün benzetmesini yapmıştır (Parry, 1895: 73-74; Southgate, 1840: 271). Yine ovanın uçsuz bucaksız ve sınırsız bir genişlikte olduğunu gözlemleyen Ainsworth, ufkun en uç noktasının belirsiz olduğunu kaydederken bir diğer seyyâh Parry, ovanın göz alabildiğine uzadığını ve ekili olan buğdayların yanısıra ebegümece, anemon, peygamber ve balsam çiçeklerinin ekili olduğu renkli bir manzarasının bulunduğundan söz etmektedir (Ainsworth, 1842: 115; Parry, 1895: 73-74). Kinneir, Mezopotamya Ovası'ndan bahsederken, bir zamanlar şehirler ve köylerle dolu olan ovanın şimdi kasvetli bir ıssızlığa büründüğünü aktarmıştır (Kinneir, 1818: 430). Şehrin konumunu, zirvesi harap hâlde bulunan kalenin güney yamacında, şeklinde gözlemleyen Kinneir, aynı zamanda kasabanın kaleden başlayarak yarım ay şeklinde tepenin çevresinde olduğunu nakletmiştir. Bunun yanı sıra Kinneir, Heude'den farklı olarak şehrin çevresini, yaklaşık 2.5 mil uzunluğunda bir taş duvarla çevrili olarak göstermiştir (Kinneir, 1818: 433).

Mardin'e seyahat gerçekleştiren bir diğer seyyâh J. B. Fraser¹² de gezi sırasında, Heude'nin kayıtlarına benzer kayıtlar tutmuştur. Nitekim seyyâhın belirttiğine göre, Mardin yolu yağmacı kabileler ile doludur (Fraser, 1842: 223). Şehre sarp ve bakımsız bir yoldan ulaştığını kaydeden Fraser, Mardin Kalesi'ni dik kenarlı, kireç taşı bir uçurumun tepesinde zikretmiştir. Ayrıca Fraser de Buckingham gibi zengin mısır tarlalarından geçtiklerini ifade

¹⁰ Piskopos ve gezgin olan Oswald H. Parry (1868-1936) Birleşik Krallık'da doğmuştur. 1892 yılında Mardin ve çevresini gezmiştir. Bkz. Tarduş, 2020: 39.

¹¹ Piskopos ve gezgin olan H. Southgate (1812-1894), Maine'de (ABD) doğmuştur. 1840'lı yıllarda Mezopotamya bölgesini gezmiş ve notlar almıştır. Bkz. www.stringfixer.com (E. Tarihi: 30/03/2022).

¹² Gezgin ve Edebiyatçı olan J. B. Fraser (1783-1856) Reelick'de doğmuştur. 1833/34 yılları arasında İran'a diplomatik bir görev ile gitmiş bu sırada Mezopotamya bölgesini gezmiştir. Bkz. Rigg, 1889: 211-212.

etmiştir (Fraser 1842: 224). Bu dönemin bir başka seyyâhları olan Hormuzd Rassam¹³ ve General F. R. Chesney¹⁴ de yağma meselesine dikkat çekmektedir. Rassam'a göre, Suriye ve Mezopotamya bölgelerinde ıssız bir bölgeden güvenli bir şekilde seyahat etmek için vilayetin sağlamakla yükümlü olduğu korumaların alınması gerekmektedir. Yine Chesney, şehre gelirken yağmacı Arap, Kürt ve Yezidilere karşı kervan ile seyahat etmenin önemine dikkat çeker. Ayrıca şehir hakkında aktarımlarda bulunan seyyâh, şehrin eteklerinin genellikle ilex (İngiliz çoban püskülü) adlı bitki ile kaplı olduğunu nakleder (Rassam, 1897: 43; Chesney, 1868: 515-519). Fraser, Rassam, Chesney ve Heude'nin belirttiği yağmacı kabile ve haydutların bulunduğu dair örneği, Asahel Grant¹⁵'in seyahati sırasında görmek mümkündür. Nitekim Grant, seyahatnâmesinde Mardin'e gelirken yağmaya uğramaması için yöneticiler tarafından yanına otuz atlı askerinin verildiğini ve koruma eşliğinde şehre girdiğini bildirmiştir. Ayrıca Grant, şehre girdiğinde, Mardin'in Mezopotamya Ovası'nın eşliğinde dağ üzerine kurulduğunu belirtirken, Mardin Kalesi'nin zapt edilemez olduğunu aktarmıştır (Grant, 1841: 33, 36). Seyyâhların neredeyse tamamının üzerinde durduğu şehrin yüksek konumunu ayrıca değerlendiren Southgate, bu denli yüksekliği bir avantaj olarak değerlendirmektedir. Nitekim seyyâha göre bu yüksek mevki, şehre berrak ve serin bir hava vermekle beraber şehri ovanın kavurucu sıcaklığından önemli ölçüde uzaklaştırmaktadır (Southgate, 1840: 273).

Buckingham, şehre ulaştığında Mardin'in ismini de verdiği dağ silsilesinin ortasında ve yüksek bir tepede kurulu olduğunu belirtmektedir. Mardin Kalesi'nin erişimi zor ve çepeçevre bir duvarla çevrili olduğunu belirten seyyâh, şehri de Mardin Kalesi'nin hemen altında ve etrafı surlarla çevrili şeklinde tasvir etmiştir. Bunun yanı sıra Kinneir ve Heude gibi şehrin çevresinin uzunluğu konusunda tahminde bulunan seyyâh, çevresinin iki milden fazla olabileceğini belirtmektedir (Buckingham, 1827: 337). Mardin isminin etimolojik hikayesini halktan öğrendiği şekliyle seyahatnâmesine aktaran seyyahın, gezip gördüğü yerlerde toplumsal etkileşim içerisine girdiği ve bilgi edinmeye çalıştığı söylenebilir. Fraser'de duyduğu bir hikâyeyi naklederek buraya bazıları tarafından "Delilerin Kalesi" dendiği şeklinde bir söylentinin olduğunu belirtmiştir (Fraser, 1842: 224). Buldukları süre zarfında Mardin'e dair gözlem yapmaya devam eden seyyâhlar, cadde ve sokaklar hakkında da bilgiler vermektedir. Seyyâh Heude'ye göre sokaklar son derece engebeli, elverişsiz ve dardır. Bunun yanı sıra

¹³ Arkeolog olan H. Rassam (1816-1910) Musul'da doğmuş, daha sonra İngiliz vatandaşlığına geçmiştir. Özellikle Asur çalışmaları ile ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Bkz. www.stringfixer.com (E. Tarihi: 30/03/2022).

¹⁴ General ve Kâşif olan F. R. Chesney (1789-1872) Annalong'da (Kuzey İrlanda) doğmuştur. Askeri görevi dolayısıyla geziler ve keşifler yapmıştır. Bkz. Lane-Poole, 1887: 195-198

¹⁵ Misyoner ve gezgin olan A. Grant (1807-1844) New York'ta (ABD) doğmuştur. 1835 yılında İran görevi sırasında Mezopotamya bölgesine dair kayıtlar tutmuştur. Bkz. www.stringfixer.com (E. Tarihi: 31/03/2022).

seyyâh, sokakların temiz olduğunu kaydetmiştir (Heude, 1819: 225). Heude'nin söylediklerinin aksine Badger şehirde bulunduğu sırada sokak manzaralarını kirli bir şekilde, bölge sakinlerini ise perişan olarak tanımlamıştır (Badger, 1842: 49). Sokaklar hakkında bilgi vermeye devam eden diğer bir seyyâh ise Lord Warkworth¹⁶'dur. Mardin'de geçtiği yolun zeytin ve incir ağaçlarıyla çevrili olduğunu kaydeden seyyâh, yolların dar, ancak iyi tasarlandığını bildirmektedir (Warkworth, 1898: 226).

b) Mimari ve İdari Yapı

19. yüzyılda Mardin'e gelen seyyâhlar, şehre dair bilgiler verirken, şehrin mimari ve idari yapısının da üzerinde durmuşlardır. Southgate, Mardin'in üzerinde bulunduğu kireç taşı kütesinin şehir için bol bir yapı malzemesi sağladığını belirtmiştir. Taşların kübik bloklar hâlinde kesildiğini belirten seyyâh, bunların ev ve kamu dairesi yapımında kullanıldığını aktarmıştır (Southgate, 1840: 273). Kinneir ise evlerin çok eski olduğunu, ancak iyi bir şekilde inşa edildiğini kaydetmektedir (Kinneir, 1818: 433). Şehrin mimarisi hakkında en detaylı bilgiyi veren seyyâhın Buckingham olduğu söylenebilir. Seyyâh, Mardin Kalesi'nin İslami bir eser olarak görüldüğünü naklederken, evleri Roma tiyatrosunun koltukları misali üst üste dizili sıralar halinde betimlemiştir (Buckingham, 1827: 337). Evlerin taştan inşa edildiğini, çok azının sağlam duvarlı olduğunu zikreden seyyâh, ayrıca bunların küçük yapıda olduğunu ve süslemesiz sade olduklarını gözlemlemiştir (Buckingham, 1827: 338). Heude, şehirde bulunduğu sırada, Mardin mimarisi ile alakalı olarak verdiği bilgide, taş evlerin şimdye kadar ziyaret ettiği yerlerin içerisinde en güzel görünüme sahip olduğunu aktarmaktadır (Heude, 1819: 225). Parry de evlerin tasarımları hakkında bilgiler sunarken, bazılarının kemerli ve zengin oymalı revaklara sahip olduğunu aktarır (Parry, 1895: 73-74). Şehrin bir harabe yığına döndüğünü kaydeden Badger ise, evlerin taştan ve harap halde bulunan kalenin konumlandığı zirveye doğru birbiri üzerinde yükseldiğini belirtir (Badger, 1842: 49). Şehri kuşatan surlar ile ilgili detaylar veren seyyâhlar, bulunduğu konumun engebeli olması itibarıyla surların da düzensiz bir yükselişe sahip olduğunu aktarmaktadırlar (Fraser, 1842: 224; Buckingham, 1827: 337). Bunun yanı sıra evlerin mimarisi hakkında gördüklerini aktaran seyyâh Fraser, bunların taştan inşa edildiklerinden ve kayıtsız bir taş işçiliğine sahip olduklarından bahsetmiştir. Aynı zamanda evlerin teraslarında sahnelerin bulunduğunu betimleyen seyyâh, buraların yaz aylarında akşam yemekleri ve gece uyumak için yapıldıklarını nakletmektedir (Fraser, 1842:

¹⁶ Asıl ismi H. A. George Percy (1871-1909) olan Lord Warkworth Birleşik Krallık'da doğmuştur. Teğmen yardımcılığı ve Hindistan Parlamento müsteşarlığı görevlerinde bulunmuştur. Bkz. www.stringfixer.com (E. Tarihi: 30/03/2020).

224). Evlerin teraslarında bulunan sahneler için benzer aktarımları Buckingham'da da görmek mümkündür. Nitekim ona göre, evlerin terasları düzdür. Yaz aylarında yemek yemek ve gece uyumak için oluşturulmuş etrafı demir korkuluklarla çevrili sahneler mevcuttur (Buckingham, 1827: 338). Yine Southgate ile Parry'de benzer kayıtların mevcut olduğu söylenebilir. Nitekim her iki seyyâh da evlerin çatılarının düz olduklarını ve hemen hemen her çatının geniş bir manzaraya hâkim olduğunu anlatmaktadır (Southgate, 1840: 273; Parry, 1895: 74). Evin iç dizaynını ve mimarisini Warkworth'un seyahatinde görmek mümkündür. Seyyâh, misafir olduğu Abdulkadir Çelebi isminde bir şahsın evinin iç dizaynını anlatmıştır. Misafirleri karşılamak için oturdukları divanın oymalarla bolca dekore edilmiş olduğunu zikreden seyyâh, Kur'an'dan metinlerin bulunduğu ve nadir çinilerin sergilendiği bir oda gözlemlemiştir. Ayrıca odanın ortasında büyük bir sobanın olduğunu, duvarlar boyunca kitap ve küçük kemerli girintilerin olduğunu bildirmektedir (Warkworth, 1898: 228).

Mimari hususunda bazı dini mabetlerin dış görünülerinin de seyahatnâmelere aktarıldığı bilinmektedir. Mardin'de gerçek ve tek güzel binanın yüksek bir çıkıntı üzerinde duran büyük bir cami olduğunu ifade eden Warkworth, giriş kapısının Kur'an'dan metinlerle süslü olduğunu, bunun yanında kabartmalarla oyulmuş ve zarif desenlerle birbirine bağlanmış ovaya bakan küçük revaktan söz etmektedir (Warkworth, 1898: 230-231). Fraser, Büyük Camii (muhtemelen Ulu Camii) olarak nitelediği bu yapıyı anlatırken, ince bir minaresi ve nervürlü bir kubbesinin olduğundan bahsetmektedir (Fraser, 1842: 224). Ulu Cami'nin mimari görünümünden bahseden ve en ayrıntılı bilgi sunan seyyâhın şüphesiz Buckingham olduğunu söyleyebiliriz. Seyyâhın ifadelerine göre caminin kapı ve pencerelerinde taş işçiliği oldukça çeşitli ve zengindir. Ulu Cami'nin minaresi kare kaide üzerinde yükseltilmiş dairesel şafttan oluşmaktadır. Şaftın kendisi dıştan yontulmuş kemerler ile süslenmiştir. Seyyâhın dikkat çekici bir özellik olarak nitelediği kısım ise kubbe duvarlarının tepeden aşağıya doğru nervürlü ve oluklu olmalarıdır (Buckingham, 1827: 338-339).

İdari yapı hakkında da bilgi veren seyyâhlar, Mardin'in nereye bağlı olduğunu, kim tarafından yönetildiğini ve şehirde buldukları sırada meydana gelen bazı olaylara seyahatnâmelerinde yer vermişlerdir. Kinneir, şehrin valisinin voyvoda rütbesine sahip olduğunu ve Bağdat¹⁷ paşası tarafından atandığını bildirmektedir (Kinneir, 1818: 433). Bunun

¹⁷ Mardin, 18. yüzyılda Bağdat eyaletine bağlı kaza statüsüne getirilmiştir. Bu yapısını 19. yüzyılın ilk yarısına kadar devam ettirdiği söylenebilir. Kaza, Bağdat eyaletine bağlı voyvodalar tarafından idare edilmiştir. 1840'lı yıllara gelindiğinde Mardin'in, bölgenin önde gelen aşiretlerinden biri olan Milli Aşireti idaresine verildiği görülmektedir. 1840/45 yılları arasında Musul'a bağlanarak buradan tayin edilen vekiller tarafından yönetilmiştir.

dışında Buckingham, şehrin mütesellim¹⁸ tarafından idare edildiğini ve bu kişinin maiyetiyle beraber kalede ikâmet ettiğini belirtmektedir. Ayrıca kalede az sayıda top ve yöneticinin elli askerinin bulunduğunu aktarmıştır (Buckingham, 1827: 337). Yine Heude, şehrin Bağdat paşası tarafından atanan bir mütesellim tarafından yönetildiğini yazarken; Fraser, benzer bir biçimde şehrin valisinin Bağdat paşası tarafından atandığını ve valinin Müslüman olduğunu yazmaktadır (Heude, 1819: 225; Fraser, 1842: 225). Southgate, 1840 yılında, Mardin’de bulunduğu sırada, yönetimin tek bir ailede kalıtsal olduğundan ve bu durumun değişmeye başladığından bahsetmektedir (Southgate, 1840: 285). Bu noktada seyyâhın Mardin’de bulunduğu sırada, idarenin Milli Aşireti kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır. Seyyâh A. H. Layard¹⁹, Mardin ve çevresine düzenlediği seyahati sırasında Milli Aşireti’nin zengin aşiretlerden biri olduğunu ve Mardin Tepeleri ile Habur arasını kontrol ettiğini yazmaktadır. Seyyâhın ifadelerine göre aşiret, bu iki bölge arasını elinde tutmaktaydı ve bölgelerinden geçen yolcuların, kervanların kontrolünü sağlamaktaydı (Layard, 1853: 315). Aşiret hakkında bilgi sunan diğer bir seyyâh J. G. Taylor²⁰’dur. Nitekim kendisi, aşiretin altı yüz çadırdan meydana geldiğini ve Mardin ile Viranşehir arasını ellerinde tuttuklarını kaydetmiştir (Taylor, 1865: 55). 1840’lı yıllarda, Mardin’in Musul idaresine geçtiği sırada, şehirde bulunan Asahel Grant, gördüklerini seyahatnâmesine eklemiştir. Seyyâhın ifadesi ile kasabanın yüksek kalesinden topçu atışları yapıldı ve kasabanın Musul Muhammed Paşa’nın güçlü idaresi altına girdiği haberi verildi (Grant, 1841: 38).

c) Sosyal Yaşam

c.a. Toplumsal Yapı ve Din

Mardin’e gelen seyyâhların birçoğunu şehrin toplumsal yapısı ve dini hakkında ciddi bilgiler vermişlerdir. Seyahatnâmelerde özellikle demografik yapı, nüfus ve din/dini mabetler hakkında ayrıntılı birçok hususu görmek mümkündür. Mardin sakinlerini tarif eden Kinneir, bunları Türkler, Araplar, Keldaniler, Nasturiler, Ermeniler, Yakubiler ve Yahudiler şeklinde sıralamıştır. Seyyâh, bunların yanı sıra şehirde yüz kadar ateşe tapan aile olduğunu da

1845 yılında Mardin’e sancak statüsü yeniden verilmiştir. Şehir daha sonra 1865’ten Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar Diyarbakir’e bağlı olarak sancak statüsünü devam ettirmiştir. Bkz. Taştemiş, 2003: 46-47.

¹⁸ Mütesellimlere bazen voyvoda da denildiği bilinmektedir. Bkz. (Özkaya, 2006: 203).

¹⁹ Avukat, Arkeolog ve Büyükelçi olan A. H. Layard (1817-1894) Fransa’da İngiliz bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Özellikle Nimrud ve Ninova’da yaptığı arkeolojik çalışmalarla ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Bkz. www.snaccooperative.com (E. Tarihi: 30/03/2022).

²⁰ J. G. Taylor Birleşik Krallık’da doğmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanı yetkilisi ve arkeologdur. Diyarbakir ve Erzurum’da başkonsolosluk yapmıştır. Bkz. www.britishmuseum.org (E. Tarihi: 30/03/2022).

aktarmaktadır (Kinneir, 1818: 433). Heude de Kinneir ile benzer isimleri sayarken bunlara ek olarak Parsilerin de bulunduğunu kaydeder (Heude, 1819: 225). Kinneir ve Heude'ye göre Buckingham'ın bu konuda rakamlarla birlikte daha fazla ayrıntı verdiğini söylemek mümkündür. Seyyâhın ifadesine göre, Mardin'in nüfusu tahminen yirmi bin kadardır. Bunların üçte ikisi Müslüman geri kalanı ise Hristiyan ve Yahudilerden oluşmaktadır. Süryaniler iki bin, Ermeniler beş yüz, Ermeni Katolikler bin, Keldani ve Nasturiler üç yüz, Yahudilerin de dört yüz hanesi bulunur. Bunların her birinin kendi kiliseleri vardır. Bunların dışında Güneş'e tapan Şemsiler bulunmaktadır. Bunlar yaklaşık bin ailedir ve kendilerini gizlemektedirler. (Buckingham, 1827: 340-341). Müslümanların sekiz camisinin olduğunu bildiren seyyâh, bunların beşinin küçük, diğer üçü içerisinde de birinin büyük olduğunu kaydetmektedir. Ayrıca Ulu Camii ile alakalı olarak bir zamanlar Hristiyan Kilisesi olduğuna dair bulunan söylemlerin dış görünüşü itibari ile böyle bir izlenim vermediğini zikretmektedir (Buckingham, 1827: 339). Fraser ve Southgate, Buckingham ile benzer bir biçimde sekiz camiden ve bunların birinin büyük olduğundan söz etmektedir. Aynı zamanda Fraser, Ulu Cami'nin zamanında bir kilise olduğunu duyduğunu naklederken, Southgate, Müslümanlara ait iki de manastır olduğunu kaydetmiştir. Bunun yanı sıra Parry de Buckingham'a benzer bir biçimde nüfusun yirmi bin kadar olduğunu belirtmiştir (Fraser, 1842: 224; Southgate, 1840: 284; Parry, 1895: 74). Mardin'de hangi etnik unsurların yaşadığını birer birer belirtmeyen Ainsworth ise sadece çok karışık bir yapıya sahip olduğunu bildirmiştir. Öte yandan seyyâhın ifadesine göre, her mezhep birbirine karşı düşmanlık beslemektedir. Nitekim örnek olarak da Suriyeliler ve Suriyeli Roma Katolikleri arasında ihtilafların bulunduğunu seyahatnâmesinde görmek mümkündür (Ainsworth, 1842: 115).

Şehirde bulunan etnik ve dini unsurlar hakkında farklı rakam ve bilgiler veren Southgate, ziyareti sırasında kasaba nüfusunun yaklaşık beş yüz Ermeni Katolik, dört yüz Yakubi, İki yüz elli Süryani Katolik, yüz Keldani, on Yahudi ve kalanı Müslüman olmak üzere üç bin aile olarak ele almıştır. Yakubiler, Süryani Katolikler, Keldaniler ve Ermenilerin her birinin kiliselerinin olduğunu ayrıca eklemektedir (Southgate, 1840: 274). Badger'in de şehrin etnisitesi ve dini yapılanması hakkında bilgiler verirken, nüfus olarak Southgate'nin belirttiği rakama yakın bir rakam verdiği görülmektedir. Seyyâhın aktarımına göre, Müslüman 1506, 600 Yakubi, 120 Katolik Süryani, 500 Katolik Ermeni ve 60 Keldani olmak üzere toplam 2780 ailedir. Ermenilerin bir, Keldanilerin bir ve Yakubilerin kasabada iki kiliseleri bulunmaktadır (Badger, 1842: 49). Nüfus olarak yaklaşık yirmi bin rakamından söz eden Fraser, bunların üçte

ikisini Müslüman, geri kalanını Yahudiler olarak vermiştir. Bununla birlikte Buckingham'ın söylemlerine benzer bir biçimde, ancak hane sayısı vermeyerek, Şemsilerin bulunduğunu aktarmaktadır (Fraser, 1842: 224-225). Ainsworth'un iddia ettiği her mezhebin birbirine karşı düşmanlık beslediği meselesi, Warkworth'un seyahatnâmesinde farklı bir izlenim göstermektedir. Nitekim seyyâh, Hristiyanların kendi iç mezhepsel durumları hakkında bilgi vermemekle beraber Hristiyanlar ile Müslüman komşular, onun kendi deyiimi ile mükemmel bir uyum içerisinde yaşamaktadırlar (Warkworth, 1898: 227). Southgate, Müslüman kesimi açarken bunların Araplar ve Kürtlerden oluştuğunu nakleder. Ona göre, şehrin dili Arapçadır. Sadece birkaç kişi Türkçe konuşmaktadır (Southgate, 1840: 284). Benzer bir biçimde Heude, Arapçanın burada ortak dil olduğunu ve Diyarbakir'den daha iyi bilindiğini söylemektedir (Heude, 1842: 49). Buckingham bütün bunlara ek olarak şehirde üç hamam bulunduğuna işaret eder. Bunların bakımlarının kötü olduğunu ekleyen seyyâh, su temininin zayıf olduğunu zikretmektedir. Ayrıca diğer Türk kentlerinde yaygın halde bulunan kahvehanelerin Mardin'de oldukça az sayıda olduğunu kaydetmiştir (Buckingham, 1827: 339-340).

c.b. İktisadi Yapı ve Giyim Kuşam

Mardin'e gelen seyyâhların gözlemleri sırasında, şehrin iktisadi durumu ve giyim kuşamı hakkında az da olsa bilgilerin mevcut olduğu söylenebilir. Buckingham, Mardin'deki tek kervansarayın oldukça küçük bir yapıda olduğunu gözlemlerken, bu kervansarayın en iyisi olduğunu kendisine bildirdiklerini yazmaktadır. Çarşılar çok sayıda olmalarına rağmen kemerli çatılarla örtülmüş çok dar alanlardadır. Öyle ki seyyâhın ifadesine göre, buradaki mallar, kasaba için gerekli olan tüketimi dahi zor karşılamaktadır. Bütün bu eksikliklerin sebebini değerlendiren seyyâh, bu durumu halkın yoksulluğuna bağlamış ve Mardin'in konumunun getirdiği elverişsiz ortamın ticarete yansması olarak göstermiştir (Buckingham, 1827: 340). Çarşıda bulunan bedestenlere dikkat çeken Southgate, yapıların taştan yapılmış, ateşe dayanıklı ve ayrı ayrı bölümlerinin bulunduğunu yazarken, tüm farklı esnaf ve zanaatkârlarıyla çarşıların oldukça geniş bir yapıda olduğunu anlatmıştır (Southgate, 1840: 274). Şehrin çarşılarına ait kayıtların Parry'nin seyahatnâmesinde de görmek mümkündür. Seyyâh, çarşayı kare taş sütunlarla desteklenen ve yüksek tonozlarla örtülü yaklaşık yüz metrekarelik bir alan olarak belirtir (Parry, 1895: 84). Çarşıda bulunan dükkanların sattığı ürünler ile ilgili detaylar vermeye devam eden Parry, Avrupa imalatı olan ürünlerin bulunduğunu bunların Manchester Pamukluları ve Fransız Muslinleri olduğunu kaydeder. Bunun dışında seyyâh, dükkanlarda Diyarbakir ya da Halep'ten gelen kalm çizgili ipek kumaşların bulunduğundan söz etmektedir

(Parry, 1895: 85) Badger, Mardin'in ticaretinin dağlardan toplanan mazılar ile yürütüldüğünü belirtmektedir. Ona göre, Mardin'den toplanan mazılar Halep'e gönderilir ve buradan Avrupa'ya ihraç edilmektedir (Badger, 1842: 49). Şehrin giyim kuşamına geçmeden önce insanları hakkında da gözlem yapan Badger, insanların güzel ve sıhhatli oluşuyla ayırt edildiğini söyler. Seyyâh, Musul'da vebanın çok fazla olduğunu anlatırken, Mardin'de bu durumun çok az olduğundan söz etmiştir (Badger, 1842: 273-274). Giyim kuşam hakkında kısaca gördüklerini yazan Seyyâh Buckingham, Mardin'de hem Hristiyanların hem de Müslümanların Mısır'da olduğu gibi mavi renkli kareli kumaşlarla örtüldüğünü belirtmektedir. Bunun yanında süsleme tarzı olarak kadınların burunlarına halka (hızma) taktıklarını ifade etmiştir (Buckingham, 1827: 344). Mardin halkı ile Urfa halkının giyim kuşamını karşılaştıran seyyâh, Mardin'in daha hafif kumaşlar kullandığını zikretmektedir. Ona göre, Mardinliler kıyafetlerinin üzerine Ankara şalı ve normal cübbe giyinmekteydiler (Buckingham, 1827: 343).

Sonuç

Seyahatnâmeler merak uyandıran seferlerin, sonraki yüzyıllarda amaç ve kapsamının değişmeye başlamasıyla meydana getirilmiş eserlerdir. Özellikle 13 ile 16. yüzyıllar arasında Osmanlı Devleti'nin topraklarını genişletmeye başlamasıyla birlikte Batı ile olan sıkı temas hattı, Batılı seyyâhlar tarafından Doğu'yu keşfetme arzusunu doğurmuştur. 18. yüzyıldan itibaren gelişen teknoloji koşulları, seyahat edenlerin sayısını arttırırken, Doğu'yu keşfetme fikrinin (oryantalizm) bir ana dal olarak Batı'da incelenmeye başlanması, seyyâhların amacının ve seyahatnâmelerin içeriğinin değişmesini sağlamıştır. 19. yüzyılda Mezopotamya bölgesine yapılan seyahatler, şehirlerin birçok yönü hakkında bilgi vermektedir. Mardin, bu şehirlerin içerisinde İran-Anadolu, Suriye-Irak hattında bir kavşak konumuna sahip olup, bahsedilen ülkelere gitmek isteyen seyyâhların mümkün mertebe uğrak noktalarından biri olmuştur. Şehrin kozmopolit bir yapıda olması seyyâhların ilgisini çeken bir konu iken, konumu itibari ile dağ silsilesi üzerine konumlanmış olması birçok seyyâhı meraklandıran ve etkileyen bir husus olmuştur. Birçoğunun bölgeye gelmesindeki amaç daha çok askeri ve misyonerlik doğrultusunda ise de şehrin mekânsal yapısı, mimarisi, idaresi, toplumsal yapısı, dinleri, dilleri, iktisadi durumu ve giyim kuşamı hakkında çeşitli ayrıntılar sunan seyyâhların, şehrin tarihine sundukları katkının yadsınamayacak ölçüde büyük olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Ainsworth, W. F., (1842). **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea, and Armenia**. Vol. II, London.

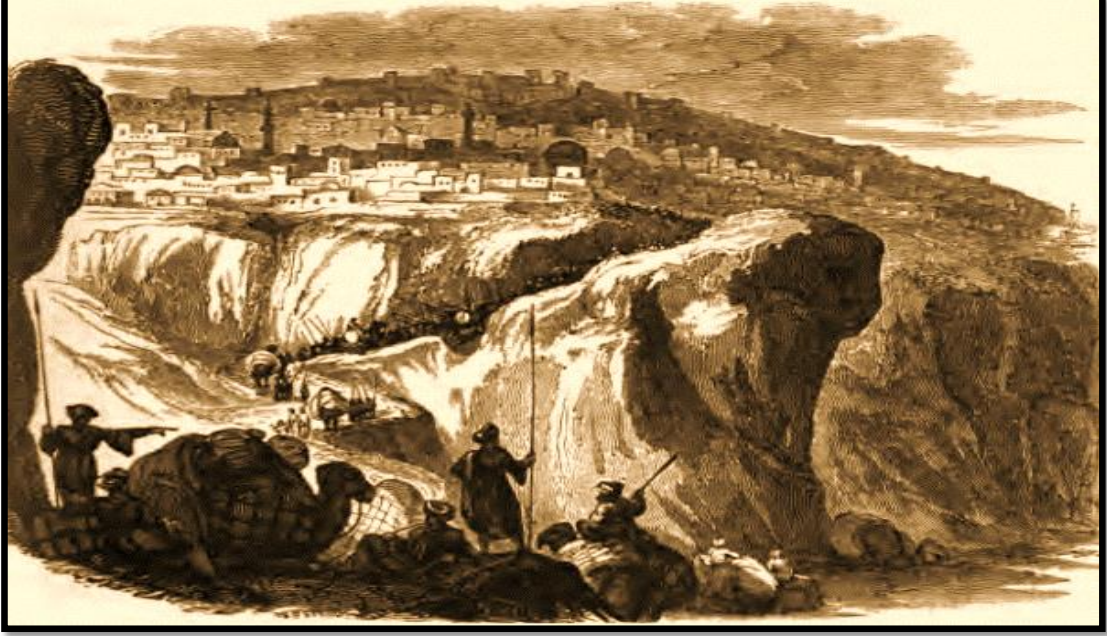

- Akis, M., (2007). “İngiliz Buckingham’ın Seyahatnamesine Göre Yüzyılın Başlarında Mardin’de Sosyal ve Ekonomik Hayat”, (Haz. İbrahim Özcoşar), **Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya**. c. I, s. 429-444.
- Alioğlu, E. F., (2013). “Geleneksel Mardin Evleri”, (Ed. Emre Ayvaz – İlkay Balıç – Altuđ Yılmaz), **Mardin ve Çevresi Toplumsal ve Ekonomik Tarihi Konferansı (Mardin Tebliđleri)**. s. 44-58.
- Arslan, H., (2019). **Artuklular Döneminde Mardin**. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Avcı, R., (2020). “Seyahat Notları ve Oryantalist Bilgi Üretimi: Eduard Sachau (1845-1930) Örneği”, **Diyalog Dergisi**. c. 8, Sayı: 1, s. 29-47.
- Badger, G. P., (1842). **The Nestorians and Their Rituals: With the Narrative of A Mission to Mesopotamia and Coordistan in 1842-1844**. Vol. I, London.
- Bilgicioğlu, B., (2003). “Mardin Mimari”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c. 28, s. 48-51.
- Buckingham, J. S., (1827). **Travels in Mesopotamia**. Vol. I, London.
- Canlı, T., (2019). **Arap Edebiyatında Seyahatname ve İbn Fadlân’ın Seyahatnamesi**. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.
- Cevad, A., (1314). **Memalik-i Osmaniyye’nin Tarih ve Coğrafya Lügatı**. c. 3, İstanbul: Kısır Matbaası.
- Chesney, G. F. R., (1868). **Narrative of the Euphrates Expedition Carried on By Order of the British Government During the Years 1835, 1836, and 1837**. London.
- Çağrıçı, M., (2009). “Seyahat”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c. 37, s. 7-9.
- Çerme, T., (2009). “Mardin Şehrinin Son Ermenileri”, **Kebikeç Dergisi**. Sayı: 27, 99-106.
- Dictionary of National Biography**. (Ed. Leslie Stephen-Sidney Lee), Vol. 31 [s. 192-193], 7 [s. 202-203], 20 [s. 211-212], 10 [s. 195-198], (1886/1892).
- Dinç, F., (2021). “İslam İnşâ Hukukunun Mardin Kent Mekânına Yansımaları”, **Mukaddime Dergisi**. c. 12, Sayı: 2, s. 307-346.
- Erkanal, H., “Mezopotamya’ya Açılan Kapı: Nusaybin”, (Haz. İbrahim Özcoşar), **Makalelerle Mardin I Tarih-Coğrafya**, c. I, s. 1-16.
- Fletcher, J. P., (1850). **Notes From Nineveh, and Travels in Mesopotamia, Assyria, and Syria**. Philadelphia.
- Fraser, J. B., **Mesopotamia and Assyria, From the Earliest Ages to the Present Time; With Illustrations of Their Natural History**. London.
- Gemi, A., (2016). “Arap Edebiyatında Seyahatname/Rihle Türü Bağlamında Meşhur Arap Seyyahların Gözüyle Mardin”, **Doğu Araştırmaları Dergisi**. c. 2, Sayı: 16, s. 39-55.
- Göyünç, N., (1969). **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Gözütok, T., (2010). “19.Yüzyıl Batı Seyahatnamelerinde Ortadoğu ve İstanbul İmgesi: François René De Chateaubriand Örneği”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**. Sayı: 44, s. 97-117.
- Grant, A., (1841). **The Nestorians; or the Lost Tribes**. New York.
- Güneş, H. H., (2007). **Abdüselam Efendi’nin Mardin Tarihi**. İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın.
- Gürhan, V., (2015). “XVIII. Yüzyılda Mardin Kalesi Üzerine Bazı Tespitler”, **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**. c. 7, Sayı: 2, s. 219-233.
- Hammer, J. V., (1330). **Devlet-i Osmaniyye Tarihi**. c. 4, İstanbul: Bedrusyan Matbaası.

Zeliha KATKAY

- Heude, L. W., (1819). **A Voyage up Persian Gulf, and A Journey Overland From India to England in 1817**. London.
- Kinneir, J. M., (1818). **Journey Through Asia Minor, Armenia, and Koordistan**. London.
- Kütük, A., (2018). **Nisibis (Nusaybin) Kadim Bir Şehrin Hikayesi**. İstanbul: Divan Kitap.
- Layard, A. H., (1853). **Discoveries in the Ruins of Nineveh and Babylon; With Travels in Armenia, Kurdistan and the Desert**. New York.
- Lord Warkworth, M. P., (1898). **Notes From a Diary in Asiatic Turkey**. London.
- Nasıroğlu, M., (2010). **Batlı Seyyahların Gözüyle Mardin ve Çevresi (Mardin, Nusaybin ve Hasankeyf)**. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Nasıroğlu, M., (2012). “Yeniçağ’da Batlı Seyyahların Gözüyle Mardin”, **Batman University Journal of Life Sciences**. c. 1, Sayı: 1, s. 827-836.
- Özçoşar, İ., (2019). “Osmanlı Modernleşmesi/Merkezileşmesi ve Kriz: Mardin Çevresinde Aşiretler Zamanı”, **Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 3, Sayı: 2, 1-23.
- Özkaya, Y., (2006). “Mütesellim”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c. 32, s. 203-204.
- Parry, O. H., (1895). **Six Months in A Syrian Monastery**. London.
- Rassam, H., (1897). **Asshur and the Land of Nimrod**. New York.
- Southgate, H., (1840). **Narrative of a Tour Through Armenia, Kurdistan, Persia, and Mesopotamia**. Vol. II, London.
- Şeşen, R., (1993). “Cezîre”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c. 7, s. 509-511.
- Tarduş, İ., (2020). **19. Yüzyıl İngiliz Seyahatnamelerinde Kürtler**. Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı.
- Taştemir, M., (2003). “Mardin”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c. 28, s. 43-48.
- Taylor, J. G., (1865). “Travels in Kurdistan, With Notices of the Sources of the Eastern and Western Tigris and Ancient Ruins in Their Neighbourhood”, **Journal of the Royal Geographical Society of London**. Vol. 35. s. 21-58.
- Üçel-Aybet, G., (2018). **Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazıcı, H., (2006). “Arap Gezi Edebiyatına Bir Bakış”, **Şarkiyat Mecmuası**. Sayı: 9, s. 99-121.
- Yazıcı, H., (2009). “Seyahatnâme”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**. c. 37, s. 9-11.
- Yılmaz, İ., (2009). “Kültürel Zenginlik Bakımından Mardin”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**. c. 9, Sayı: 1, s. 51-70.
- Yılmaz, Ö., (2013). “Osmanlı Şehir Tarihleri Açısından Yabancı Seyahatnamelerin Kaynak Değeri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**. c. 28, Sayı: 2, s. 587-614.
- Zengin, B., (1999). **Abdulgani Efendi (Abdulgani Fahri Bulduk) Mardin Tarihi**. Ankara: Afşaroğlu Matbaası.
- www.snaccooperative.com (Erişim Tarihi: 30/03/2022).
- www.britishmuseum.org (Erişim Tarihi: 30/03/2022).
- www.idref.fr (Erişim Tarihi: 31/03/2022).
- www.stringfixer.com (Erişim Tarihi: (30-31/03/2022)).
- www.tr.travelogues.gr (Erişim Tarihi: 31/03/2022).

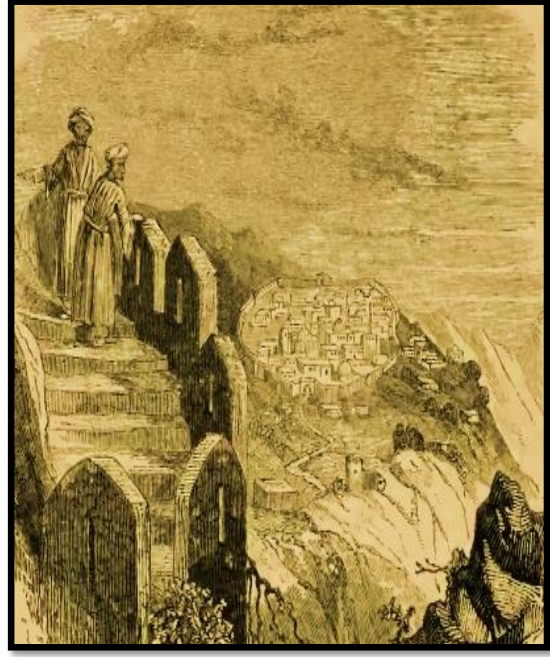
Ekler

Resim I: Mardin şehrine giriş (Buckingham, 1827: 314).

Resim II: Mardin Yakubileri (Badger, 1842: 55).

Resim III: Mardin'in görünümü (Badger, 1842: 48).

Derlemeler | Compilations

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 94-103.

**Mezopotamya’da Doğan ve Hiç Batmayan
Mardin Güneşi: Bulgur**

Derleme Makalesi / Review Article
Dr. Öğretim Üyesi Serap TOPRAK DÖŞLÜ

Mezopotamya’da Doğan ve Hiç Batmayan Mardin Güneşi: Bulgur Serap TOPRAK DÖŞLÜ¹**Özet**

Bulgur, binlerce yıl öncesine dayanan geçmişe sahip, pek çok kültür ve toplumda yer almış, ilk üretiminden günümüze kadar yöntem olarak değişikliğe uğramamış, lezzetli, besleyici ve doğal bir üründür. Bulgur sadece yemeklerin ana malzemesi olmanın dışında sevinç ve kederde, varlık ve yoklukta, yaşam ve ölümden kültürün bir parçası olarak varlık göstermiştir. Tahıl üretiminin ilk yapıldığı yer kabul edilen Mezopotamya topraklarında üretilen bulgur, hem eşsiz Mardin yemeklerinin yapımında kullanılmakta, hem de Türkiye’nin bulgur ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamaktadır. Bu derlemede Mardin bulgurunun hem beslenmedeki hem de mutfak kültüründeki önemi vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, Mardin, Mardin Bulguru, Yöresel Yemekler, Mutfak Kültürü.

The Mardin Sun That Rises and Never Sets in Mesopotamia: Bulgur**Summary**

Bulgur is a delicious, nutritious and natural product that has a history dating back thousands of years, has taken place in many cultures and societies, has not changed in method since its first production. Bulgur has not only been the main ingredient of dishes, but also has existed as a part of culture in joy and sorrow, existence and absence, life and death. Bulgur produced in Mesopotamian soil, which is considered to be the first place of grain production, is used both in the production of unique Mardin dishes and meets a significant part of Turkey's bulgur need. In this review, the importance of Mardin bulgur in both nutrition and culinary culture is emphasized.

Keywords: Mesopotamia, Mardin, Mardin Bulgur, Local Foods, Culinary Culture.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü, seraptoprak@artuklu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5455-8179.

Giriş

Bulgur tercihen *Tr. durum* buğdayının temizlenip, haşlanması, kurutulması ve kabuğundan soyularak kırılması ile elde edilen yarı hazır dayanıklı bir gıda maddesidir (Elgün vd, 2007). Anadolu'nun temel gıda maddelerinden birisi olan bulgur, Dünya'da ilk işlenen gıda maddelerinden bir tanesidir. Sözlük anlamı; kaynatılıp kurutulan kısmen kabuğu çıkarılıp kırılmış buğdaydır (Dönmez vd, 2004).

Geçmiş antik çağa kadar uzanan bulgur, Anadolu coğrafyasında doğup dünyaya yayılan evrensel bir damak tadı olma yolunda hızla ilerlemektedir. Hemen her evin mutfağında pişen, kısa sürede karnımızı doyuran, üstelik sayısız yararıyla sağlık veren bulgur bazı kaynaklarda 4 bin, bazı yeni araştırmalarda ise 10 bin yılı aşan köklü bir tarihe sahiptir. Dünyanın ısı ile işlenmiş ilk ürünü sayılabilecek bulgurun adı Eski Ahit'te ve İncil'de de geçmektedir. (Anonim, 2016). Babil, Hitit, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında pişirilip kurutulmuş buğdayın kullanıldığı çeşitli belge ve kazılarda görülmüştür. Ayrıca, bulgur Moğol ordularının savaş erzakları arasında da bulunmaktaydı (Polat, 2010). Anadolu'da 3000 yılı aşkın süredir yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bugün Avrupa'dan Amerika'ya, Ortadoğu'dan Asya'ya kadar birçok ülkede tüketilmekte ve her dilin yapısına göre farklı telaffuz edilmektedir. Fransızca'da "boulgour", Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde "burghoul", Uzakdoğu civarında "balgour" gibi isimlerle bilinmektedir. Ama sonuçta dünyadaki tüm dillerde bulgur olarak telaffuz edilmektedir (Anonim, 2016).

Bulgur, Anadolu mutfağındaki en temel besin maddelerinden bir tanesidir. Anadolu'da her evde mutlaka yer almasından dolayı yokluktan ve fakirlikten dolayı keşfedildiği düşünülse de Anadolu yaşam kültürünün bir parçasıdır. Davetlerde, kutlamalarda, bayramlarda, doğumlarda, yaşamın en özel ve önemli anlarına hep bulgur veya bulgurlu ürünler eşlik etmiştir (Ören vd, 2021). Bulgur hem sıradan bir günde aile halkının günlük beslenme ihtiyacını karşılamak için hem de çok değer verilen misafirleri ağırlamak için kullanılabilir. Bir bebeğin ilk kez diş çıkardığını ilan ederken, bayram günlerinde bayramlaşmaya gelen misafirlere, düğünlerde mutluluğa ortak olanlara, cenazede kederi paylaşana, bebeğini dünyaya yeni getirmiş anneye bulgur veya bulgurdan üretilen yemekler ikram edilir. Tablo 1'de Türk Mutfak Kültüründe bulgur ile yapılan yemekler verilmiştir.

Günümüzde ve yakın tarihimizde de bulgur kültürün vazgeçilmezi ve evlerin temel ihtiyacı olmuştur. Bulgur, geleneksel ev tipi üretimde; ninelerimizin, annelerimizin buğday tanesinin toprağa düştüğü andan sofralarımızda eşsiz lezzetler olarak yer aldığı ana kadar dualarının, hayallerinin, ümitlerinin, sevgilerinin ve Allah'a olan şükürlerinin aktarılmış halidir. Birlik ve beraberliğin, kardeşlik ve dostluğun simgesidir. Buğday toprakla buluşurken, hasat edilirken, kaynatılıp güneşte kurutulurken, dövülürken, öğütülürken ve elenirken bir olmak gerekir. Büyüklerimiz buğdayı elleri ile işlerken ellerinin tersiyle bile itmekten imtina ederlerdi. Çünkü bu hareket onlar için nankörlük demektir. Ola ki Yaradan'ın insanlara verdiği bu güzel nimeti insanlar beğenmemiştir ve sonraki dönemlerde bu güzel nimetten mahrum bırakılırlar. Sofralarda bulgur bolluğun ve bereketin simgesidir. Bulgurdan yapılan yemekler hiçbir zaman az ya da tek kişilik olmamıştır. Pilav, kısır, içli köfte ve çiğ köfte gibi bulgurdan yapılan yemekler hep kalabalık sofraların yemeğidir. Zor ya da kolay, basit ya da meşakkatli, bulgur yemekleri, bayramlarımızın, cenazelerimizin, davetlerimizin, düğünlerimizin, kutlamalarımızın, toplantılarımızın, ya da günlük beslenme ihtiyacımızın karşılanmasında kullanılmıştır. Bu nedenle bulgur hüznümüzün, sevincimizin, kederimizin, mutluluğumuzun ortağıdır. Bizi hiç yalnız bırakmayan bir dost gibi her zaman yanımızdadır, hayatımızın bir parçasıdır (Ertaş, 2017).

Tablo 1. Türk Mutfak Kültüründe İçeriğinde Bulgur Olan Yemekler

Çorbalar	Salatalar	Sebze Yemekleri	Balık Yemekleri	Köfteler ve Kebaplar	Dolmalar	Pilavlar	Tatlılar
Ayran Çorbası	Batırık	Bulgur Aşısı	Balıklı Bulgur Pilaki	Analı Kızlı	Ayva Dolması	Ana Kız Pilavı	Düğülü Haşhaş Tatlısı
Bulgur Çorbası	Kısır	Bulgurlu Fasulye	Bulgurlu Sazan	Bulgurlu Köfte-Çiğ Köfte	Biber Dolması	Tel Şehriyeli Pilav	Aşure
Bulgurlu Soğuk Çorba	Pancar Yemeği	Bulgurlu Patates	Hamsi Pilavı	Çiğer Taplaması	Domates Dolması	Alaca Pilavı	Kesme Bulamacı
Bulgurlu Yaz Çorbası	Patlıcan Salatası	Fasulye Kavurması	Palamut Bulgur Pilaki	Hindili Bulgur Köftesi	Efelek Dolması	Baklalı Bulgur Pilavı	Mısır Usulü Bulgurlu Tatlı
Ezogelin Çorbası	Sebzeli Tarator	Ispanak Kavurması	Balıklı İçli Köfte	Fellah Köfte	Katıklı Dolma	Bulgur Pilavı veya Mantısı	Kırma
Düğürçük Çorbası	Sebzeli Bulgur Salatası	Kabak Kavurması		İçli Köfte	Küllah Dolması	Börülceli Bulgur Pilavı	Bulgur Helvası
Kurşun Aşısı	Bulgurlu Bahar Salatası	Lahana Kapuska		Kadınbudu Köfte	Lahana Sarması	Domatesli Bulgur Pilavı	
Mercimekli Bulgur Çorbası	Buğday Salatası	Maydanoz Yemeği		Patates Köftesi	Lor Dolması	Ebegümeçli Bulgur Pilavı	
Toyga Çorbası	Rokalı Başbaş Salatası	Semizotu Yemeği		Sini Köfte	Patlıcan Dolması	Erikli Bulgur Pilavı	

Kaynak: (Yenici, 1997; Çıkla, 199; Işık, 2003; Gürsoy, 2005; Şeren-Karakuş vd, 2008; Halıcı, 2009; Kenar, 2016; Ardıç Yetiş, 2020)

Mardin, binlerce yıllık geçmişe sahip, sayısız kültür ve dinlere ev sahipliği yapmış bir coğrafyada yer almaktadır. Türk, Kürt, Arap Süryanileri, Süryani Katolik, Keldani, Ortodoks Yezidiler ve Ermeniler bölge kültürünün ana yapı taşlarını oluşturmuşlardır. Bu kültürel zenginlik yemek kültürüne olumlu etki yaparak özgün bir mutfak oluşmasını sağlamıştır. Binlerce yıldır acıları sevinçleri birlikte paylaşmış halkların birbirinden etkilenmemeleri mümkün değildir. Bu etkileşim sonrasında farklı inanışlara sahip olsalar da yemek kültürleri arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Günümüzde Mardin’de birçok kültüre ait yemekler belirli restoranlarda bulunabilmektedir. Bu da söz konusu yemeklerin tanıtılması ve tadılmasında olumlu bir olanak sağlamaktadır. Tarımda buğday yörenin coğrafyasına uygun olduğu için önemli miktarda üretilmektedir. Bu üretim yoğunluğu Mardin mutfağında bulgurun ön plana çıkmasına yol açmıştır. Bulgurdan yapılan içli köfte, çiğ köfte ve pilav en çok tercih edilen yemek türlerinin başında gelir (Sabbag, 2015).

Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Raporunda “Bulgurun hammaddesi durum buğdayı olduğu için, sadece durum buğdayının yetiştiği ülkelerde bulgur üretimi yapılmaktadır. Özellikle göç yolları vasıtasıyla artan kültürel etkileşim sayesinde dünyada bulgur tüketimi artmaktadır. Dünyanın en büyük bulgur ihracatçıları sırasıyla Türkiye, Belçika, ABD, Almanya ve Fransa’dır. Ülkelerin son 5 yıldaki bulgur ihracatındaki yüzdeler

değişimin son 1 yıldaki ihracatlarındaki yüzdelerdeki değişim oranına bakıldığında, en yüksek değeri Türkiye'nin aldığı görülmektedir”, denilmektedir. Birleşmiş Milletlerin 2018 yılı verileri incelendiğinde Türkiye diğer rakiplerini arkada bırakarak dünyanın en büyük bulgur üreticisi ve ürettiği bulguru ihraç eden ülkesidir (Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Merkezi, 2019; Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Raporu, 2021). Bulgur her buğdaydan üretilmediği için makarnalık sert durum buğdayından üretilen bulgurun beklentileri karşılamaından dolayı pek çok ülke bulguru ithal etmektedir. Dünyada bulgur ithal eden pek çok ülke mevcuttur. Ortadoğu ülkelerinden Avrupa ülkelerine kadar pek çok ülke bulgur ithal etmektedir.

“Dünyada bulgura olan talep, dünya nüfusunun artması ve küreselleşen dünyanın farklı yemek alışkanlıklarına olan ilgisi ve yüksek “sağlıklı beslenme” sektörünün yükselişiyle birlikte, bulgurun ucuzluğu, besleyiciliği, kolay hazırlanması, farklı yemek türlerinde kullanılabilmesi, uzun süre kullanılabilmesi gibi özellikleriyle paralel olarak sürekli bir artış göstermektedir.” (Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Raporu, 2021). Bu artışın sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz. Bulgur, bağırsakların çalışmasında oldukça etkilidir. Kandaki yağ oranını düşürdüğü bilinen lifler bakımından zengindir. Bu liflerden dolayı zor sindirilir. Yüksek enerjiye sahip olmasına rağmen glisemik indeksinin düşüktür, bu nedenle kandaki şeker oranını yavaş yükseltir. Beriberi hastalığı gibi sinir ve sindirim sistemi hastalıklarının önlenmesinde önemli rol oynayan B1 vitaminlerinin yapısında bulundurulur. İçerdiği folik asitler dolayısıyla hem hamilelik hem de erken çocukluk dönemlerinde oldukça önemli bir gıdadır. Kolesterol içermediği, doymamış yağ bulundurduğu ve toplam yağ oranı düşük olduğu için kalp dostudur. Pek çok tahılda bulunan ve vücudumuzun ihtiyacı olan minerallerin emilimine engel olan fitik asit bulunmaz. Yapısında bulunan lifler ve minerallerden dolayı sindirim sisteminin çalışmasına destek olur. Radyasyona karşı direnç göstermesinden dolayı olası nükleer savaş ve sorunlarda hem askeri hem de sivil amaçlar için besin maddesidir. İşlenmiş bir gıda olmasına rağmen rüşeymin bertaraf edilmediği için besleyiciliği azalmaz.” Tablo 2’de buğdaydan elde edilen bazı ürünlerin besin değerleri verilmiştir.

Tablo 2. Bulgur, Pirinç, Makarna ve Kepekli Bulgur için Besin Değerleri

Besin Öğeleri (100 g Pişmemiş)	Bulgur	Pirinç	Makarna	Kepekli Bulgur
Enerji (kcal)	338	329	338	320
Karbonhidrat	70,2	74,0	71,4	60,8
Protein (g)	12,2	6,7	10,0	13,0
Yağ (g)	0,86	0,70	1,40	2,30
Posa (lif g)	8,2	3,0	5,2	13,3
Potasyum (mg)	328,5	96,7	192,6	353,7
Kalsiyum (mg)	14,8	3,7	12,2	18,7
Fosfor (mg)	226	99	121	224
Demir (mg)	1,30	0,60	1,60	2,67
B1 Vitamini (mg)	0,31	0,10	0,30	0,30
B2 Vitamini (mg)	0,07	0,02	0,04	0,08
Niasin (mg)	4,1	2,3	3,9	4,5
Kolesterol (mg)	0	0	0	0
GI Değeri	48	98	60	60

Kaynak: (Kenar, 2016; Ardıç Yetiş, 2020).

Karmaşık bir üretim sürecine sahip bulgurun tüm dünyadaki ana üretim merkezi Türkiye'dir. Ülkemiz de bulgurun üretimi Bulgur Tebliği'ne göre uygun bir şekilde yapılmaktadır. Bulgurda kullanılan buğdayın çeşidi ve kalitesi ile pişirme teknikleri ve kurutma sıcaklıkları ürün kalitesini etkilemektedir. Kaliteli bir bulgur üretimi için durum buğdayı tercih edilmektedir. Bu nedenle tercihen makarnalık buğdayın önce haşlanıp sonra kurutulup, öğütülmesiyle hazırlanmaktadır.

“Ülkemizdeki 113 adet bulgur üretim tesisinden 12'si Mardin'de bulunmaktadır. Sektörde toplam yedi çeşit ürün üretilmektedir. Bunlar; pilavlık, orta pilavlık, iri pilavlık, köftelik, sefer kitel, aşurelik ve şiş çeşitleridir (Acıbuca ve Doğan, 2021). Ülkemizde en çok tüketimi olan pilavlık bulgurdur ve onu orta pilavlık ve köftelik takip etmektedir.” (Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Raporu, 2021).

Ülkemizde bulgurun sanayi tipi üretimi I. Dünya Savaşı sırasında ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla Karaman'da başlamış, 1990 yılında sırasıyla Karaman, Gaziantep, Mersin ve Çorum en yüksek üretimi gerçekleştiren illerimiz olmuştur. 1984 yıllarında 722.000 ton olan bulgur üretimi, 1992 yılına gelindiğinde 856.000 ton, 2020 yılında ise 1063.000 tona yükselmiştir. Ülkemizde son 10 yıl içerisinde hızla gelişen bulgur sektörünün 1.2 milyon tonun üzerinde üretim yaptığı tahmin edilmektedir. Bulgur üretiminin büyük bir kısmı Güneydoğu Anadolu'daki illerde yapılmakta olup sırasıyla Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Diyarbakır olmak üzere ayrıca Karaman, Mersin ve Konya illerinde üretim tesisleri mevcuttur. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Organize Sanayi Bölgesinde üretim yapan firma yoğunluğu bulunmaktadır (Acıbuca, 2021).

Mardin'de üretilen bulgur, ilin sahip olduğu bereketli kırmızı toprağı nedeniyle farklılık göstermektedir. Mardin bulguru, piştikten sonra beyazlaşan diğer bölge bulgurlarına göre kehribar sarısı bir renk almaktadır. Başka bir deyişle, sert durum buğdayının rengi kaybolmayıp bulgura kendi rengini vermektedir. Ayrıca, Mardin bulgurunun sahip olduğu rahya bu bulguru diğer bölge bulgurlarından ayırmaktadır.

Bulgurun, insanoğlunun ilk işlediğı gıda maddelerinden biri olduğu kabul edilmektedir (Can vd, 2014; Akçi ve Çiftçi, 2016). Üretim yöntemi binlerce yıllık serüvene sahip olmasına rağmen değişime uğramamıştır. Sert buğday (*Triticum durum*), taş ve yabancı maddelerden ayrıldıktan sonra yıkanarak temizlenir, temizlenen buğday suyunu tamamen çekene kadar pişirilir, sert ve kuru hale gelene kadar kurutulur, değirmenlerde ezilerek kırılır, tane büyüklüğüne ve kullanım amacına göre eleklerden geçirilerek sınıflandırılır (Certel ve ark., 1989; Elgün ve Türker, 2005). Her bulgur yemeğinin kendine has bir bulgur çeşidi vardır. Bu üretim süreci bulgura sahip olduğu eşsiz besin özelliklerini kazandırmaktadır. Pişirme suyunun tamamen çektilmesi suya karışan besin maddelerinin suyla birlikte kaybedilmesini engellemektedir. Ön pişirme işlemi buğdayı metabolik sindirime daha uygun hale getirmektedir. Buğdayın pişirildikten sonra tam kurutulması bir çeşit pastörizasyon işlemi olduğundan dolayı uzun süreler bozulmadan saklanılmasına, böcek ve haşerelere karşı dirençli olmasına olanak sağlamaktadır (Bayram ve Öner, 1996; Polat, 2010). Bunların dışında hazırlanması ve saklanması için herhangi bir koruyucu kimyasal eklenmediğı için doğal ve sağlıklı bir üründür.

Sağlıklı beslenme bakımından taşıdığı faydalar, uzun süreli depolanabilmesi, doğal ve katkısız üretilebildiğı için bulgurun, dünya genelinde giderek kullanımı daha da cazip hale gelmekte ve tüketimi giderek artmaktadır. Bulgur, yüksek protein ve gluten içermesi, kendine has sarı renge sahip olması, dayanıklılığı ve sertliğinden dolayı durum buğdayından üretilmesi tercih edilir. Bulgur lif, protein, kalsiyum, vitaminler, demir, B1 vitamini ve niasin içeriğı

bakımından oldukça zengin bir besindir. Bu nedenle bulgur tam tahıl olarak kabul edilen bir besindir (Aslan vd, 2015).

Bulgur tüketicileri bulgurun doğal olanının, yani kehribar renginde olan bulgurun lif ve besin değeri yönünden zengin olduğunu belirtmişlerdir. Bulgurun işlenme oranı ile bulgurun yapısında bulunan lif, B grubu vitaminleri, demir, çinko, magnezyum gibi önemli mineraller arasında bir bağlantı olduğunu ifade eden bulgur tüketicileri, işleme oranı arttıkça bu besin değerlerinin azaldığını aktarmışlardır. Besin değeri zengin bulgurun renginden anlaşılacağını ortaya çıkarmışlardır. Bulgurun pazarlanmasında, tüketim kültürünün etkili bir aracı olarak reklamın önemine vurgu yapıp, etkili reklam ile markanın itibarını sağlanması çerçevesinde kuruma olan güveninde önemli oranda artacağı belirtilmiştir. Bulgurun fiyatı; piyasa koşullarına uygun, insanların alım gücüne hitap eden ve sektördeki diğer firmalar ile rekabet edebilecek fiyatlandırma yönteminin belirlenmesinin önemli olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda bulgurun piyasa koşullarına uygun ambalaj ve paketlenmesinin önemli olduğu da ortaya çıkmıştır. Bulgurun tadı/lezzetinin çok önemli olduğu belirtilip, bulgurun kullanım alanının ve yemek gamının geliştirilmesinin ve hangi bulgur türünün, hangi yemeğe daha ve fazla tat ve lezzet katacağının araştırılması ve üretim aşamasında buna dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Raporu, 2021).

Yemek, her ne kadar bireyin fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için yapmış olduğu bireysel bir olgu gibi görünse de aslında toplumsal kültürün bir parçasıdır. Mutfak kültürü toplumların kimliği, yaşam tarzı, yeme alışkanlıkları ve özgünlüğü hakkında ipuçları veren önemli bir kültürel mirastır. Topulukların coğrafi konumu ve tarihsel gelişimi gibi faktörler, ülkelerin veya bölgelerin kendine özgü yeme biçimlerini, yemek çeşitlerini, yemek pişirme ve hazırlama yöntemlerini kapsayan mutfak kültürünü etkiler. Bunların yanı sıra yemek kültürünü coğrafi şartlar, çevresel koşullar ve ekonomik imkânlar derinden etkilemektedir. Bu nedenle her toplumun kendine has bir yemek kültürü oluşmaktadır. Sadece yemek olarak yaşadığımızda yer almayan bulgur için türküler, maniler yakılmıştır. Ayrıca, bulgur derdimizi veya sevincimizi anlatan atasözlerinde, hatta haberci özelliği taşıdığı düşünülen rüya tabirlerinde bile yerini almıştır.

Dünya’da gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkeler için tarım sektörü ekonomik, sosyal ve politik açıdan oldukça önemlidir. Mardin, coğrafi konum ve sahip olduğu iklim özellikleriyle Türkiye’nin önemli tarım şehirlerinden biridir. Tarımsal ürünler içerisinde ise Coğrafi Tescil Belgesi almış Mardin Bulguru, Mardin tarımının başarılı ürünlerindedir. Topraklarının %95.0’in üzerinde tarıma elverişli sulanabilir arazi varlığı ve kirlenmemiş doğası ile Mardin ili tarımsal faaliyetler açısından Türkiye’de önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. İşlenen arazilerin önemli bir kısmının ova kesiminde bulunması özellikle yeni teknolojilerin kullanımı açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Bunun yanı sıra il sınırları içinde Mezopotamya Ovası’nın varlığı Mardin’i tarıma dayalı sektörler açısından öne çıkarmaktadır. Mardin ili sahip olduğu arazi varlığı göz önüne alındığında, tarımsal faaliyetler açısından Türkiye’de önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. İşlenen arazilerin önemli bir kısmının ova kesiminde bulunması özellikle yeni teknolojilerin kullanımı açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

İlin tarihi İpek Yolu’nda bulunması, uluslararası hava limanına ve demir yoluna sahip olması, başta Irak, Suriye ve İran olmak üzere Ortadoğu pazarına yakın olması, entegre tesislerin kurulmasına imkan vermesi, ileri tarım teknikleri kullanılarak yapılan tarım üretimi, tarımsal sanayi için ihtiyaç duyulan ham maddenin karşılanabilir olması, tarıma uygun arazi yapısının bulunması, verimlilik açısından çok önemlidir.

Her ülke kendine has kültürünü ve coğrafyasının zenginliği yansıttığı bir mutfak kültürüne sahiptir. Türkler de Osmanlı İmparatorluğu'nun görkemli mutfağı ile Orta Asya'nın sade mutfağını uyumlu şekilde bir arada bulunduran bir mutfak kültürü vardır. Dünyada bilinen sayılı mutfaklardan biri olan Türk Mutfağı, yüzlerce yıllık tarihi bir geçmişe sahiptir. Bu tarihsel süreçte meydana gelen değişimler, Türklerin zengin bir coğrafyadaki deneyimlerinden ve kültürlerarası etkileşimlerden kaynaklanmaktadır (Arlı ve Gümüş, 2007; Aslan Ceylan ve Özçelik, 2018; Öncel, 2015). Anadolu'nun zengin tarihi geçmişinde pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır ve her gelen misafir kendisinden bir şeyler hediye etmiştir. Türk Mutfağında, Selçuklulardan miras Fars mutfağının, İslamiyet'in kabulüyle Ortadoğu mutfağının, Hititlerden Bizans İmparatorluğu'na kadar pekçok medeniyetin mutfağının etkisi görülmektedir (Ardıç Yetiş, 2020).

Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan ve kültürlerin kaynaştığı, dillerin ve dinlerin bütünlüştüğü, bugüne kadar 30 medeniyete ev sahipliği yapan Mardin, eşsiz kültürü ve gizemli sokakları ve mimari yapı yapısıyla dünyada bilinen sayılı şehirler arasında yerini aldı (İflazoğlu ve Yaman, 2020; Karasu, 2013). Tarih boyunca Babil, Asur, Hitit, Urartu, Pers, Selçuklu, Emevi, Abbasi, Anadolu Selçukluları, Artuklular ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinden beri yerleşim merkezi olması nedeniyle zengin bir kültürel yapıya ve tarihi kalıntılara sahiptir. Tarihte önemli bir ticaret yolu olan İpek Yolu üzerinde yer alması nedeniyle bu yolları kullanan kervanlar şehrin ticari hayatında önemli rol oynamıştır. Bugün bu bölgede Kürt, Süryani, Türk, Ermeni gibi çeşitli etnik kökenlerin yanı sıra Musevilik, Hristiyanlık, İslam, Şamanizm, Yezidi gibi çeşitli dini inançlar bir arada yaşamaktadır (Aslan Ceylan ve Özçelik, 2018).

Türkiye'deki birçok uygarlığın yerleşim merkezi olan Mardin tarihsel süreç içerisinde bu zengin kültürel dokuyu mutfağına da yansıtmıştır. Mardin mutfağı, dünyanın en eski gıda üretim ve üretim tekniklerinin geliştirildiği Mezopotamya'nın kültürel çeşitliliğine, bölgenin tarım ürünlerine ve diğer yiyecek ve içeceklere dayanmaktadır (Yiğit ve Bucak, 2017).

Besleyici değeri yüksek, lezzetli ve dayanıklı bir besin olan bulgur Mezopotamya topraklarında üretilen buğdaydan üretilince daha güzel hale gelmektedir. Mardin'de üretilen bulgurluk buğday yüksek protein değerine sahip olması, standartlara uygun renkte olması ve aromasının diğer buğday türlerine göre daha yüksek olmasından dolayı hem üretici hem de tüketiciler tarafından tercih edilmektedir (Toprak, 2015). Türkiye ihtiyacının dörtte birini karşılayan Mardin Bulguru, 2019 yılında Türk Patent ve Marka Kurumunca coğrafi işaretle tescillenmiştir. (Türk Patent ve Marka Kurumu, 2020).

Sonuç

Bulgur, binlerce yıl öncesine dayanan geçmişe sahip, pek çok kültür ve toplumda yer almış, ilk üretiminden günümüze kadar yöntem olarak değişikliğe uğramamış, lezzetli, besleyici ve doğal bir üründür. Bulgur hüznün, sevincin, kederin, mutluluğun ortağıdır. Vefalı dost gibi her zaman insanoğlunun yaşantısına eşlik eder. Türkiye'de sevilerek tüketilen bulgur, Mardin mutfağında da apayrı lezzetlere dönüşen bir gıda olma özelliğini taşımakta ve sürdürmektedir.

Kaynakça

- Acıbuca V. (2021). **Coğrafi İşaretli Ürünlerin Pazarlanması: Mardin Bulguru Örneği**. Mardin: Mardin Sesi.
- Acıbuca V. ve Doğan Y. (2021). **Coğrafi İşaretli Ürünlerin Pazarlanması: Mardin Bulguru Örneği**. Mardin: Mardin Sesi.
- Anonim, (2016). **Gaziantep Ticaret Borsası Bulgur Sektör Raporu 2016**. Erişim adresi: <https://www.gtb.org.tr/dokuman/2016-yili-bulgur-sektor-raporu>.
- Akçi Y. ve Çiftçi V. (2016). **Bulgur consumption: studying the consumers of southeastern anatolia region**. BJSS Balkan Journal of Social Sciences, International Congress of Management Economy And Policy, s. 818-832.
- Ardıç Yetiş Ş. (2020). Türk Mutfak Kültüründe bulgurun yeri ve önemi. **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, 4:1; s. 716-728.
- Arlı M. ve Gümüş H. (2007). Soups in Turkish Cuisine Culture. 38. ICANAS. **International Congress of Asian and African Studies**, 1:1; s. 143-58.
- Aslan, S. Çimen, M. Can, Z. Öztürk, B. (2015). Mardin piyasasında tüketime sunulan bulgurların bazı fiziksel özelliklerinin türk standartlarına uygunluklarının istatistiksel kontrolü. **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**, 26; s. 15-21.
- Aslan Ceylan, J. ve Özçelik A.O. (2018). **Cuisine culture of the pearl of Mesopotamia: Mardin**, Turkey. *Journal of Ethnic Foods*, 5; s. 239-245.
- Bayram, M. ve Öner, M.D. (1996). Bulgur üretiminin bugünkü durumu ve sorunları. **Gıda Teknolojisi**, 1:8; s. 39-45.
- Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), 2019.
- Can, Z. Çimen, M. Aslan, S. Öztürk, B. (2014). Mardin ilinde üretilen pilavlık ve köftelik bulgurların kimyasal özelliklerinin türk standartlarına uygunluğunun belirlenmesi. **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**, 6:23; s. 7-11.
- Certel, M. Mahnke, S. Gerstenkorn, P. (1989). **Muhle Mischfuttertechnik**, 126;414.
- Çıkla, F. (1998). **Çukurova Yemekleri**. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Dönmez, E. Salantur, A. Yazar, S. Akar, T. Yıldırım, Y. (2004). Ülkemizde bulgurun yeri ve bulgurluk çeşit geliştirme. **Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi**, 13:(1-2); s. s. 71-75.
- Elgün, A. Türker, S. Bilgiçli, N. (2007). **Tahıl Ürünleri Teknolojisi Ders Kitabı**. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Elgün, A. ve Türker, S. (2005). Konya :Agricultural Faculty Press.
- Ertuş, N. (2017). A comparison of industrial and homemade bulgur in Turkey in terms of physical, chemical and nutritional properties, **Chemical Industry & Chemical Engineering Quarterly**, 23:3; s. 341-348.

- Gürsoy, D. (2005). **Kuzeyden Güneye Doğudan Batıya Yöresel Mutfağımız**. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Halıcı, N. (2009). **Türk Mutfağı**. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Işık, N. (2003). **Bulgur Yemekleri**. İstanbul: Aysu Ofset Duru Bulgur Yayınları.
- İflazoğlu, N. Yaman, M. (2020). Yöresel Mutfakların Gastronomi Turizminde Yer Alma Durumu: Mardin Yerel Restoran Menülerinin İncelenmesi. **Journal of Tourism and Gastronomy Studies**, 8:3; s. 1943-1957.
- Karasu, A. (2013). **Türkiye'de İzlenen Turizm Politikaları: Mardin Turizmine Yansımaları** (Yüksek lisans tezi). Düzce: Düzce Üniversitesi.
- Kenar, S. (2016). **Tarihinden Tarifine Bulgur**. İstanbul: Doğan Kitap.
- Mardin Bulgurunun Markalaştırılması Fizibilite Raporu**, Eylül 2021.
- Öncel, S. (2015). Turkish Cuisine And An Assessment On Its Future. **Journal Of Tourism And Gastronomy Studies**, 3:4; s. 33-44.
- Ören, Ş. Arman, A. Erdem, Ö. (2021). Anadolu Mutfak Kültüründe Gastronomik Kimlik Unsuru Olarak Bulgur ve Bulgur Yemekleri. **Türk Turizm Araştırmaları Dergisi**, 5(3): s. 1961-1981.
- Polat, C. (2010). **AB Uyum Sürecinde Şanlıurfa İli Bulgur Sanayinin Mevcut Durumu Ve Geleceğe Yönelik Beklentileri Üzerine Bir Araştırma** (Yüksek lisans tezi). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.
- Sabbağ, Ç. (2015). **Fırat'tan Volga'ya Medeniyetler Köprüsü**. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.
- Şeren Karakuş, Ş. Küçükkömürler, S. Ekmen, Z. (2007). **Türk Kültüründe Bulgur**. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 38. ICANAS, 10-15 Eylül, s. 1179-1190, Ankara.
- Toprak, L. (2015). **Mardin ve Yemek Kültürü**. Mardin: Artuklu Yayınları.
- Türk Patent ve Marka Kurumu (2020). Mardin İlinin Coğrafi İşaretli Ürünleri. Alındığı Üzanti: <https://www.ci.gov.tr/cograf-i-isaretler/liste?il=47>
- Yiğit, S. Bucak, B. (2017). **Yöresel Ürünlerin Destinasyon Pazarlamasına Etkisi: Mardin Bulguru İçin Bir Model Önerisi**. 18. Ulusal Turizm Kongresi, Mardin.
- Yenici, G. (1997). **Geçmişten Günümüze Yöresel Türk Mutfağı**. İstanbul: Yenici Kitabevi.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 105-115.

Derleme Makalesi / Review Article

Yüksek Lisans Öğrencisi Engin ARSLAN

18. ve 19. Yüzyılda Mardin’de Faaliyet Gösteren Katolik ve Protestan Misyoner Okullar***Engin ARSLAN¹****Özet**

Misyonerler, faaliyetleri döneminde birçok alanda etkili olmaya çalışmışlardır. Eğitime ve okul açmaya daha fazla odaklanmaları, eğitimin toplumda değişimi en kısa sürede gerçekleştiren bir mekanizma oluşundan kaynaklıdır. Hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen eğitimler toplumda etkisini ve değişimini en etkili ve hızlı bir sürede göstermektedir. Bu sebeplerden ötürü misyonerlik faaliyetleri daha çok okul kurumu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada, 18 ve 19. yüzyıllarda Mardin’de misyonerlerin eğitim faaliyetleri, çeşitli devlet arşiv kayıtları, misyonerlerin tutmuş olduğu rapor ve kayıtları, Osmanlı arşivi ve basılı kaynaklardan elde edilen veriler ışığında misyonerlerin açmış oldukları okullar, okullarda bulunan öğrenci sayıları ve misyonerlerin eğitim faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Misyoner, Mardin, Eğitim, Yabancı Okullar, Osmanlı.

Catholic and Protestant Missionary Schools Operating in Mardin in the 18th and 19th Centuries**Abstract**

Missionaries have tried to be influential in many areas during their activities. Their greater focus on education and opening schools is due to the fact that education is a mechanism that makes the change in society within the shortest time. The trainings having been carried out in line with the targets show their impact and change in the society effectively and quickly. For these reasons, missionary activities have been mostly carried out through the school institution.

In this study, the educational activities of the missionaries in Mardin in the 18th and 19th centuries, various State archive records, the reports and records kept by the missionaries, the Ottoman archives and the schools they have opened with the light of the information obtained from the printed sources, the number of students in the schools and the educational activities of the missionaries have been mentioned.

Keywords: Missionary, Mardin, Education, Foreign Schools, Ottoman.

* Bu çalışma, 19. Yüzyılda ABD Misyonerlerinin Mardin Süryanilerine Yönelik Faaliyetleri isimli makale ve “Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümünde hazırlanan “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Mardin Sancağı’nda Eğitim” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Bölümü, maivuslata@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5532-4166.

Giriş

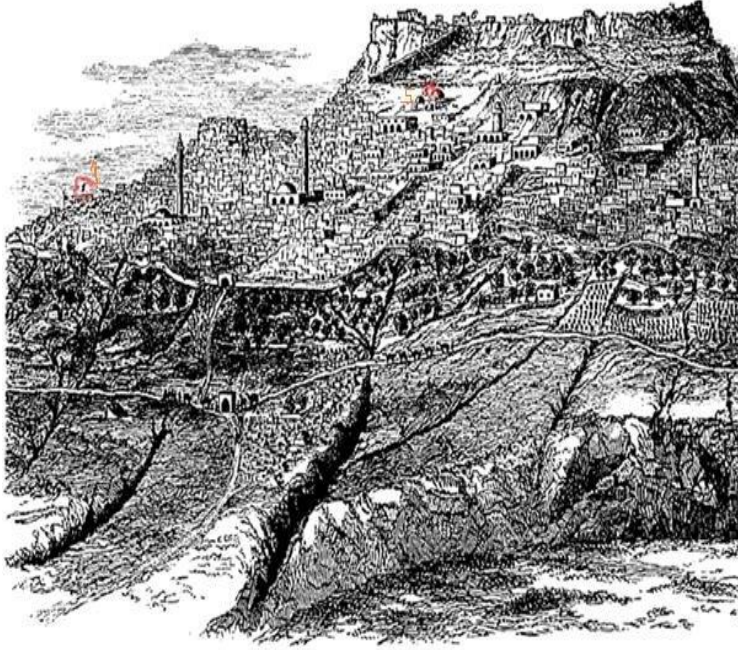
Her ne kadar dinlerine insan kazandırmak gayesi ile yola çıkmış olsalar da misyonerlerin asıl gayeleri, Osmanlı toprakları üzerinde özellikle azınlıkların fazla olduğu bölgelerde bu faaliyetlerini gerçekleştirerek Osmanlı hükümetine karşı asıl emellerini gerçekleştirmek olmuştur. Osmanlı topraklarında yaşayan halkın az da olsa bir dine mensup üyelerden oluştuğu bilinmektedir. Bunu bilen misyonerler, Müslüman dinine mensup tebaa üzerinde etkin olmaya çalışmışlardır. Yapılan propagandaların devlet tarafından desteklenmediği ve güçlü İslam düşüncesinde etkin olmağı için asıl gayelerine ulaşamamışlardır (Açıkses, 2003).

Dinlerin katı kuralları, din değiştirme yönünde verilen cezalar sebebiyle misyonerler faaliyetlerini daha çok Mardin bölgesinde Ermenilerin ve Süryanilerin yaşadığı bölgelerde insanî amaçlı okullar açmak, hastaneler kurmak gibi amaçlarına göre hizmet vermişlerdir (Özdemir, 2009). Protestanlığı ciddi anlamda açmış oldukları okullar ile yaymaya çalışmışlardır.

1. Mardin’de Faaliyet Gösteren Misyoner Okullar

Misyonerlik tarihi, Hristiyanlığın doğuşuna kadar izlenebilir. Böylece ilk misyonerler St. Paul ve St. Pierre olarak gösterilmektedir. Hristiyanlık bu iki havari vasıtasıyla dünyanın birçok ülkesine getirilmiştir (Tozlu, 1999).

Osmanlı toprakları üzerinde İngiltere, Amerika, İtalya, Avusturya, Fransa, Almanya, Rusya, Bulgaristan ve İran devletleri çeşitli okullar açmışlardır. Bu okullardan Mardin bölgesinde faaliyet gösteren misyoner okullar üzerinde durulacaktır.

MARDIN, EASTERN TURKEY.

Gravür 1. Mardin'deki Misyoner Eğitim Kurumları ve Müslüman Okulu (Herald, October 1875).

Gravürde ilk daire içine alınmış yerin solundan birincisi ruhban okulu, ikincisi ise kadınlar ve kızlar için eğitim okulu ve iki kadın misyoner odasının bulunduğu iki katlı binadır. Binalar 1869 ve 1871 yılları arasında inşa edilmiştir. Gravürdeki beşincisi ise Müslüman mektebidir (Herald, 1875). Mişkin (Meşkin) Kapı'da Protestan misyonerlere ait faaliyetler yürüttükleri, bu misyoner okullarda eğitim kurum faaliyetleri ile birlikte; hastahane, yetimhane, eczahane ve misyonerlerin konaklama olarak kullanacakları yerler olarak düzenlenmektedir (Özcoşar, 2009). Bu ifade incelendiğinde, Mişkin Kapının bir numara ile gösterilen yer olduğu anlaşılmaktadır.

1.1. Amerikan Okulları

Bu amaçla Osmanlı sınırında çalışmaya başlayan ilk görev, "Amerikan Dış Misyona Komisyonu (ABCFM)" idi. 1810 yılında ABD'nin Boston şehrinde kurulan bu misyonun Anadolu'daki ilk öncüleri Levi Parsons ve Pliny Fisk olmuştur. Bu öncü misyonerler 1820 yılında İzmir'e gelerek, faaliyetlerinin ilk hedefi olan "Kutsal Topraklar" Kudüs'e taşınmışlardır. Bu misyonerlerin seyahatleri, ABCFM'nin ünlü sekreteri Rufus Anderson, Eli Smith, William Goodell, William Schuffler, Elias Riggs, Cyrus Hamlin, Benjamin Schneider ve H.G.O. Dwight ile devam etmiştir. Cemiyet bu hareketlerden sonra Osmanlı Devleti'nde

hızla örgütlenmiş ve 1870 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her yerinde okulları, kiliseleri, hastaneleri, eczaneleri, yetimhaneleri ve misyonerleriyle en etkili misyoner grubu haline gelmiştir. ABCFM, 1870'de kurulan başka bir Amerikan misyonu olan Presbiteryen Yabancı Misyonları ile çalışmaya başladı. ABD'de Osmanlı sınırında çeşitli faaliyetlerde bulunan 20'ye yakın misyon bulursa da en etkilisi ABCFM'dir (Kieser, 2005).

Amerikan misyonerler, 1840'lı yıllara ilişkin araştırmaları sonucunda, kendileri için Osmanlı topraklarındaki en önemli kaynağın Ermeniler olduğu sonucuna vardı. Bu sıralarda, ABD misyonu o kadar Ermeni odaklı hale geldi ki, adı "Ermeni Misyonu" olarak değiştirildi (Kocabaşoğlu, 2000).

1.1.1. Amerikan Erkek Okulu

Mardin'in Meşkinan (Mişkin) bölgesinde 1863-1864 yılları arasında inşa edildiği düşünülen okul, 1903 yılında 37 öğrenci ile faaliyetlerine başlamıştır. Pernot ifadelerinde, Mardin'deki Amerikan misyon okulunun 1912'de 21 öğrencinin yatılı olmak üzere 45 öğrencisi olduğunu belirtmiştir (Şişman, 2002).

Okulun ruhsat tarihi 28 Mart 1894 (16 Mart 1310) idi. Okul lise düzeyindedir ve izin alınmadan önce küçük bir mekânda sadece 20 öğrenci ile eğitim yapılmıştır (Vahapoğlu, 1990). 1887-1888'de okulun 48 öğrencisinin 37'si Protestan Ermeni, 5'i Yakubi, 1'i Gregoryen Ermeni ve 5'i Katolik'ti. 19. yüzyılda ise Müslüman çocukların Amerikan okullarında eğitim görmeleri son derece nadirdi. İkinci meşrutî monarşiden sonra ve daha geniş anlamda Cumhuriyet döneminde Müslüman çocuklar Amerikan okulları aramaya başladılar (Kocabaşoğlu, 2000).

Okulun kurucusu olan, Dr. Caleb Frank Gates, Mardin'de 20 yıla yakın bir süre misyonerlik yapmıştır ve Mardin'e geldiğinde henüz 24 yaşındaydı. Gates, "Kimse dilini öğrenmeden o ülkede yaşamamalı" diyerek Mardin'de kaldığı süreç içerisinde Türkçeyi öğrenmiştir (Açıkses, 2003).

1.1.2. Amerikan Kız Okulu

1864 -1865 yılları arasında Mardin merkez Mişken (Mişkin) semtinde bir Amerikan apartmanında açılmıştır. 1883'te İstanbullu Saint George Wood'un yazdığı bir makalede, kız okullarında 30 öğrencinin bulunduğu ileriki yıllarda ise öğrenci sayılarının giderek arttığını belirtmiştir (Misyoner Herald, 1883). 28 Mart 1894 ruhsat tarihi olan mektebin eğitim dili Arapçadır (Yıldız, 2014). Amerikan Kız Okulundaki öğrenciler ruhsat tarihi ile Süryani, Katolik ve Protestan dinine mesup 40 öğrenciden oluşmaktaydı. 1896 yılında mevcut koşullar

nedeniyle okul üç mezun verebilmiştir (The Missionary Herald, 1896, s.488). Pernot, 1912 yılında Mardin Amerikan Kız Okulu'nda 50 öğrencinin okuduğunu belirtmiştir (Şişman, 2002).

Okulun kuruluşu hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte açılış tarihi 1864-1865 olarak kaydedilmesine rağmen, Bay Williams'ın mektubunda misyonerlik çalışmalarını desteklemek için Mardin'de bir kız okulunun tamamlandığı tarih 2 Eylül 1868'dir. Diyarbakır Protestan cemaatinin en zengin üyesi Diyarbakır Kilisesi mensubu Kwaja Jacob, misyonerlere Diyarbakır'da okul açmak isterlerse kendilerine kendi evlerini vermelerini ve içeride küçük bir evde yaşamalarını önermiştir. Ancak Mardin'de bir misyoner okulu açmaya karar vermiştir (The Missionary Herald, 1869). Alan ise bazı Osmanlı arşiv belgelerinde mektebin kuruluş tarihinin 1863, bazılarında ise 1869 olarak kaydedildiğini vurgulamaktadır (Alan, 2006).

1863 yılında eğitime başlayan Amerikan Kız Okulu binası 1874 yılında inşa edilmiştir. Eğitim faaliyeti döneminde Mrs. Dodi, okulun müdürü olarak görev yapmıştır. Mardin'de eğitim faaliyeti gösteren Amerikan kız mektebinde eğitim süresi 3 yıl olup yatılı eğitim uygulamıştır. Bu okula benzer okullar Türkiye'de Merzifon, Antep, Maraş, Bitlis, Erzincan ve Harput'ta da bulunmaktaydı (Oktar, 2006).

Olive Parmelee (sonradan Alpeus N. Andrus'un eşi) tarafından açılan okulun eğitim dersleri cebir, astronomi, botanik, antik tarih, müzik, fiziki coğrafya, fizik, pedagoji, ev işleri ve çocuk bakımı gibi derslerden oluşuyordu. Bu derslerin yanında Türkçe de öğrenilmesi gereken zorunlu bir yabancı dildi. 4 yıllık eğitim süresince her gün 30 dakika kutsal kitaba ayrılıyordu. Günlük aktivitelerin yanında antrenmanlar ve haftada iki gün basketbol oynanıyordu (Stone, 2011).

Amerikan Kız Okulu, özellikle Mezopotamya bölgesinde iyi derecede Hristiyanlık eğitimi almış kız nesiller gayesi ile faaliyet göstermiştir. Okulun ismi tarihsel olarak şu şekilde değişmiştir:

a- 1885 yılına kadar Women's Training School (Mardin Kadınlar Eğitim Okulu).

b- 1886-1888 yılları arasında Mardin Girls Training School (Mardin Kızlar Eğitim Okulu).

1888 yılından itibaren Mardin Girls' High School (Mardin Kızlar Yüksek Okulu), son olarak Amerikan misyonerleri tarafından tutulan çeşitli belgelerde Mardin Protestan Kızlar Yüksek Okulu ismi geçmektedir (Alan, 2006).

1.1.3. Mardin Amerikan İdadi Mektebi

1870 yılında Mardin'in Mişken Mahallesinde faaliyete başlayan misyoner ilahiyat okuludur. Mr. Ferid insiyatifinde olan okul binası Amerikan mülküdür. Amerika Elçiliği'nin Sadrazama gönderdiği 24 Mart 1891 tarihli muhtırasında okulla ilgili olarak: "20 seneden beri iyi idare edilmekte olan mektep, mezhep ve milliyete bakılmaksızın herkes için açıktır. Tam zamanlı ve yatılı öğrencilerden eğitim ücretlidir ve aynı miktarda yemek ve eğitim ücreti alınır. Ücreti ödeyemeyen öğrencilere daha sonra ödeme için senet verilmiştir." (Yıldız, 2014).

Maarif Salnamelerindeki kayıtlar incelendiğinde, 28 Mart 1893'te ruhsat aldığı tarih olarak tespit edilen okul 1870 yılında faaliyetlerine başladığı bilinmektedir. Kırk erkek ve yirmi beş kız öğrenci ile 1898'de kayıt görülürken bu sayı 1899-1900, kırk iki erkek ve yirmi üç kız öğrenciye, en son 1901 yılında kırk iki öğrenci erkek öğrencisi ile eğitime devam etmiştir (Maarif Salnamesi, h. 1316, s. 1053; h. 1317, s. 1203; h. 1318, s. 1341; h. 1319, s. 613; h. 1321, s. 507).

1.1.4. Mardin Amerikan Erkek Lisesi

Mardin Amerikan erkek lisesinde eğitim yatılı yapılmaktaydı. 1870 yılında faaliyetlerine başlayan okulda, 1. yıl kayıtlı 20 öğrencinin hepsi yatılı kalırken 2. yıl 45 öğrenciden 36'sı, 3. yıl 48 öğrenciden 20'si yatılı olarak kalmışlardır. Ücretli olan bu okulda öğrenci başına 1886-1887 yıllarında yatılı ve ders ücreti olarak toplam 94 lira 25 kuruş ödenmişken, 1887-1888 eğitim yılında öğrencilerin ders ve yatılı için toplam 78,5 lira ödenmiştir. Okulda bir öğrencinin maliyeti 1. Yıl 5 lira, 2. yıl 5 buçuk lira, 3. yıl ise 6 buçuk lira olmuştur. Öğrencilerin ödedikleri ve maliyet arasındaki farklar, yerli ve yabancı hayırseverler ve BOARD tarafından ödenmiştir. Nitekim 1885 yılında yerliler 20 lira 70 kuruş iken, BOARD katkısı 81 lira 48 kuruştur. Ertesi yıl ABCFM 1109 lira ve 99 kuruş, yurt içi ise 61 lira ve 25 kuruş katkıda bulundu. Üçüncü yılda ise yurt içi yatırım 36,5 lira, ABCFM ise 93,5 lira katkı sağladı (Kocabaşoğlu, 2000). Mardin Amerikan Erkek Okulu'nda bir Müslüman öğrencinin de okuyor olması ilginç karşılanmıştır (Stone, 2011).

1.2. Fransız Okulları

16. yüzyıla kadar dayanan Fransız mektepleri genellikle Katolik mektepler olarak özdeşleşmiştir. Rahip ve rahibelerin çeşitli tarikatlara üye olmaları ve okulları bu kişilerin açmaları bu özdeşimin kurulmasına neden olmuştur. Fransız okulları bu mezhep ve tarikat isimleriyle anılmışlardır. 1839 yılına gelinceye kadar Türkiye sınırlarında Fransızlara ait 40

okulun var olduğu ve bu okulların tamamının İstanbul'da olduğu biliniyorken 1914'e kadar bu sayı 500 Fransız okul sayısına ulaşmıştır (Sezer, 1999). Okullar bu gücü, Fransızların Türkiye'ye göndermiş oldukları öğretmen ve rahibeler sayesinde kazanmıştır (Akyüz, 1998).

Katolik misyonerlerin Mardin'deki faaliyetleri Musul misyon merkezinden yönetilmiştir. Katoliklerin Mardin'de faaliyetleri 1540'larda Ermenilere yönelik olmuştur. Katoliklerin çalışmaları neticesinde Ermenilerin büyük çoğunluğu 18. yüzyılda Katolik misyonların safına geçmiştir. 19. yüzyılda Mardin'deki Katolik misyonerlerin çalışmaları artarak devam etmiştir. 1838'de iki Capson rahibi Mardin'e geldi. 1841'de İspanyol ve İtalyan Kapuçinler Urfa ve Mardin'de kendi misyonlarını kurdular. 1850'de Katolikler Midyat'ta bir Katolik kilisesi inşa ettiler. 1884 yılında Kapuçin din adamlarının Süryani Katolik Patrikhanesi'nin altındaki geniş meydana "Patrier Kilisesi" adında bir kilise inşa etmeleri, Kapuçinlerin Mardin'de önemli bir güç haline geldiğini göstermektedir. (Özcoşar, 2009).

1630'da Kapuçinlerin Mardin'e gelmesiyle bazı Mardin Ermenileri, Katolik olmaya başlamış ve sayıları artmaya devam etmiştir. Kapuçinlerin yoğun misyonerlik faaliyetleri nedeniyle Mardin'deki Ermenilerin tamamına yakını Katoliktir. Buradaki Fransız Katolik misyonu; bir kiliseyi, kız ve erkek çocukları için okulları, yaşlılar için bir evi içermektedir. 1889'da finanse ettiği bir kilisede hizmet eden Papaz Hanus, dört dilde vaaz verebilmiştir ve iki dil konuşabilmiştir. Yine aynı kilisede Dr. Alpheus Newell Andrus, yerel halkın dil sorunlarını çözmek için İncil'in Ermeni alfabesini Kürtçeye ve Arapçaya yazılı çevirmeye çalışmıştır. (Deveci, 2006).

1.2.1. Mardin Kapuçin Mektebi

1912 yılında 152 öğrenci ile faaliyete başlayan Kapuçinlere ait erkek okulu (Ecole de garçonsdes Capucins) ilköğretim kademesinde faaliyet göstermiştir. Kapuçinlere ait okullardan faaliyetlerini en iyi şekilde yürüten okul, Kapuçin Kız Okuluydu (Ecole de Fillesdes Capucins). Eğitim dili diğer misyoner okullarından kısmen farklı olarak Fransızca yapılmaktaydı. Okul içerisinde aynı zamanda çocuk bakımevi ve destgâh bulunmaktaydı. 1912 yılında kapuçin kız mektebinde 428, çocuk bakımevinde 200, destgâhta 210 olmak üzere toplam 838 kız öğrencisi vardı. 1913 yılında bu okula bağlı manastır ve kiliselerden söz edilmektedir (Şişman, 2006).

1.3. Mardin Latin Mektebi

1860-1870 yıllarında Latinler tarafından Mardin'in merkezinde inşa edilen okulun açılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Mardin mutasarrıfının 1900 yılı ortalarında verdiği bilgilere göre Müslüman yerlilerden 5 erkek ve 1 kız çocuğunun bu okula kayıt yaptığı ve Fransızca dersi aldığı anlaşılmaktadır (Yıldız, 2014). 1871'de Musul'daki "Deyr'ül-iyad'ül-rungin" adlı bir matbaada basılan ve Mardin Latin Okulu'nda okutulan Arapça "Sagir-i Coğrafya" kitabının içeriğinin zararlı olduğu bildirmiştir. Kitabın bir nüshası Encümen-i Teftiş'e ve incelemeden sonra kitabın 61. ve 76. sayfaları arasında Ermenistan-Kürdistan sınırının belirtildiğini tespit eden teftiş dairesine gönderilmiştir. Sonuç olarak, Maarif Nezaretinden yukarıda belirtilen kitaplara derhal el konulmasına karar vermiştir.

Sonuç

Mardin bölgesinde özellikle Süryani ve Ermeniler üzerinde misyonerlik faaliyetleri başlamışken halkın güvenini kazanan misyonerler bazı Müslüman çocukları da misyoner okullarına kaydettikleri görülmektedir. Bu okullarda yerli öğrencilerin bulunduğu gibi görev alan yerli öğretmenlerin bulunduğu da görülmüştür.

Misyoner okullar Mardin bölgesinde 18 ve 19. yüzyıllarda merkezden uzak tenha ve gözlerden uzak bölgesi olan Mişken (Mişkin) mahallesinde faaliyete geçmişlerdir. Bu yerlerin tercih edilmesi, misyoner faaliyetlerinin daha rahat ve tepkileri çekmeden gerçekleştirme düşüncesinde olmakla birlikte kendilerine ait yerlerde faaliyet gösterme isteğidir. Özellikle 19. yüzyıla kadar Osmanlının içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik durum misyoner okullara müdahaleyi zorlaştırmıştır. 19. Yüzyılın sonlarına doğru modern eğitimin Tanzimat ile gelişimi misyoner eğitimlerine de bazı düzenleme ve denetlemelerin yapılması imkânı sağlamıştır.

Kaynakça**I. Tetkik Eserler**

- Açıkses, E. (2003). **Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri**, Ankara: TTK Yayınları.
- Aktürk, S. (2015). **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mardin Sancağında Eğitim**, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz, P. G. (1998). **Mardin İli'nin Merkezinde Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi**, Resim Matbaacılık.
- Alan, G. (2006). “**Amerikan Board'ın Mardin'de Yürüttüğü Eğitim Çalışmaları Çerçevesinde Mardin Kız Okulu**”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26, 27, 28 Mayıs 2006, s. 503-516.
- Deveci, Y. (2006). “**Osmanlı'dan Günümüze Mardin Ermenileri**”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26, 27, 28 Mayıs 2006, s. 553-571.
- Halfin (1992). **XIX. Yüzyıl'da Kürdistan Üzerine Mücadeleler**, Komal Yayınları.
- Kieser, H. L. (2005). **Doğu Vilayetleri'nde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938**, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 68.
- Kocabaşoğlu, U. (2000). **Anadolu'daki Amerika (Kendi Belgeleriyle 19. yy.'da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları)**, İmge Kitabevi.
- Oktar, T., Genç H. (2006). “**Osmanlı-ABD İlişkileri Bağlamında Mardin Sancağı'nda Faaliyet Gösteren ABD'ye Ait Eğitim ve Sağlık Kurumları**”, I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri 26, 27, 28 Mayıs 2006, İbrahim Özcoşar (Ed.), s. 493-501.
- Özcoşar, İ. (2006). **19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**, [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özcoşar, İ. (2009). **Merkezileşme Sürecinde Bir Taşra Kenti Mardin (1800-1900)**. Mardin: Mardin Üniversitesi Yayınları.
- Özdemir, B. (2009). **Süryanilerin Dünü Bugünü (I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler)**, Ankara: TTK Yayınları.
- Sezer, A. (1999). “**Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri**”, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16 (Özel), (Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. yılı Anısına). s. 169-184.
- Stone, F. A. (2011), **Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi**, (Çev. Ayşe Aksu), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şişman, A. (2002). “**Osmanlı Toplumunda Yabancı Okullar ve Misyonerlik Faaliyetleri**”, Türkler içinde, 14, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. s. 173-180.
- Şişman, A. (2006). **20. yy. Başlarında Osmanlı Devleti'nde Yabancı Devletlerin Kültürel ve Sosyal Müesseseleri**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Tozlu, N. (1999), “**Osmanlı İmparatorluğu’nda Misyoner Okulları**”, Osmanlı, c. V, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 329.

Vahapoğlu, H. (1990), **Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Yıldız, H. (2014), **Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayeti’nde Eğitim**, Ankara: TTK Yayınları.

II. Salnameler

Maârif Nezareti Salnâmeleri

Salnâme-i Nezaret-i Maârif-i Umumiyye, Def’a 1, Sene 1316, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezaret-i Maârif-i Umumiyye, Def’a 2, Sene 1317, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezaret-i Maârif-i Umumiyye, Def’a 3, Sene 1318, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezaret-i Maârif-i Umumiyye, Def’a 4, Sene 1319, Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezaret-i Maârif-i Umumiyye, Def’a 6, Sene 1321, Matbaa-i Amire.

III. Yabancı Eserler ve kaynaklar

The Missionary Herald, Vol. LXV, No. I, January 1869.

The Missionary Herald, Vol. LXIX, No. X, October 1875

The Missionary Herald, Vol. LXXIX, No. X, October 1883

The Missionary Herald, Vol. XCII, No. X, October 1896

Kitap Tanıtımı | Book Reviews

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 118-122.

**Adnan Demircan, Urfa-Mardin Hattı
Memleketime Dair Yazılar
(Kitap Tanıtımı / Book Reviews)**

Yüksek Lisans Öğrencisi Mihriban BİLGE

Adnan Demircan, *Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar*, (İstanbul: Beyan Yayınları 2016, 384 sayfa, ISBN: 978-975-473-682-3).

İnsan ve coğrafya arasındaki ilişki karşılıklı gelişen bir durum olmakla beraber coğrafyanın insan üzerinde çok büyük bir etkisi bulunmaktadır. Nitekim insanlar, coğrafyanın sunduğu imkânlar doğrultusunda hayatlarına yön verirler. Sosyal, siyasi, tarihi, ekonomi vb. birçok alanı içinde barındıran coğrafyanın küçük bir parçasını temsil eden şehir de insanoğlunun önemli bir yaşam alanıdır. Üç semavi din için kutsal yerleri temsil eden Kudüs'ün yanı sıra jeopolitik konumu, tarihi, zamanında aşılamayan güçlü surları ve daha birçok önemli noktasiyla dikkat çeken İstanbul ve Roma, geçmişten günümüze örnek verebileceğimiz önemli merkezlerden sadece birkaçını temsil etmektedir. Şehirler birçok farklı noktasiyla devletler ve bireyler üzerinde büyük etkiler yaratmış, tarihin önemli kaynaklarını teşkil etmişlerdir. Kitap tanıtımına konu olan, tarihi dokusuyla geçmişten günümüze Mezopotamya'nın en önemli iki merkezi konumunda yer alan Urfa ve Mardin şehirleri de Yazar Adnan Demircan'ın hayatında önemli derecede rol oynayan iki şehir olmuştur.

Prof. Dr. Adnan Demircan, *Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar* adlı eserini kaleme alma nedenlerinden bir tanesini Urfa ve Mardin ile olan gönül bağı münasebetine dayandırmıştır. 1964 yılında Mardin'in Ömerli ilçesinde doğan Demircan, araştırma ve çalışmalarını İslam Tarihinin yakın dönemleri üzerine yoğunlaştırmıştır. *Urfa-Mardin Hattı Memleketime Dair Yazılar* başlığını içeren esere söz konusu ismi, Beyan Yayınevinin sahibi, 1953 Mardin doğumlu, Ali Kemal Temizer vermiştir. Eser; *İçindekiler, Önsöz, Transkripsiyon, Dört Bölüm, Bibliyografya ve İndeks* bölümlerinden oluşmuş ve Demircan'ın samimi önsöz yazısıyla başlatılmıştır. Yazar, bu kısımda içten bir dille kısaca kendinden söz ederek, Urfa ve Mardin'in hayatına katmış olduğu yere vurgu yapmıştır. Daha sonra da okuyucularının faydalanabileceği bir transkripsiyon ile devam ederek, birinci bölümü oluşturmuştur.

Eserin *Birinci Bölümü*, "Urfa" (s.19-125) şehri ile başlatılmıştır. Bu bölüm beş ayrı konu başlığını içermektedir. Bölüm ilk olarak Peygamberlerin Atası Hz. İbrahim başlığıyla başlarken, Kutsal Kitaba göre Harran ve çevresi, Urfa'da meydana gelen bazı doğal afetler, Osmanlı şehrinde dini yapı: Urfa örneği başlıklarıyla devam etmekte ve son olarak da Evliya Çelebi'nin gözüyle Urfa başlıklarını içermektedir. Yazar, Hz. İbrahim'i anlatırken Tevrat, Kutsal Kitap (Yaratılış), Kuran, İslam kaynakları ve halk arasında dolaşan inançlar bazında ele alarak, kaynakları mukayese etmiştir. Böylece zengin bir içerikle bizi baş başa bırakan yazar, olayları muhakeme etmemize olanak tanımıştır. Demircan, kutsal metinleri, arkeolojik bulguları, kitap ve halk efsanelerini kullanarak, okuyucunun sağlıklı bir değerlendirme yapmasını sağlamıştır. Yazar, Urfa'da meydana gelen sel baskınları, depremler, kuraklık ve çekirge istilaları ile son olarak da salgın hastalıklar üzerinde durarak, insan iradesinin dışında gelişen olaylar üzerinde, siyasi tarih kadar durulmadığını da açıklamıştır. Urfa'nın dini yapısı hakkında bilgi vererek, geçmişten bugüne paganizm, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam ile tanıştığı zamanlara değinmiştir. Bu bölümde, 1518 tarihlerinde Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Harput'un karşılaştırmalı nüfus grafikleri verilmiştir. Yazar, dini hayat için büyük bir önem teşkil eden mabetlerin, ziyaretgâhların dışında ayrıca Urfa'da eğitim ve öğretime de değinmiştir. Son olarak

“Evliya Çelebi'nin gözüyle Urfa” başlığı altında, Urfa'nın sosyal, kültürel, fiziki ve dini yapısı gibi önemli özellikleri üzerinde durmuştur.

Eserin *İkinci Bölüm'ü* (s.125-163) “Diyarbakır” ile devam ettirilmiştir. Yazar, bu bölümü iki başlık altında işlemiştir. “Diyâru Bekr'de Haricî isyanları” ve “Müslümanların Fethinden Mervânîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfarikîn”i temel almıştır. Demircan, El-Cezîre bölgesinde Haricîlerin genel olarak Diyâru Bekr'e ve Diyâru Rebî'a da yaşadıklarını, Diyarbakır, Silvan, Mardin, Hasankef ve Yanarsu'nun önemli şehirleri arasında sayıldığını vurgulamıştır. El-Cezîre Haricîlerinin isyanlarından ve Haricî mezhebinin kollarından biri olan Sufriyye'den söz etmiştir. Kabileye olan bağlılığın Sufriyye mezhebine alınmada önemli bir rol teşkil ettiğine de değinmiştir. Demircan araştırmalarına dayanarak, Diyarbakır'da ayaklanan Haricîlerin Sufriyye fırkasına bağlı olduğunu, Haricîler arasında ilk önemli bölünmenin Yezid bin Muaviye zamanından başlayıp, Mekke kuşatmasının ardından meydana geldiğini açıklamıştır. Haricîlerin yoğun olarak Diyâru Rebî'a'da faaliyet gösterdiklerini diğer iki bölge olan Diyâru Bekr ve Diyâru Mudar'da saldırı faaliyetleri gerçekleştirdiklerini belirtmiş ve Arap kabileleri ile ilişki kurduklarına vurgu yapmıştır. Haricîlerin gücünü kaybetme nedenlerine de değinmiştir. El-cezire'de hâkimiyeti ele alan Hamdaniler, bölgedeki Haricî varlığına zarar vermiştir. Hamdanilerden sonra Bad ve daha sonra Mervan'ın, Diyâru Bekr'de varlık göstermesi Haricîlerin gücünü kırmıştır. Mervânîlerin bölgede hâkimiyeti ile birlikte bölgenin nüfusunda bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Demircan, Diyâru Bekr'deki Haricî isyanlarının El-Cezîre Haricîliğinin bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Diyâru Bekr'deki isyanların Bekr ve Tağlip gibi kabileler tarafından destek verildiğini ayrıca ilk Haricî isyanını gerçekleştiren Salih b. Müserrih'in Temim kabilesine mensubiyetinden dolayı bu kabilenin de unutulmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. İsyânların sebebini bütün kabile mensuplarına yüklemenin de yanlış olacağına vurgu yapan yazar, bu konuda hassas davranmaya çalışmıştır. Yazar, bu bölümün ikinci başlığında, “Müslümanların Fethinden Mervânîlerin Yıkılışına Kadar Meyyâfarikîn”i temel almıştır. Meyyâfarikîn'in Müslümanlar tarafından sulhla fethini, Muhammed el Vâkîdî'nin Fütûhu's-Şam adlı kitabından da istifade ederek aktarmıştır. Demircan, Emeviler ve Abbasîler dönemindeki Meyyâfarikîn'i anlatmıştır. Ayrıca Şeyhoğulları, Hamdâniler, Büveyhiler ve Mervânîler dönemlerindeki Meyyâfarikîn'in yapısını da eserinde işlemiştir.

Eserin *Üçüncü Bölüm'ü* “Siirt” (s.163-182) başlığı ile devam etmiştir. Bu bölüm, kendi içinde iki başlık altında ele alınmaktadır. İlk olarak “Osmanlılar Dönemine Kadar Siirtli Devlet Adamları” başlığı ele alınarak, kaynaklarda el-İs'irdî diye adlandırılan Osmanlı devrinden önce ve Osmanlı devrinde, Osmanlı'nın buyruğu altında çalışmayan devlet adamları ele alınmıştır. Demircan, bu bildirideki kişilerin el-İs'irdî diye söz edilmelerini, Siirt dışında yaşamalarına bağlamıştır. Bu devlet adamlarının genellikle Mısır ve Şam gibi ilim merkezlerinde faaliyet gösterdiklerini dile getirmiştir. Bu şahıslar, ilim tahsil eden, hukuk alanında çalışan hazine görev yapan, yazı işleri veya askerî alanda çalışan kimselerdi. Ele alınan şahıslar genellikle Eyyubiler ve Memlükler zamanında yaşamışlardır. Yazar, kaynak yetersizliğinden dolayı bazı devlet adamlarını tespit edememiş olabileceğinin de altını çizmiştir. Demircan, araştırmaları sırasında ilmiyeye mensup olan dönemin önemli tacirlerini

araştırdığında Siirt'ten Suriye ve Şam'a önemli derecede göç olduğunu ve bu durumun da ayrıca incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Eserin *Dördüncü Bölümü*'nde "Mardin" (s.183- 357) konu edinilmiştir. Bu bölüm altı başlık altında ele alınmıştır. Kitabın en akıcı bölümü diyebileceğimiz bu kısım sade bir dille yazılmıştır. İlk olarak Belâzürî'ye göre El-Cezîre'nin fethi konu edinilmiştir. İslam'ın ilk dönemleri hakkında bize önemli bilgiler sunan Belâzürî'nin Ensâbu'l-Eşraf ve Fütûhu'l-Büldân isimli eserine değinen yazar, El-Cezîre'nin fethini gerçekleştiren kuvvetlere de değinmiştir. Rakka, Urfa, Harran, Re'sû'l-Ayn, Sincâr ve diğer bazı önemli yerlerin fetih bilgisi bu bölümde verilmiştir. İkinci başlıkta "Mardin'in Ömerli İlçesinde, Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Hayat" temel alınmıştır. Demircan, Ömerli'nin sosyal yapısında kabileciliğin hâkim olduğunu vurgulamıştır. Bu bölümde Demircan, çocukluğundaki Ömerli ile şimdiki Ömerli arasındaki farklara dikkat çekmiştir. Ömerli'de üç farklı etnik unsur olan Arap, Kürt ve Türklere vurgu yapan Demircan, Arapları Billikîler ve Muhallemler diye iki farklı gruba ayırmıştır. Yazar, bireysel kimliğin öneminin artmasıyla, aşiret kimliğinde öneminin zayıfladığına işaret etmiştir. Ömerli'nin siyasi boyutuna değinen Demircan, Ömerli'nin iki siyasi gücü olan Beyt Bekkiro ve Beyt Şindî ailelerinin etrafında Ömerli siyasetinin meydana geldiğini, yalnız bu siyaset tarzının zamanla değiştiğini açıklamıştır. Bu bölümde, ilçenin ekonomik olarak zengin olmadığına değinerek bazı önerilerde bulunmayı da ihmal etmemiştir. Yazar, 1965-2014 yılları arasında Ömerli'nin yıllara göre nüfusunu bir grafikte okuyucularına sunmuştur. Eğitim kalitesinin artırılması gerektiğine vurgu yapan Demircan, çocukları geleceğe doğru bir şekilde hazırlamak gerektiğini de dile getirmiştir.

Mardin ve civarında yıllardır devam eden Mardin'in önemli kaynaklarından biri olan bağıcılığa değinen Demircan, Ömerli'de yetiştirilen Kirkofi, Zeynebî, Hasenî, Zeytî, Vırdânî, Himrânî ve Sûdânî gibi isimlendirilen üzüm çeşitlerini, bağ bozumu zamanını, kuru üzüm, pestil, sucuk gibi doğal ürünlerin aşamalarının nasıl gerçekleştiğini kendi derlediği bilgiler dâhilinde ifade etmiştir. Geleneksel usulde hazırlanan bulgurun (selik) aşamalarına, adeta bir tören havasında gerçekleştiğine değinmiştir. Bu bölümde dikkat çeken bir başka başlıkta kız isteme ve düğün âdetleri ile ilgilidir. Ömerli ilçesinde ki âdetleri detaylı bir şekilde ele alan Demircan, bölgede önemli batıl inançlar ve hurafelere de yer vermiştir. Bu bölümün üçüncü başlığı da yine bir tartışma konusu olan "Muhallemlerin Etnik Kökeni Etrafındaki Tartışmalar" üzerinedir. Arap, Süryani, Kürt ve son olarak melez olduklarına dair savları değerlendiren Demircan, Muhallemye bölgesi ile ilgili bir harita, Muhallemye'deki Arap köylerini gösteren bir tablo ve son olarak da Muhallemlerle ilişkilendirilen Arap kabilelere de yer vermiştir. Son bölümün dördüncü başlığında "Ömerli'de Billikîler"i ele alan Demircan; Ömerli ve Ömerli çevresindeki köylerin etnik yapısını, Ömerli'deki Billikîlerin Araplaşma sürecini, konuştukları Arapçayı, Ömerli siyasetinde etkilerini ve liderlerini detaylı bir şekilde sunmuştur. Yazar bu bölümde tablolardan önemli bir şekilde istifade etmiştir. Billikîler'in kökenleri hakkında yeterli bilgi olmamasına rağmen eldeki kaynakları kullanarak okuyucuya güzel bir içerik sunan Demircan, Billikîler'in etnik açıdan Kürt olduğunu, bir asır önce Araplaşma süreçlerinin başladığını, Billikîler'in kökenleri ile ilişkilendirilen aşiretlerden biri olan Bâlık ve bir diğeri olan Balikî aşiretlerine vurgu yapmıştır. Demircan, Ömerli Billikîler'inin, Belikan aşiretinin Hasenan koluna mensup olduğunu, göç gerekçesinin de bir kan davası olduğunun ifade edildiğini dile

getirmiştir. Demircan, bu bölümde kaynak olarak bazı kişilerden faydalanmıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivlerinden bazı belgelerin fotoğrafını ve yazılarını bu bölümde okuyucuya sunmuştur.

Toplumun sosyal ve kültürel değerleri için önem teşkil eden atasözleri, dönemin duygu, düşünce ve daha birçok unsuru hakkında bilgi edinmemize olanak vermektedir. Bu farkındalıkla Demircan bu bölümün beşinci başlığında “Ömerli’de Kullanılan Arapça Atasözleri”ni ve Türkçe tercümelerini vererek bölgenin kültürünü anlamamıza bir nebze yardımcı olduğu gibi ileriki süreçlerde gelecek kuşağa aktarmada da önemli bir rol üstlenmiştir. Son olarak bu bölümün altıncı başlığında yazar, “Ömerli’de Konuşulan Hayvan ve Bitki İsimleri” üzerinde durmuştur. Bölge halkının temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olmasından dolayı Demircan, bitki ve hayvan isimlerini seçmeyi daha uygun bulmuştur. Muhallemin Arapçasında kullanılan hayvan ve bitki isimleri ile ilgi tablolar vererek Arapça, Kürtçe, Türkçe ve Süryanice ile ortak ve farklı yönlerini işaret etmiştir. Kaynak kişilerden faydalanan Demircan, sunduğu karşılaştırmalı tablolar sayesinde aradaki benzerlik ve farklılıkları görmemize imkân tanımıştır. Demircan, geçmişte Ömerli’ye ikamet eden Kürtlerin Arapça öğrendiğini hatta Araplaştığını son dönemlerde ise etnik kimliklerini koruma gibi bir bilincin oluşması, aynı bölgeye yerleşmeleri ve sayılarının gittikçe artması gibi nedenlerden dolayı dillerini koruduklarını ifade etmiştir. Ömerli’de yaşayan Arapların bazı bölgesel koşullar neticesinde değişime maruz kaldıklarını, Muhallemin Arapçasının, Arapçanın bir kolu olduğunu, Arapça ile kültürel bağında kopukluklar yaşandığı için söz konusu ağzın özelliğini yitirme sürecine girdiğinden söz etmiştir. Dördüncü bölümden sonra eser, zengin bir bibliyografya ve İndeks ile sonlandırılmıştır.

Urfa, Diyarbakır, Siirt ve Mardin ile ilgili şehir tarihi literatürüne önemli bilgiler kazandıran Demircan, bir konu hakkında birden çok kaynağa başvurarak okuyucularına kıyaslama imkânı tanıyabileceği bir olanak sağlamıştır. Metodolojik açıdan önemli değerlendirmeler yapmamıza imkân tanıyan Demircan’ın bu eserinde, bazı şehirler hakkında vermiş olduğu bilgiler gelecek kuşak okuyucusuna sosyal ve kültürel faydalar sağlayacak türdendir. Çocukluğumu Mardin yöresinde geçirmiş biri olarak dile getirmem gerekirse, yazarımız beni geçmişe götürdü. Büyük kazanlarda pişirilen buğday için sırada beklediğimiz, sıcak buğdayı alır almaz üstüne yağ ve tuz sürdüğümüz, o nefis tadı hatırlattığı için yazarımıza ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum. Demircan, eserinde, sadece bir şehri ele alsaydı okuyucuya daha derin anlatımlar sağlayabilirdi. Buna mukabil Urfa, Diyarbakır, Siirt ve Mardin şehirlerini temel alması eserin daha büyük bir kitleye hitap etmesini sağlamıştır. Yazar, eserinde tablo, grafik ve haritadan yararlanarak düz bir anlatım seçme yoluna gitmemiş; sade, anlaşılır ve samimi bir dil kullanmıştır. Eser, akademik çevrelere hitap ettiği kadar genel okuyucu için de çok önemli bilgiler içermektedir.

Mihriban BİLGE,

Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilimdalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,
e-mail: mihribanbilge27@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4598-6737.

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2022, 3(1), s. 124-128.

**Engin Sarı, Kùltür, Kimlik, Politika:
Mardin’de Kùltürlerarasılık
(Kitap Tanıtımı / Book Reviews)**

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeliha KATKAY

Engin Sarı, *Kültür, Kimlik, Politika: Mardin’de Kültürlerarasılık*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, 391 sayfa, ISBN-13: 978-975-05-0791-5).

Mardin; sosyal, siyasi, tarihi ve mimari gibi birçok alanda kendine özgü yapısı ile dikkatleri üzerine çeken ilgiye mazhar bir şehirdir. Saydığımız alanlar dışında farklı dil, din, ırk ve kültürlerdeki toplulukların, yıllarca bir arada yaşamasıyla da zengin bir mozaikçe sahiptir. Yakın kültürlerdeki insanlar dahi anlaşmakta sorun yaşıyorken, farklı kültürel kimliklerin bir arada yaşamış olmaları insanlarda merak duygusu uyandırmaktadır. Engin Sarı “Kültür, Kimlik, Politika: Mardin’de Kültürlerarasılık” isimli bu çalışmasında, Mardin halkı ile görüşmeler yaparak, onların anlatımları ile Mardin hakkında merak edilenleri açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Eser içindekiler, önsöz, giriş, bölümler, sonuç, ekler, kaynakça ve indeks olmak üzere yedi bölümden meydana gelmektedir. Ayrıca eser, bölüm aralarında verilen Mardin’den çekilmiş tematik fotoğraflar ile zenginleştirilmiştir.

Eserin *Birinci Bölümü*’nü teşkil eden “Giriş” kısmında E. Sarı, eserin konusunu, amacını ve yöntemini anlatarak kitabın sunumunu yapmıştır. Yazar, kimlik, kültür ve politika kavramlarının ne anlama geldiğini ve bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerini ve etkileşimlerini, farklı kültürlerdeki halk ile görüşmeler yaparak, Mardin örneği üzerinden açıklığa kavuşturmayı amaçlamıştır. Mardin’in tarihi coğrafyası hakkında bilgilendirmelerde bulunan yazar, akabinde geçmişten günümüze kadar bu coğrafyada hüküm süren kavimleri, etnik grupları ve dini cemaatleri sayarak, bunların kültürleri ile Mardin’e kattığı değerlerden bahsetmiş ve sonraki bölümler hakkında okuyucuda fikir oluşturmuştur (s.17-45).

Eserin yazılış amacının yer aldığı “Kültür, Kimlik, Politika: Yaklaşımlar ve Tanımlar” başlıklı *İkinci Bölüm*’de yazar; hiçbir kavramın kesin olarak “işte bu demektir” şeklinde bir tanımının yapılamayacağını, kavramların birden fazla anlamının olduğunu ve her geçen gün yeni tanımların ortaya çıktığını vurgulamıştır. Buna binaen yazar; alt başlıklar altında kültürün, kültür-kimlik ilişkisinin, kimliğin, etnisitenin, politikanın ve kültürlerarası iletişimin birden fazla ve birbirinden farklı tanımlarını ve yaklaşımlarını bir arada sunarak okuyucuya daha fazla bilgi edinme olanağı sağlamıştır (s.45-87).

Çalışmanın *Üçüncü Bölümü*’nde Mardin, “Tarihsel ve Toplumsal Bağlam” bakımından değerlendirilmiştir. İlk olarak “Mardin Tarihi” alt başlığı ile Mardin’in tarihi coğrafyası hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış ve kentin adının nereden geldiği (her etnik gruba göre farklı) hakkında çeşitli açıklamalar bir arada sunulmuştur. Akabinde “Kent çevresinin tarih öncesi, klasik çağ ve ilk yerleşim, Roma-Bizans dönemi ve Hıristiyanlığın yayılışı, Arap-İslam dönemi, Türk-İslam dönemi, Osmanlı dönemi, 20. yüzyıla girerken Mardin’de dinsel ve etnik yapı, Cumhuriyet dönemi” olmak üzere Mardin’in tarihsel süreci yedi döneme ayrılarak anlatılmıştır. “Mardin’de Toplum ve Nüfus” başlığı altında iç ve dış göçlerin, belirli yıllarda yapılan sayımlarda okur-yazar oranının, çalışma alanları ve işsizlik oranlarının kentin toplumsal ve kültürel yapısına etkilerinden bahsedilmiştir. Son olarak Mardin’deki etnik grupların (Ermeni, Keldani, Kürt, Arap, Çeçen, Yezidi ve Çingene/Mıtrap) hangi dilleri konuştukları, Mardin’e kazandırdığı değerler ve yerleşim yerlerinin Mardin’in hangi mahalle ve kazaları olduğu hakkında bilgiler verilerek bu bölüm noktalanmıştır (s.87-131).

Çalışmanın temeli diyebileceğimiz ve eserin en hacimli bölümünü oluşturan *Dördüncü Bölüm*'de (s.131-283) yazar; “Alan Araştırması Bulguları” başlığı altında kültürlerarası iletişim ve etkileşimi, etnografik yöntemler ışığında açıklığa kavuşturmayı planlamıştır. Kültürlerarası iletişimi farklı etnisiteler ve kültürlerdeki her kesimden bölge halkı ile görüşmeler yaparak gerçekleştiren yazar; kültür, kimlik ve politika kavramları ile bu kavramlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Alan araştırması amacıyla Mardin'in Mazıdağı, Savur, Midyat ve Kızıltepe ilçelerine gidilerek formel/enformel görüşmeler ile odak grup görüşmeleri yapılmış ve 100 civarı kişi ile görüşülmüştür. Alan araştırmalarında, görüşmeciyeye yöneltilecek sorular kategorize edilerek başlıklar halinde hazırlanmıştır. Bunlar, dil ve topluluk kimliğinin tanımlanma biçimleri; evlilik ve düğün; mahalleler, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri; meslek, çalışma ve iş ilişkileri; bayramlar, cenaze ve taziyeler; sivil toplum teşkilatlanmaları; medya tercihleri ve ana dilde yayıncılık; politik teşkilatlanma ve tercihlerdir. Bu bölümde görüşmeler transkript edilerek sunulmuştur.

Dördüncü Bölüm'ün alt başlığı ilk olarak, “Kimliği Tanımlamak” ile başlamıştır. Burada görüşmeciler kendilerini tanıtırken doğum ve yaşadıkları yeri, içinde buldukları etnik grupları, ana dillerini, mesleklerini ve eğitim durumlarını dile getirmişlerdir. Genel olarak kimlik tanımlamalarında etnik köken ve konuşulan dil birbirine paralelken, bazı görüşmeciler ana dilleri ile kökenlerinin farklı olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin; ana dil Arapça ama aslen Keldani Katolik. “Evlilik ve düğün” alt başlığında ise farklı etnik ve dinsel gruplar arasındaki evlilik durumları ve düğünleri arasındaki fark ile benzerliklerden bahsedilmiştir. Yapılan görüşmelerde anlaşıldığı üzere; dinler arası evlilik katien kabul edilemez, ifadesi bulunmaktadır. Müslüman bir kız gayrimüslim erkek ile evlenmezken, gayrimüslim kız Müslüman erkek ile evlenmiştir. Bu durum da ailelerin rızası olmadan ancak kaçma yoluyla gerçekleşmiştir. Müslümanlar arasındaki evlilikte dinsel bir problem görülmemekle beraber kültür farkı sebebiyle Arap-Kürt evliliği pek tercih edilmemektedir. Ancak son yıllarda bu sorun oldukça azalmıştır. Farklı kültürel yapılardaki Kürt-Arap-Süryani düğünlerinde farklar olsa da zamanla hepsi birbirinden etkilenmiş ve düğünlerde oynanan halaylar ortak yapılmaya başlanmıştır. Görüşmenin bir diğer başlığı olan “Mahalleler, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri”ne bakacak olursak; uzunca yıllar Müslüman ve gayrimüslimler bir arada yaşamıştır. Görüşmecilerin söylemlerine bakıldığında komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri saygı çerçevesindedir. Birbirlerinin taziye ve düğünlerinde mümkün mertebe bulunmuşlardır. Cenaze törenleri ve taziyelere değerlendirildiğinde; etnik gruplar arasında pek fark görülmezken dinsel ayrılıklar bulunmaktadır. Ancak Süryanilerin taziyelerde acıları paylaşmak amacıyla mırza ikram etme gelenekleri Arap ve Kürtlere de yansımıştır. Burada da görüldüğü üzere kültürlerarası bir etkileşim olmuştur.

Diğer bir alt başlık, “Bayramlar” da taziye törenlerinde olduğu gibi dinsel yönden birbirinden ayrılmaktadır. Bayramlaşmalar, genelde sokakta selamlaşma ve tebrikler ile gerçekleşmektedir. Görüşmecilerin çoğunluğu da dini bayram dışında Nevruz Bayramı'nın Kürtler tarafından sembolleştirildiğini vurgulamışlardır. “Yardım ve dayanışma ilişkileri” alt başlığına bakıldığında; kimi görüşmeciler ihtiyaç durumunda aile ve akrabalarından destek talep ederken, kimileri komşu ve arkadaş çevresini tercih etmiştir. Bazıları ise sivil toplum örgütleri ve sendikalara başvurmuşlardır. Mardin'de tarihin seyri içinde diğer alt başlığı teşkil eden

“Çalışma ve iş ilişkileri” her etnik topluluk için farklılık göstermekteydi. Süryaniler dericilik, dokumacılık; Hıristiyanlar kuyumculuk; Araplar daha çok ticaret işleri; Kürtler ise tarım ile uğraşmaktaydı. Zamanla Araplar da Süryanilerin yanında beraber çalışarak meslek öğrenmişlerdir. “Yemek kültürü” alt başlığında ise Türk mutfağının önemli bir parçası olan Mardin yemeklerinin kültürlerarası etkileşimine baktığımızda her etnik grubun yemek kültürünün değişiklik göstermekle beraber, bir araya gelince zengin Mardin mutfağını oluşturduğunu görmekteyiz.

“Konut alanları, mekân ve boş zaman” alt başlığı altında yapılan görüşmelerde; farklı etnik grupların mahallelere dağılımı da çeşitlenmektedir. Süryaniler eski Mardin mahallelerinde, Araplar şehir merkezinde, kırsaldan şehre göç eden Kürtler ise diğer mahallelerde oturmaktaydı. Görüşmecilere yöneltilen “Avrupa Birliği’ne girme ve ana dilde eğitim” verilmesi gibi alt başlık taşıyan soruya, birbirinden farklı cevaplar verilmiştir. Bazı görüşmeciler, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi gerektiğini fakat bunun için hazır olmadığını, eksikliklerin gidermesi gerektiğini belirtirken bazıları da Avrupa Birliği’ne girince kültürel ve manevi değerlerinin zedeleneyeceğinden endişe duymaktadırlar. Ana dilde eğitim verilmesi konusunda ise kimi kesim kendini Türkçe ifade ederken zorluk yaşadığından kendi dilinde eğitim almak istediğini dile getirirken, kimileri de Türkiye’de tek ana dilin Türkçe olduğunu söylemişlerdir. “Medya: Tercihler ve ana dilde yayın” alt başlığını içeren görüşmelerde de durum yine benzer şekildedir. Belirli etnik gruba mensup bireyler özellikle kendi ana dillerinde yayınlar ve TV kanallarını tercih ederken, bir kesim de her türlü kanalları takip ettiğini bildirmiştir. “Politika: Tercihler, görüşler, eğilimler” alt başlığı kapsamında, yerel seçimlerde de yine etnik gruplar arasında ayrılıklar yaşanmaktadır. Görüşmeciler tarafından Arapların partiden ziyade kişiye odaklandığını, kendilerine yapılacak hizmete bakacaklarını; Kürtlerde ise parti olayı olduğunu ve daha çok mevcut aşiretlerin kararlarının etkili olduğu belirtilmiştir.

Dördüncü bölümün devamı mahiyetinde olan *Beşinci Bölüm*’de (s.320-337) E. Sarı; dördüncü bölümün analizini yaparak, “Kültürlerarası İletişimde, Kimliğin Sınırları ve Kültürel Farkın İnşası”nı incelemektedir. Kültürel farkı kuran ayrımları açıklayan yazar, bu ayrımların başında dinsel farkın (Müslüman-gayrimüslim) geldiğini söylemiştir. Akabinde bu ayrımların köylü-şehirli, yerli-yabancı, eğitilmiş-eğitimsiz ve Arap-Kürt gibi kavramlar olduğunu; kültürel sınırları belirleyen etmenin de politika olduğunu vurgulamıştır. Kimliğin kültürel unsurlarını açıklayan yazar, bunun etnik kökenler arasındaki farklar olduğunu; genelde Kürt ve Arapların konuştukları dilin, siyasi görüşlerinin vs. etnik kimliği oluşturduğunu ifade etmektedir. Kültürel kimliğin oluşmasında kültürlerarası ilişkinin çok büyük rolü olduğunu, zira kültür oluşturulurken diğer kültürlerden etkilenecek, onların kültürleri üzerinden bir anlamda kendi kültürlerinin oluşturulduğunu söyleyen E. Sarı, Mardin’de yaşayan farklı etnik gruplar ve farklı dinlere mensup toplumların zaman zaman ayrılıklar ve anlaşmazlıklar yaşamış olmalarına rağmen neticede yıllarca aynı topraklar üzerinde hoşgörü içinde yaşadıklarının altını çizmiştir.

Çalışmanın son bölümünü teşkil eden *Altıncı Bölüm*’de yazar; “Sonuç” kısmında (s.337-443) çalışmadan elde edilen sonuçlar hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Söz konusu çalışmanın ekler bölümünde (s.347-367); EK 1’de Mardin ilindeki aşiretlerin listesini

vermiştir. EK 2 ise toplam 23 tablodan oluşmaktadır. Tablo 1’de 1518-1565 yıllarında Mardin mahalleleri, Tablo 2’de 1518-1564 yıllarında Mardin’in kent nüfusu, Tablo 3’te 1766-1893 yıllarında Mardin şehir merkezinin nüfusu, Tablo 4’te 1540’tan eserin yazıldığı yıla kadar geçen süredeki Mardin mahalleleri, Tablo 5’te 14. defa Diyarbakır vilayet salnamesine göre 1891 Mardin sancağının nüfusu (1894), Tablo 6’da 1927 yılında Mardin kazası şehir ve köy nüfusu, Tablo 7’de 1927’de kaza nüfusları, Tablo 8’de 1927 senesinde Mardin’de bulunan dinler, Tablo 9’da Mardin kazalarında konuşulan diller, Tablo 10’da değiştirilen mahalle adları, Tablo 11’de 2008 yılında Mardin il merkezinin nüfusu, Tablo 12’de Mardin il merkezinin yıllık nüfus artış hızı, Tablo 13’te 1990-1995 ve Tablo 14’te 2000-2005 yıllarında Mardin’in GAP illerine göre alıp verdiği göçler, Tablo 15’te 1975-2008 yıllarında Mardin’in okur-yazarlık ve eğitim durumuna göre nüfusu, Tablo 16’da 2008 yılında Mardin il merkezinde 15 ve üzeri yaştakilerin eğitim durumu, Tablo 17’de 2001-2002 eğitim öğretim yılında bölge şehirleri ve eğitim seviyelerine göre okullaşma oranları, Tablo 18’de 2007-2008 eğitim öğretim yılında bölge şehirlerinde eğitim seviyesine göre okul, öğrenci ve öğretmen sayıları, Tablo 19’da 2002-2003 eğitim öğretim yılında bölge illerinde ÖSS sonucuna göre yüksek öğretim programına yerleşen öğrenci oranları, Tablo 20’de 2000 yılında Mardin işgücü, istihdam ve işsizlik oranları, Tablo 21’de eğitim ve işgücü durumuna göre il merkezinin nüfusu, Tablo 22’de 1980-2000 yıllarında yapılan işe göre istihdam edilen nüfus ve Tablo 23’te kent merkezindeki mahallelere göre nüfus konut sayısı ve hane büyüklüğü verilmiştir. Son olarak alfabetik bir sıra ile kaynakça ve indeks sunulmuştur.

Sonuç itibarıyla Yazar Engin Sarı, eserinde farklı kültürlerde kişiler ile görüşmeler yapmış ve bu görüşmeleri tarafsız ve objektif bir şekilde okuyucuya aktarmaya çalışmıştır. Akıcı ve sade bir dil ile yazılan eser, Mardin’e ilgisi olan her kesimden insanın rahatlıkla okuyabileceği tarzdadır. Bölüm aralarının Mardin’den kareler ile zenginleştirilmesi ise çalışmaya ayrı bir nitelik katmıştır. Eserin her bölümünün birbirinin devamı niteliğinde olmasından kaynaklanmış olacak ki, bazen aynı şeyleri tekrardan okuyor hissi okuyucu da uyandırmaktadır. Nitekim şehir tarihçiliği açısından eserde geçen bilgiler literatüre katkı sağlama adına büyük önem arz etmektedir.

Zeliha KATKAY,

Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,
e-mail: zlh.ktky0163@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6166-1548.

